

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

**EŞLERİ CEZAEVİNDE BULUNAN KADINLARIN
TOPLUMSAL CİNSİYET ÇIKMAZINDA YOKSULLUKLA
BAŞA ÇIKMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ:
GAZİANTEP- ŞEHİTKÂMİL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA ÖZDEMİR

GAZİANTEP

EYLÜL 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

**EŞLERİ CEZAEVİNDE BULUNAN KADINLARIN
TOPLUMSAL CİNSİYET ÇIKMAZINDA YOKSULLUKLA
BAŞA ÇIKMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ:
GAZİANTEP- ŞEHİTKÂMİL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ ÖZDEMİR

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ

GAZİANTEP
EYLÜL 2019

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

EŞLERİ CEZAEVİNDE BULUNAN KADINLARIN
TOPLUMSAL CİNSİYET ÇIKMAZINDA YOKSULLUKLA BAŞA ÇIKMA
SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ:
GAZIANTEP-ŞEHİTKAMİL ÖRNEĞİ

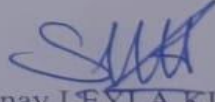
ESMA ÖZDEMİR

Tez Savunma Tarihi: 06.09.2019

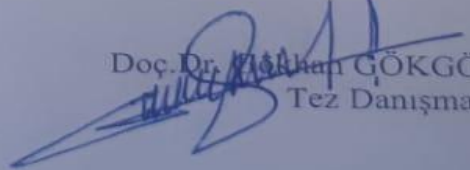
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç.Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Dr.Öğr.Üyesi Şenay LEYLA KUZU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

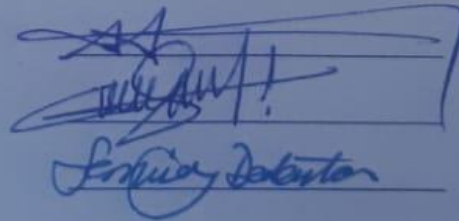
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Prof.Dr. Emel TOPÇU

Doç.Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Dr.Öğr.Üyesi Semiray YÜCEBAŞ

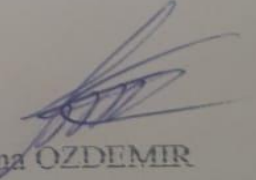

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esmâ OZDEMİR

06/09/2019

ÖZET

EŞLERİ CEZAEVİNDE BULUNAN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ÇIKMAZINDA YOKSULLUKLA BAŞA ÇIKMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: GAZİANTEP- ŞEHİTKÂMİL ÖRNEĞİ

ÖZDEMİR, Esmâ

Yüksek Lisans Tezi, Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Eylül 2019, 116 Sayfa

Yoksulluk tarihin her döneminde toplumsal yapı içerisinde bireyin yaşam koşullarını etkileyen en önemli etkenlerden biri olmuştur. Kadınlar, toplumsal yapı içerisinde toplumsal cinsiyet normlarının kadına yüklediği roller ve beklentiler nedeniyle yoksulluktan erkeklere oranla daha fazla etkilenmişlerdir. Bu çalışmada eşleri çeşitli nedenlerle cezaevinde olan kadınlar tarafından deneyimlenen yoksulluğun olumsuz etkilerini azaltmak için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "sosyal yardım" kapsamında yaptığı sosyal ve ekonomik desteğin kadın yoksulluğunu önlemedeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu kadınların yoksullukla başa çıkma süreçleri, yoksulluğun gündelik hayat üzerindeki yansımaları ve toplumsal cinsiyet normlarının yoksulluk üzerindeki etkileri, kadınların aktardığı deneyimler ve sosyal yardım kavramı üzerinden feminist bir bakış açısıyla eleştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Sosyal Yardımlar, Sosyal ve Ekonomik Destek, Feminizm, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT**INVESTIGATION OF POVERTY PROCESSING PROCESSES IN
WOMEN WITH PERSONAL WIVES IN PRISON: GAZİANTEP-
ŞEHİTKÂMİL EXAMPLE**

ÖZDEMİR, Esma

M.A. Thesis, Department of Women Studies

Supervisor: Associate Professor Gökhan GÖKGÖZ

September 2019, 116 Pages

Poverty has been one of the most important factors affecting the living conditions of the individual within the social structure in every period of history. Women were more affected by poverty than men because of the roles and expectations imposed by gender norms on women in the social structure. In this study, in order to reduce the negative effects of poverty experienced by women whose husbands are in prison for various reasons, the effect of the social and economic support provided by the Ministry of Family and Social Policies within the scope of “social assistance” preventing women's poverty was investigated. At the same time, these women have been criticized from a feminist perspective on coping with poverty, the illusions of poverty on daily life and the effects of gender norms on poverty, women's experiences and the concept of social assistance.

Keywords: Poverty, Women Poverty, Social Aids, Social and Economic Support, Feminism, Gender

ÖNSÖZ

“Eşleri Cezaevinde Bulunan Kadınların Yoksullukla Başa Çıkma Süreçlerinin İncelenmesi: Gaziantep-Şehitkamil Örneği” adlı tezimi yazarken, desteğini ve anlayışını benden esirgemeyen, bana rehber olan çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ’e, beni bugünlere getiren, eğitim hayatım boyunca her zaman bana destek olan ve şu anda kanser tedavisi gören babam Mehmet ÖZDEMİR’e, yüksek lisans öğrenimim boyunca her daim yanımda olan çok değerli arkadaşım Nuray KORKMAZ’a, en sıkıntılı anımda bana destek olan, sevdiğim, yol arkadaşım Harun ATA’ya, öğrenim ve meslek hayatım boyunca hep desteğini hissettiğim Doç. Dr. Erhan TUNÇ’a ve bu çalışmada bana destek olan ve burada ismini sayamadığım üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, dostlarıma ve yakınlarıma da teşekkür ederim.

Eylül, 2019
Esmâ ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
1.GİRİŞ	1
2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIF	1
2.1.TOPLUMSAL CİNSİYET NEDİR?	1
2.1.1. Feminizm ve Feminist Mücadele	4
2.1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Aile	8
2.1.3. Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim	10
2.1.4. Toplumsal Cinsiyet ve Sokak	13
2.2. FARKLI FEMİNİZMLERE DOĞRU.....	15
2.2.1. Liberal Feminizm	15
2.2.2. Radikal Feminizm	16
2.2.3. Marksist Feminizm	17
2.2.4. Sosyalist Feminizm	19
2.2.5. Postmodern Feminizm	21
2.3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIF	22
2.3.1. Sınıf Nedir?.....	23
2.3.2. Marx'ın Sınıf Yaklaşımı	24
2.3.3. Weber'in Sınıf Yaklaşımı.....	28
2.4. POSTMODERNİZM VE SINIF	30
2.4.1. İlişkisel Sınıf Anlayışı.....	33
2.4.2. Sınıftan Kaçış: Sosyalist Sınıf Anlayışı	34
2.4.3. Sosyal Dışlanma.....	36
3. YOKSULLUK VE TOPLUMSAL YANSIMALARI	4
3.1.YOKSULLUĞUN TOPLUMDAKİ YÜZÜ	4
3.1.1. Yoksulluk Nedir?.....	39
3.1.2.Yoksulluğu Açıklamak.....	40
3.2.TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK VE YOKSULLUK	41
3.2.1.Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı	41
3.2.2.Görece Yoksulluk Yaklaşımı.....	42

3.2.3.Marksist Yoksulluk Yaklaşımı	43
3.2.4.Yoksulluk Nasıl Ölçülür?.....	43
3.3.YOKSULLUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET	44
3.3.1.Yoksulluğun Kadınlaşması	45
3.3.2.Türkiye’de Yoksulluk	47
3.3.3.Mekânsal Ayrışma ve Gecekondu	50
3.3.4.Gecekonduyu Anlamak	51
3.3.5.Yoksulluğun Sınıf-Altı Hali	52
3.3.6.Sosyal Devlet mi, Refah Devleti mi?.....	54
4.SOSYAL YARDIMLAŞMA SÜRECİNİN ÖZNESİ KADINLAR.....	30
4.1.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	30
4.2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	30
4.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	30
4.4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	57
4.5.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	59
4.6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	60
4.7.KADININ KONUMU VE SOSYAL YARDIM	60
4.7.1.Sosyal Yardım Nedir?	62
4.7.2.Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Kadınları Anlamak	63
4.7.3.Kenar Mahalleli Olmak.....	64
4.7.4.İçerisi, Özel Alan, Hane ya da Ev	67
4.7.5.Komşuluk İlişkileri ve Sosyal Dışlanma.....	69
4.7.6.Kadın Olarak Çalışmak.....	72
4.7.7.Yoksulluğun Dili.....	77
4.7.8.Şiddetin Sorumlusu Kadın	79
4.7.9.Toplumsal Baskı ve Namus.....	84
4.7.10.Ataerkil Pazarlık	89
4.7.11.Anne Olmak.....	91
4.7.12.Yoksulluğun Çözümü	94
SONUÇ.....	47
KAYNAKLAR	102
EK. A. KATILIMCILARLA YAPILAN DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER.....	109
EK. A. 1. GÖRÜŞMECİ LİSTESİ	110
ÖZGEÇMİŞ.....	116
VITAE.....	116

KISALTMALAR

Aktaran:	akt.
Arkadaşları:	ark.
Bakınız:	Bkz
Çeviren:	Çev.
Derleyen:	Der.
Dünya Sağlık Örgütü:	DSÖ
Editör:	Ed.
Sayı:	s.
Sayfa Sayısı:	ss.
Sosyal ve Ekonomik Destek:	SED
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı:	SYDV
Türkiye Cumhuriyeti:	T.C.
Türk Dil Kurumu:	TDK
ve benzeri :	vb.
ve diğerleri :	vd.
Yayına Hazırlayan:	yay. haz.
Yazarın notu:	yn.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.GİRİŞ

Yoksulluk, toplumsal bir olgu olarak insan hayatını derinden etkilemekte, bireylerin yaşam kalitesini belirlemektedir. Tarihin her döneminde devletler yoksullukla ve yoksulluğun getireceği toplumsal sorunlarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Ancak bu mücadele yeterli olmamış, yoksulluk artarak devam etmiş ve günümüzde de toplumun en önemli sosyal sorunu olmuştur.

Yoksulluk kadın erkek herkesi kapsayan bir olgu olmasına rağmen, kadınları daha çok etkilemektedir. Çünkü yoksulluk en çok özel alanda hissedilmektedir. Ataerkil baskı sonucu ev içine kapanan, zamanının çoğunu özel alanda bakım ve yeniden üretim hizmetleriyle geçiren kadın, bu hizmetlerin devamını sağlayabilmek adına nakit paraya ihtiyaç duymaktadır. Ataerkil ideolojiye göre, bir hanede “eve ekmek getiren” erkek, olmayınca kadın ve çocukların ihtiyacını karşılayabilmek, hanenin devamını sağlayabilmek ve toplumsal dışlanmayı önlemek için erkeğin boşluğunu “devlet” doldurmuştur.

Bu çalışmada yoksulluğun, özellikle de eşleri çeşitli nedenlerle yanlarında olmayan kadınların, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın, 3 Mart 2015 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanan “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” le uyguladığı politikalar, feminist bir bakışla incelenmeye çalışılmıştır. Bu yönetmelik çerçevesinde Gaziantep Şehitkamil Sosyal Hizmet Merkezi'ne 2018 yılında toplamda eşi çeşitli nedenlerle yanında olmayan 1328 kadın arasından 15 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak, yoksulluğun boyutları kadınların gözünden anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yoksulluk kavramı, yoksulluğun ölçümü, göreceli ve mutlak yoksulluk yaklaşımları ele alınmıştır. Yine bu bölüm kapsamında

Türkiye’de yoksulluğun tarihsel gelişimine değinilmiş, bu tarihsel gelişim içinde kırdan kente göç, neoliberal politikalar ve enformel iş piyasası incelenip yoksulluğun altındaki yapısal birikimin maddi temeli gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada sınıfsal analize girilmiş ve alt sınıf kavramsallaştırılması açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde birinci bölümde bahsedilen alt sınıf kavramı toplumsal sınıf ve eşitsizlik bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada toplumsal eşitsizliğin bir ayağından sayılan toplumsal cinsiyet kavramına girilmiştir. Toplumsal cinsiyetin toplumsal oluşumuna göz atılmış, toplumsal cinsiyetin oluştuğu ve beslendiği çeşitli toplumsal kurumlara bakılmıştır. Toplumsal cinsiyetin şekillendiği; aile, eğitim ve sokak alanları kuramsal açıdan açıklanmış, feminizm ve feminist mücadele hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde saha çalışması ön plana çıkarılmaya çalışılmış, kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler, gecekondular, sosyal dışlanma, komşuluk ilişkileri, özel alan, annelik, toplumsal baskı ve iş gücüne katılım gibi temalar altında bu görüşmeler analiz edilmiş, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın, uyguladığı sosyal ve ekonomik yardımların hangi toplumsal eksiklikleri tampon mekanizma gibi desteklediği görülmüştür.

Sonuç kısmında sunulan hizmetlerin kadın yoksulluğunu, ezilmişliğini ve ötekileştirilmesini önleyebilmek ve kadını güçlendirebilmek adına feminist bakış açısıyla tekrar yorumlanarak sunulmasının uygulanan bu politikaları güçlendireceği tavsiyesinde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIF

İnsan, doğar, yaşar ve ölür. Bu evrenin değişmez bir kuralıdır. Bu kuralı biraz genişletecek olursak; insan cinsiyetli olarak doğar, toplumsal cinsiyet rollerine göre ailenin içinden başlayarak ve çeşitli toplumsal kurumlardan geçerek (aynı zamanda bu toplumsal kurumlara birlikte) yaşar ve ölür. Bireyin aile aracılığıyla başladığı toplumsal bir bütünün parçası olma sürecinde ilk olarak öğrendiği toplumsal cinsiyet nedir ve bu kavram bireyin hayatını nasıl etkilemektedir?

2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET NEDİR?

Biyolojik cinsiyet doğuştan olup toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından inşa edilmiş, toplumdaki egemen kültürden ve söylemlerden izler taşıyan bir ilişkiselliklerdir. Toplumsal cinsiyet, insanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratiğidir (Connell, 1998:190). Bir nesne olmaktan çok bir süreçtir. Bu durumda toplumsal cinsiyet, toplumdaki bütün pratiklerin birbirine bağlanmasına ilişkindir. Toplumsal yaşamın belirli bir biçimde örgütlenme sürecine ilişkindir (Connell, 1998:191). Bora (2016:22) da toplumsal cinsiyet kavramının, cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerin basitçe biyolojik cinsiyetlerin referans çerçevesi olarak kullanılarak anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ecevit (2003:83), ise toplumsal cinsiyeti şu şekilde tanımlamıştır:

“Kadın ve erkeklerin biyolojik farklılıklarına işaret eden biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılan bir kavramdır.”

Scott (2007:11), toplumsal cinsiyet kavramının, kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden kültürel bir inşa süreci olduğunu, aynı zamanda toplumsal cinsiyetin, cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş toplumsal bir kategori olduğunu belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin aile içindeki toplumsallaşma süreci ile başlayarak, bu iki cinsin toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset) nerede, nasıl duracağını şekillendirmektedir. Bireylerin toplumdaki konumlanışını belirlemektedir. Connell (1998:181-182), sokakların erkeklerin işgali altında olan bir bölge olduğunu, kadınların yerinin ise (kadınlara özel güvenli bir alan olmadığı için) ev olduğunu ifade etmiştir. Paleolitik ve Neolitik toplumlarda da, kadınların toprak ürünleri ve aletlerle, erkeklerin de avcılık, sürü gütmeye ve mübadeleyle ilişkili olduğu gözlenmiştir (Coontz ve Henderson, 2016:36). Dolayısıyla kadın her daim içeride, erkek ise dışarıda konumlandırılmıştır.

Tarih boyunca bütün toplumlarda doğuştan gelen bu biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanmış ve çeşitli rol ve beklentilerle cinsiyetler yeniden inşa edilmiştir. Hangi davranışların ve rollerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna ilişkin beklentiler geliştirilmiştir. Bu beklentiler, toplumdaki topluma ve kültürden kültüre değişmiş olsa da, temelinde ortak noktalar bulunmaktadır. Bu beklentiler eşitsizlik temelinde yükselmiş ve şekillenmiştir. Eşitsizlik üzerine yükselen, şekillenen ve toplum tarafından pekiştirilerek devam eden bu yapı “feminizm” tarafından sorgulanmıştır. Feminizm, bu yapının yıkılmasını ve yapıbozuma uğramasını sağlayarak bu yapının içinde bir hareket alanı yaratmıştır.

2.1.1. Feminizm ve Feminist Mücadele

Çok disiplinli bir alan olarak kadın çalışmalarının temeli, cinsiyetçi ideolojiyi kuran ve yeniden üreten kurumlara karşı koyan feminist mücadeleyle atılmıştır (Kandiyoti, 2011:43). Feminist mücadelenin temelinde ise feminizm vardır. Hooks (2014:9), feminizmi, “Cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket.” olarak tanımlamıştır. Sancar (2011:63), feminizmin farklı zaman ve bağlamlarda değişen içeriğe sahip olsa da en genel

anlamda erkeklerle kadınların eşit olması gerektiği iddiasına dayandığını ve bu nedenle kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden doğan eril tahakkümü ortadan kaldırmayı istediğini belirtmiştir. Kısaca tanımlayacak olursak feminizm, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanlarda kadın haklarını korumak ve kadın ile erkek arasında var olan her alandaki eşitsiz ilişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ideolojidir. Feminist hareket ise bu ideolojinin eyleme dökülmüş halidir.

Feminizm, cinsiyet eşitsizliklerinin başka toplumsal eşitsizliklerle iç içe geçtiğini ve bütün toplumsal eşitsizliklerin birbirini beslediğini, bu nedenle toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için cinsiyet eşitsizliklerinin de ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Feminist hareketi, birinci, ikinci ve üçüncü dalga şeklinde tarihsel dönemlere ayırarak üç dalga halinde kategorileştirmek mümkündür. Aralarında uzun bir zaman aralığı bulunsa da her bir dalga kendi tarihsel dönemindeki olayla ilişki içinde gelişmiştir ve diğer dalganın zemini hazırlayarak gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda birinci dalga feminizm, 1789 Fransız Devrimi sonrası “eşitlik” ilkesi temelinde oy kullanma, mülkiyet haklarına sahip olma, kamusal alanda görünebilme ve eğitim hakkından eşit şekilde yararlanabilme üzerinde kazanımlar sağlamıştır.

İkinci dalga feminizm 1960 -70’li yıllardan sonra başlayıp yeni toplumsal hareketler temelinde şekillenmeye başlamış ve fiili eylemlerin en çok yaşandığı feminist hareket olmuştur. Sancar (2011:62) yeni toplumsal hareketlerden şu cümlelerle bahsetmiştir:

“Yeni toplumsal hareketler, 1970’lerden sonra gelişen ve genel olarak yeni sol adı verilen çerçeveden beslenen bir siyaset anlayışı içinden geliştirdi. Ekolojik çevreyi koruma, küreselleşen savaş eğilimi karşısında silahsızlanma ve barışın sağlanmasını isteyenlerin, kentsel haklar için protestolar düzenleyenlerin, erkek egemenliğine karşı çıkan kadınların oluşturduğu siyasi örgütlenmelere genel olarak verilen ad oldu. Yeni toplumsal hareketleri belirleyen şey ana akım ideoloji ve siyaset tarzlarının görmezden geldiği ya da çözüm için yeterince alan bulamayan grupların siyaset yapma tarzları oldu. Doğrudan ve katılımcı demokrasi, topluluk temelli siyaset, kültürel hakların tanınması ve farklı yaşam tarzlarına saygı, kentsel mekânların sıradan insanlara eşit ve özgür yaşam fırsatları sunabilmesi, sınırsız kapitalist tüketimin reddi ve doğanın korunması gibi değerlerle beslenen ve gelişen bu tür siyasal hareketler yirminci yüzyıl boyunca giderek artan oranda görünür oldular.

Yeni toplumsal hareketlerin gelişiminde temel rol oynayan “ana akım ideoloji ve siyaset tarzlarının görmezden geldiği ya da çözüm için yeterince alan bulamayan gruplar” tanımlamasında kadınlar da yer almışlardır. Çünkü bu yeni toplumsal hareket temelli ikinci dalga feminizmde kadınlar, egemen ideoloji ve ataerki tarafından görünmeyen, tanımlanmayan ya da görmezden gelinen pek çok “durumu” dile getirmişlerdir. Bedenin ataerki tarafından kontrolü, kadına yönelik şiddet, cinsel şiddet, pornografi, kürtaj, doğum kontrolü şeklinde özel alan ya da kişisel gibi görünen ama aslında politik olan durumu görünür kılmaya çalışmışlardır. Carol Hanish’in “Kişisel olan politiktir.” sözü, ikinci dalga feminist hareketin en önemli sloganlarından biri olmuştur (Donovan, 2014:273). Bu dönemde feministler ev içindeki ve dışındaki cinsel iş bölümünü sorgulamışlar, kadınların evde yaptıkları ev işlerinin ücretli iş gibi tanınmasını istemişlerdir. İkinci dalga kadın hareketlerinin önemli bir odağı hem orta sınıf meslek sahibi kadınların hem de işçi sınıfı kadınların aynı zamanda hem evde hem de işyerinde çalışıp çifte sömürüye maruz kalmaları olmuştur. Bu bağlamda ataerkiyi eleştirmiş toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretiminin odak noktasının mahrem olamayan “ev” olduğunu belirtmişlerdir.

Üçüncü dalga feminizm ise 1990’lı yıllar sonrası farklılıkların görüldüğü ve önemsendiği postmodern akımdan etkilenecek “ötekilerin ve öznel farklılık deneyimlerinin” merkeze alındığı, heterojen, çoklu bir feminizm algısına dayanmaktadır. Bu dönemde feministler, küreselleşmenin kapitalist içeriğini eleştirerek erkeklerle kadınların eşitliğini talep etmek yerine küreselleşmenin Batı odaklı değerlerine, ulus-devletin etnik azınlıkları ve farklı cinsel tercihlere sahip olan bireyleri dışlama siyasetine yönelmişlerdir (Çakır, 2011:67).

Üçüncü dalga feministler, kadın-erkek eşitliği, ataerkillik, kadına şiddet, cinsel iş bölümü, emek sömürüsü, cinsel şiddet gibi konuların yanı sıra daha çok ötekileştirme, farklı cinsel tercihlerin “farklılığı”, heteronormavite¹ gibi kavramlar üzerinden sınırlandırılmış “kadın” ve “erkek” kimliklerini sorgulamışlardır.

Tarihsel ve içerik olarak kategorilendirilmiş feminist hareketlerin temelinde ataerkiye karşı mücadele yer almaktadır. Ataerkillik ya da patriyarka, farklı pratiklerle ve farklı formlarda kadınların yaşamına müdahale etmektedir. Bu kavram kadınların toplumda konumlandırılmasına, yaşam tarzına ve tercihlerine müdahale

¹ heteroseksüelliğin toplumsal norm olarak kabul edilmesi

edebilen, zaman zaman egemen ideoloji tarafından dönüşüme uğrayabilen bu yüzden de çok zor tanımlanabilen bir kavramdır. Kandiyoti (2010:327) ataerkillik kavramının, bütün sınırlılıklarına karşın eşitsizlik ve hiyerarşiyi, toplumsal cinsiyetin anlattığından çok daha iyi anlattığını düşünmektedir.

Ataerkillik kavramının feminizm içinde geçirdiği kavramsal dönüşümler ve uğradığı eleştiriler bir yana, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rejimi içerisindeki keskin iktidar hiyerarşilerini ve derin eşitsizlikleri ifade edebilme gücüne sahip bir dile halen ihtiyaç duyulmaktadır² (Kandiyoti, 2011:57). Kandiyoti'nin de bahsettiği gibi ataerki sınırları ve derinliği belli olmayan, farklı kişiler tarafından dönüşüme uğrayabilen (iktidar, kaynana, kayınbaba, koca, büyük erkek çocuk) ama içinde daimi bir tahakkümün olduğu bir kavramdır.

Hartmann (2016:174) ise ataerkilliği patriyarka kelimesini tercih ederek, "Maddi temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisidir". şeklinde tanımlamıştır. Ancak bu tanım ataerkilliği maddi olarak tanımlamış, ataerkinin kişinin davranışlarını ve düşüncelerini, özgürlük alanını kısıtlayan sosyal alanını içine alamamıştır. Berktaş (2014:24) bu tanımı şu şekilde geliştirmiştir:

"Ataerki sistem, bir cins olarak toplumda kadınların ezilmesi sonucunu doğuran kurumsal ve kültürel düzenleme ve uygulamaları belirtir ve genel olarak kullanıldığında erkek iktidarı anlamına gelir. ...Ataerki sistem dendiğinde, yalnızca kadın emeğinin değil, aynı zamanda kadın cinselliğinin, bedeninin ve doğurganlığının denetlendiği bir toplumsal sistem kastedilmektedir. Bu sistemde esas olarak korunan erkek çıkarları olmakla birlikte, sistem, erkeklerin iradelerinden bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak var olmaktadır."

Berktaş'ın ataerkilliğin tanımının içine koyduğu "kadının cinselliğinin, bedeninin ve doğurganlığının denetlendiği" kısmı ataerkilliğin üretimi için önemlidir. Çünkü üretim herhangi bir şeyin varlığı ve devamı için kilit bir noktadır. Toplumdaki en küçük yapının devamı için üretim gerekmektedir. Ataerkillik dolaşımında olan

² Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından 2009 yılında yayımlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporunda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik bakımından Türkiye toplam 134 ülke içinde 129. sırada yer almıştır. Daha önemlisi Türkiye'nin bu sıralamada hızla aşağı doğru kaymasıdır. 2006 yılında 105. sıradayken 2007'de 121. ve 2008'de 123. sıraya düşmüştür. En son yayımlanan 2010 raporu Türkiye'yi 126. sıraya yani en altta yer alan gruba yakın bir noktaya yerleştirmiştir.

iktidar tarafından ilk olarak ailede üretilmektedir. Kadın bedeninin ve cinselliğinin kontrolüyle başlayan yeniden üretim, çocuklarla devam etmektedir. Bu süreçte ataerkillik bazen sorumluluk kavramıyla, bazen de rıza üreterek biçim değiştirmektedir. Dolayısıyla aile ataerkil sistemin kendini yeniden ürettiği en önemli kurumdur.

2.1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Aile

İktidar, aileyi “toplumun temeli” olarak, geleneksel sosyoloji ise kurumların basit hali, ayrıntılı yapıların yapıtaşı olarak görmektedir. Bu indirgemelerle birlikte aile, toplumun en karmaşık ürünlerinden biridir. Ailenin içi, tıpkı jeolojik katmanlar gibi birbiri üzerine yığılmış çok katmanlı bir ilişkiler sahnesidir (Connell, 1998:167-168). Birey ilk olarak ailede başlamak üzere toplumsal cinsiyet rolleriyle tanışır, öğrenir, içselleştirir ve toplumsal hayatta diğer kurumlar aracılığıyla bu rolün bir parçası olarak hayatına devam eder. Kız ve erkek çocukları toplumsal cinsiyet rollerini ailede anne ve babadan öğrenip toplumda “kadın” ve “erkek” olurlar. Aile içindeki cinsel iş bölümü kendine has bir literatüre sahiptir, çok iyi tanımlanmıştır ve sınırları çok net bir şekilde belirlenmiştir. Kız çocukları evde (özel alanda), çoğunlukla anneleriyle birlikteyken, erkek çocukları dışarda (kamusal alanda) babalarıyla birlikte vakit geçirmektedir.

Aile içinde oynanan oyuncaklar da toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ve içselleştirilmesinde önemli araçlardan biridir. Kız çocuklarına alınan bebekler, minyatür mutfak setleri ve pişirme gereçleri, oynanan evcilik oyunları kız çocuğunun toplumun ya da egemen ideolojinin istediği gibi yetişmesine aracılık etmektedir. Bu durum erkek çocukları için de geçerlidir. Erkek çocuklar “kız oyunu” diyerek evcilik oynamayı reddederler. Silahlar, çeşitli arabalar, minyatür iş arabaları, inşaat gereçleri gibi erkekliği, gücü ve iktidarı simgeleyen oyuncaklarla oynarlar. Dolayısıyla çocuklar biyolojik cinsiyetlerinden hareketle iktidarın istediği gibi “kadın” veya “erkek” olmaya hazırlanırlar. Çünkü iktidar, kadın gibi kadın ve erkek gibi erkeklerin heteroseksüel ilişkisinden beslenmekte ve varlığını devam ettirmektedir.

Connell (1998:141) iş bölümü, iktidar yapısı ve kateksis yapısının, her toplumsal cinsiyet düzeninin veya toplumsal cinsiyet rejiminin ana unsurları olduğunu belirtmiştir. Ailede başlayıp toplumsal hayatta devam edecek olan iş

bölümünün yapısı aile içindeki iktidar ilişkileri dâhilinde başlamaktadır. Connell (1998:142-143), ailede başlayan cinsel iş bölümünün toplumda nasıl teknik bir iş bölümüne dönüştüğünü şu şekilde açıklamıştır:

“Erkeklerin belirli bir iş için kadınlara kıyasla daha iyi hazırlandığı veya eğitildiği bir yerde, ‘başvuranlar arasında en iyi’ nin seçimi, normal olarak bir erkeğin seçilmesi anlamına gelecektir. Üniversitelerin üst basamaklarında erkeklerin neredeyse tam bir hâkimiyet kurmaları ise bu dolaylı ayrımcılığın çarpıcı örneklerindedir. ...cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün güçlü kültürel desteklere sahip olduğu fazlasıyla açık.

Kadınların öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi dişil mesleklerde yoğunlaşmasının, erkeklerin ise polislik, doktorluk, yöneticilik gibi mesleklerde yoğunlaşmasının bir nedeni de ailede başlayan iş bölümü anlayışıdır. Bu işbölümünün şekillenmesinde çeşitli iktidar ilişkileri mevcuttur. Connell (1998:151) bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“İktidar, işyerinde, evde veya büyük bir kurumda bir kazanç dengesi veya kaynaklar eşitsizliği olabilir. Bir bütün olarak düşünülürse, kurumları, bakanlıkları ve üniversiteleri yöneten kişiler, işleri kadınların üst düzeylere ulaşmasını aşırı derecede güçleştirecek biçimde düzenleyen erkeklerdir. ...bir durumun tanımını dayatma, olayların anlaşılmasına ve meselelerin tartışılmasına esas olacak terimleri oluşturma, idealler formüle etme ve ahlaki tanımlama, yani kısaca hegemonya hakkı iddia etme yeteneği de toplumsal iktidarın bir parçasıdır.”

Toplumda, “toplumun en küçük yapı birimi sayılan” aileden başlayarak dolaşımda olan aynı zamanda bireylere göre şekil değiştiren, net bir sınırı ve tanımı olmayan bir iktidar pratiği mevcuttur. Bu pratik, bireyleri evcilleştirerek topluma şekil vermektedir.

Aile, kapitalizmin devam edebilmesi adına önemli bir başlangıç noktasıdır. Ailenin yeniden üretim işlevi, kapitalizmin işçi ordusunu sağlamaktadır. Aynı zamanda, erkeğin fabrikada daha güçlü çalışmasını sağlamaktadır. Geleneksel anlamda “ideal” bir aileye sahip olan erkekler, ailesi için para kazanmak adına çalışırken, kadınlar da ev işleriyle ilgilenip, erkeğin bakımını sağlamakta, onun her gün enerji depolayarak işe gitmesini sağlamaktadır. Ailenin devamı, ataerkilliğin ve kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesiyle doğru orantılıdır.

Ailede başlayan toplumsal cinsiyet normları, eğitim, sağlık, hukuk gibi diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla varlığını devam ettirmektedir. İktidar ise bu normların, söylemlerle, hukuksal uygulamalarla ve medya aracılığıyla bu kurumlar arasında dolaşmasını, meşrulaşmasını ve pekiştirilmesini sağlamaktadır.

2.1.3. Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim

Marshall (2005:174), sosyolojik olduğu kadar felsefi bir kavram olan eğitimin, bilgi aşıl原因 ve bilgiyi yönlendiren ideolojiler, müfredat programları ve pedagojik teknikler ile kişiliklerin ve kültürlerin toplumsal bakımdan yeniden üretilmesini kapsayan bir süreç olduğunu belirtmiştir. Eğitim, bireylere çeşitli kararlar sonucu kabul görmüş, kültürü ve bilgiyi aktarmak, aynı zamanda bireylerin toplumdaki işgücü piyasasına katılabilmeleri için gerekli becerinin sahip olunmasını sağladığı için önemli bir toplumsal kurumdur. Dolayısıyla okullar, hangi düzeyde olursa olsun, toplumsal bir kurum olduğu için toplumda kadın ve erkekler hakkında varolan cinsiyetsel kalıp yargıların ve sınırlandırmaların taşıyıcısı konumdadırlar.

Eşit eğitim olanaklarına ulaşabilmek de toplumsal cinsiyet normlarının belirlenmesinde ve oluşmasında önemli bir duraktır. Tarihsel olarak hemen hemen tüm toplumlarda eğitim olanaklarından faydalanmak kadın ve erkekler için eşit koşullarda gerçekleşmemiştir. Kadınların erkeklere oranla eğitim olanaklarına erişimi ciddi mücadeleler sonucu olmuştur. Şu an ülkemizde dahi, kırsal ve kentsel bölgelerde eğitim olanaklarından yararlanabilen kadın sayısı, hala aynı kategorideki erkeklerle eşitlenememiştir. Kadınların eğitim olanaklarına ulaşmasında veya ulaşamamasında ataerkil düşünce önemlidir. Çünkü kadınlar veya kız çocukları evdeki iktidarın sahibinin izin verdiği ölçüde eğitim olanaklarına ulaşabilmektedir. 1800'lü yıllarda liberal feminizmin mücadele alanına giren eşit eğitim talebi, tarihsel süreçte önemli kazanımlar elde etmiş olsa da, bu feminist mücadele günümüzde hala devam etmektedir.

Feminist kuramlar, toplumda eğitim sisteminin egemen ideolojinin ve kültürün üretildiği ve pekiştirildiği yer olduğunu belirtmişlerdir. 19. yüzyıl boyunca, kadınların miras, boşanma, oy, çalışma, eğitim alanlarında erkeklerin sahip oldukları hakları kazanabilmek için mücadele eden liberal feministler, tüm insanlar için, zararlı toplumsal cinsiyet normlarının, toplumdan ve eğitim kurumlarından temizlenebilmesi için eğitimde farkındalık yaratılmasını savunmaktadırlar. Özellikle

her düzeyde eğitim kurumlarında, bireylerle iş piyasasında eşit bir şekilde rekabet edebilmelerini sağlayan uzmanlık ve yetenek kazandıracak bir fırsat eşitliği sisteminin gerekliliğini ön planda tutmuşlardır.

Liberal feministler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel nedeninin cehalet olduğunu, kadınların da erkeklerin sahip oldukları haklara, özellikle de eşit eğitim hakkına sahip olduklarında toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının önemli oranda azalacağını düşünmektedirler. Göğüş Tan (2011:94), liberal feministlerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bağlamında eğitime katkılarını şu şekilde aktarmıştır:

“Kadınlar ve eğitim konusundaki çalışmaların büyük çoğunluğunu gerçekleştirmiş olan liberal feminizm, kadınlara eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasında, beyaz erkeklerin tekelinde olan kapıların açılmasında önemli rol oynadı. Resmi ve gizli müfredattaki toplumsal cinsiyet farklarını, matematik, fen ve teknoloji gibi alanlardaki farklı başarı örüntülerinin nedenlerini, seçimlik derslere ve mesleğe yöneltmedeki toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını, sınavların ve testlerin yapılandırılmasındaki ve değerlendirilmesindeki yanlılıkları, okulların personel seçimindeki cinsiyet farklılaşmalarını araştıran çalışmaların çoğu liberal feministlerce yapıldı.

Bu çalışmalara rağmen liberal feminizm, ırk ve sınıf gibi farklılıkları göremediği, bir sınıf olarak kadınların kendilerine atfedilen görevlerden dolayı yarışa dezavantajlı başladıkları ve bu şekilde devam ettiğini dile getirmediği, cinsellik, aile, ev içi emek, doğurganlık, annelik, yeniden üretim gibi kavramlara dokunamadığı için eleştirilmiştir.

Radikal feminizm, genel olarak toplumsal hayattaki ve özelde eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nedeninin ataerkillik olduğunu ifade etmektedir. Radikal feministler, eğitim kurumlarının görevinin, genel olarak feminist aktivistlerin ataerkilliğe karşı mücadelelerinin bir parçası olarak toplumu, cinsiyetçi olmayan davranış ve pratikleri gerçekleştirecek biçimde yeniden eğitmek olduğunu belirtmişlerdir. Eğitimin, okul bilgisinin, kültürünün ve müfredatının, dayandığı ataerkillik temelinden tamamen bağımsızlaşması gerekliliğini savunmuşlardır. Toplumsal cinsiyet normlarının kırılması için kadın odaklı bir “bilinç yükseltme” gruplarının her yaşta kadına ulaşması gerekliliğini dile getirmişlerdir.

Marksist feminizm, eğitimi, sınıf mücadelesi gibi cinsiyet mücadelesinin gerçekleştiği toplumsal kurumlardan biri olarak görmektedir. Eğitim kurumlarında tarihsel olarak yapılandırılmış ve süregelen ataerkilliğin yıkılabilmesi adına her

düzeydeki eğitim kurumunun yapı ve uygulamalarının kökten dönüştürülmesini savunmuşlardır.

Postmodern feminizm, her düzeydeki eğitim kurumlarını, sosyal, kültürel ve tarihsel mercekten inceleyerek iktidar, ideoloji ve güç ilişkilerini çözümlenmeye çalışmaktadır. Okul programlarının hangi dil ile kimin çıkarlarına hizmet ettiğini, söylemlerin toplumsal bağlamda nereye tekabül ettiğini sorgulamışlardır. İktidarın söylemlerine çözüm stratejisi olarak, söylenemeyenlerin söylendiği bir karşı söylem oluşturma gerekliliğini savunmuşlardır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dile getirme konusunda tüm eğitim kurumlarında eleştirel bilincin gelişmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Eğitim kurumlarında toplumun kültürel düşünce, değer ve bilgilerini belli bir müfredat dâhilinde yeni nesillere aktarılmaktadır. Bu müfredat iktidar grupları tarafından belirlenmekte, egemen ideolojinin kodları bu şekilde verilmektedir. Eğitim kurumlarında kontrollü bilgiler aktarılırken, bireylerin davranışları da şekillendirilmektedir. Öğrencilerin tırnakları, saçları, kıyafetleri, arkadaşlık ilişkileri kontrol edilmektedir. Kızlar özellikle mercek altındadır, sıklıkla da öğretmenleri tarafından davranış biçimleri, ses tonları ya da diğer arkadaşlarıyla yakınlıkları gibi konularda ek kısıtlamalara tabi tutulurlar (Martin, 1998: 464-511 akt. Göğüş Tan, 2011:90). Erkekler fiziksel şiddete uğrarken, kızlar daha çok psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar.

Eğitim, bireyin yeteneklerini fark etmesini ve geliştirmesini sağlamakta, dolayısıyla kişinin yaşam kalitesini arttırmaktadır. Kadınların sadece okuryazar olması bile, kendilerini ifade etmelerini sağlayacak yeni bir dil kazanmalarını, olanaklardan ve risklerden haberdar olmalarını ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılabilmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla eğitim (özellikle erkeklerle eşit eğitim) kadınların güçlenmelerinin en önemli aracı konumundadır. Kadınların eğitimiyle şiddet görme olasılığı arasında ters yönlü, evlilik yaşının ertelenmesi ve işgücüne katılım arasında güçlü ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır (Göğüş Tan, 2011:85).

Kadınlar, eğitimin yararlarını kendileri ile birlikte hane içindeki diğer bireylere de taşımaktadırlar. Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe, bebek ve çocuk ölümleri azalmakta, daha sağlıklı, daha iyi eğitilmiş çocuklar yetiştirilmektedir. Bu nedenden dolayı kadınların eğitimi, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biri olup, kız çocuklarının ve kadınların eğitimlerine

yatırım yapmanın sürdürülebilir kalkınmayı başarmanın en iyi araçlarından biri olduğu kabul edilmiştir (United Nations, 2010).³

Eğitimde tam olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, 2000 yılında Birleşmiş Milletler Bin Yıl Zirvesi'nde dünya liderleri tarafından kabul edilen "Bin Yıl Kalkınma Hedefleri"nden biridir (UNICEF, 2004:31).

CEDAW(md. 10/c), kadın ve erkek rolleriyle ilgili kalıp yargıların eğitimin her biçiminden ve düzeyinden kaldırılmasını, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilerek eğitim yöntemlerinin bu amaca göre düzenlenmesini gerektirir.

2.1.4. Toplumsal Cinsiyet ve Sokak

Sokak, belirli toplumsal ilişkilerin olduğu, kesin sınırları bulunan ve erkeklerin işgali altında olan toplumsal bir çerçevedir (Connell:1998:181). Aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının üretildiği, dolaşımda bulunduğu ve pekiştirildiği kurumlardan ya da duraklardan bir tanesidir. Mekân-insan ilişkisi iktidar tarafından düzenlenmekte ve bireyler düzenlenmiş pratikler dâhilinde konumlandırılmaktadır.

Connell (1998:182), sokağın büyük bir erkeklik/kadınlık biçimleri ve cinsellik tiyatrosu olduğunu belirtmiştir. Kadınların ve erkeklerin sokakta ait olduğu yerler bulunmaktadır. Kadınlar belli zaman dilimlerinde, belirli davranış kalıplarıyla (gülmeden, kahkaha atmadan, çok kırıtmadan) parklarda, alışveriş merkezlerinde ve güvenli sokaklarda bulunabilirler. Öteki türlü, taciz veya tecavüz gibi olumsuz durumlarla karşılaşabilirler. Geleneksel mitlere göre de kadın bedeninin mekânı evdir, yani dışarı değil içerisidir. İçerisi aynı zamanda kadın bedeninin hem biyosiyasal, hem de kültürel mekânıdır. Dışarıdalık erkeğe aittir. Kadın erkeğin istediği ölçüde dışarıdadır. Yazılı olamayan kurullarla kadının kamusal alandaki görünürlüğü de iktidar tarafından sınırlandırılmıştır.

Toplumsal yaşamda yazılı olmayan iktidar kuralları ya da dolaşımda olan iktidar, erkek egemen bir kent planlamasıyla daha görünür olmaya başlamıştır. Erkek egemen, ataerkil bir kent planlaması, kentsel toprağın ya da alanın kullanım biçimini belirlerken, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de yeniden üretmektedir (Demirbaş, 2012:34). Bu yeniden üretim kadınların özel alanda sınırlandırılmasını,

³ <http://unstats.un.org/unds/demographic/products/WorldsWomen/WW2010pub.htm>

erkeklerin ise kamusal alanda görünürlüklerinin daha da artmasını ve hâkimiyetlerinin daha da pekişmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla iktidar aracılığıyla kadınlar ve erkekler arasında mekânsal bir sınırlama hem üretilmekte hem de desteklenmekte, aynı zamanda üretilen bu mekân da cinsiyetleştirilmektedir. Sokak eril, ev ise dişil bir mekân olmaktadır.

Lefebvre (2019:42), mekanın anlamını ararken; onun pasif bir toplumsal ilişki yeri mi, yoksa bu ilişkilerin istikrar kazanmış bir birleşme ortamı mı ya da toplumsal ilişkilerin sürdürülme yöntemlerinin toplamı mı olduğunu sorgulamış, mekanın altında yatan tüm anlamların bir “mantık” ya da “ sistem” tarafından hegemonya üretme merkezine benzetildiğini ifade etmiştir. Evde başlayan toplumsal sosyalizasyonun ilk adımı olan toplumsal cinsiyet rollerinin sokakta devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Sokak, basit bir toplumsal alan olmayıp evde başlayan iktidarın ve erkek tahakkümünün devamının sağlanmasında bir duraktır.

Mekânın anlamı, içindeki karşılıklı ilişkiler ve ilişkisellikler aracılığıyla kazanılmakta ya da oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, normları ve toplumdaki kadın ve erkek arasındaki güç ilişkileri, mekânla bağlantılıdır. Egemen iktidar ilişkileri, kadınların yapacağı işleri “ev işi” ya da “hane içinde yeniden üretim” şeklinde özel alanda sınırlandırırken, erkeklerin yapacağı işleri ise dışarıda “eve ekmek getirmekle” uğraşmaları nedeniyle sokakla sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırma aynı zamanda bir “aitlik” yaratmıştır. Bu aitlik, kadınları sokaktan uzaklaştırmakta, sokaktan uzaklaşmayan kadınlara ise kötü gözle bakılmasını sağlamaktadır. Erkekler kendilerinde, belli bir saatten sonra gece sokağa yalnız çıkan kadınlara uygunsuz davranışlarda bulunma ya da istediği gibi davranabilme hakkını görmektedir. Bu durum tecavüzün, tacizin ya da hırsızlığın önünü açmaktadır. Connell(1998:181), sokaklar ve caddelerin erkeklerin işgali altında olan bölgeler olduğunu, özellikle genç yetişkin erkeklerin yoğunlaştığı yerlerin ise en korkutucu ve tehlikeli bölgeler olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla sokak, toplumsal cinsiyet normları bağlamında kadınları hem mekân olarak sınırlandıran hem de davranış bağlamında terbiye eden bir alan olmuştur.

Kadınların kamusal alana rahat çıkamamaları, iş piyasasına katılımlarında önemli bir engel teşkil etmiştir. İş piyasasına rahatlıkla katılmayan ya da evde parça başı iş yaparak sınırlı bir şekilde katılan kadınlar düzenli maddi gelire sahip olmadıklarından dolayı yoksullukla karşı karşıya kalma tehlikesi içinde olmuştur.

2.2.FARKLI FEMİNİZMLERE DOĞRU

Toplumsal cinsiyet ve feminizm kavramı çok kapsamlı bir alanı kapsadığından tarihsel süreç içinde farklı bakış açılarıyla yorumlanmıştır. Bu farklı kuramları ayrı ayrı başlıklar içinde incelemek doğru olacaktır.

2.2.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, 19. Yüzyılın düşünsel köklerindeki liberal söylemlerden etkilenecek kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitliğinin olabilirliğini ortaya atan ilk kuram olmuştur (Korkmaz, 2019:12). Aynı zamanda liberal feminizm, kadın hakları mücadelesinin başlangıç teorisi olup diğer feminist teoriler liberal feminizme eleştiri niteliğinde gelişmiştir. Bu eleştiriler olumsuz gibi görünse de aslında feminist teorinin zenginleşmesini sağlamıştır.

Mary Wollstonecraft'ın 3 Ocak 1792'de tamamladığı feminist teorinin en önemli eserlerinden sayılan *A Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Savunusu) isimli bildirisinde liberal feminizmin temel savunularını anlatmıştır. Kadının toplumda erkeğin gerisinde ve köle kalmasının nedeninin, bir birey olarak yetişmesine engel teşkil eden ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecinde yattığını ifade ederek toplumsal düzeni eleştirmiştir (Donovan, 2014:13-34).

Donovan (2014:21), aydınlanmacı liberal feminizmi anlattığı eserinin giriş kısmında Sarah Grimke'nin şu sözüne yer vermiştir: *“Erkek kardeşlerimizden tek istediğim, yakamızdan düşmeleridir.”* Bu cümle liberal feminizmin her alanda (eğitim, siyasi katılım, hukuk vb.) mutlak kadın-erkek eşitliğini savunduğunun bir özeti niteliğindedir.

Liberal feministler, erkeklerin ellerinde ne varsa onlardan vazgeçmelerini değil, erkeklerin sahip olduğu hak ve fırsatlardan kadınların da faydalanması ve sahip olmasını istemektedirler. Bu yönleriyle toplumda devrim değil reform yanlısıdır. Bu bağlamda liberal feministlerin en önemli amaçlarının her alanda fırsat eşitliği olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle siyasi katılım ve eğitim alanlarındaki tam eşitliğin; kadınların özel alanda hapsolmayıp kamusal alanda aktif olabilmelerinin anahtarı olduğunu, kadınların meslek sahibini olmalarını sağlayabileceğini ve bu durumun erkeğin kadının üzerindeki baskıyı ya da otoriteyi azaltabileceğini savunmuşlardır.

Liberal feministler yasal değişiklikler ve eşit eğitimle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin değişeceğine ya da ortadan kalkacağına inanmışlar, ancak toplumda görünmeyen yapısal ve kültürel değişkenlerin ya da engellerin bu çabayı sekteye uğratacağını görememişlerdir (Ecevit, 2011:14). Bu yönleriyle de yine feministlerce eleştirilmişlerdir.

2.2.2. Radikal Feminizm

Radikal feminist kuram, 1960'lı yılların sonunda, 1960'lı yılların başında yaşanan temel medeni haklar ve savaş karşıtı eylemlere katılan kadınlar tarafından New York ve Boston merkezli gelişmiştir (Donovon, 2014:265-266). Radikal feministler, özellikle liberal feministlerin oy hakkını ve eşit eğitim hakkını büyük ölçüde kazandıktan sonra erkek egemenliği, ataerkillik, şiddet, kürtaj hakkı, güvenli cinsellik ve doğum kontrol yöntemlerine ulaşma konusunda iktidara karşı ısrarcı olmuşlardır.

Radikal feministler, kişisel olanın aynı zamanda ve aynı süreçte politik olduğunu, mahremiyetin ihlal edildiğini, ataerkilliğin ya da erkek egemenliğinin kadınların baskı altına alınmasının kökeninde yer aldığını, bedenlen özgür olmanın cinsel özgürlük için de önemli olduğunu dile getirmiş ve her türlü sömürüye karşı çıkmışlardır. Kökeni 1960'lerdeki yeni sol hareketlerden alan radikal feminizm, bu özelliğinden dolayı liberal feminizm gibi kuramdan değil eylemden doğmuş bir yaklaşımdır. Bu yönleriyle de ikinci dalga feminist hareketin temel savunuların taşımaktadır.

Radikal feministler, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları inkar etmezler, ancak bu farklılıklara atfedilen anlamları(kadınların anne olabilmelerinin kontrolünü) sorgulayıp doğurganlığın kontrolünün de dolaylı bir şiddet olduğunu belirtmişlerdir (Ecevit, 2012:15-16). Kadın bedenini aşağıladığı için pornografi ve fuhuşa karşı çıkmışlar bu iki olgunun cinsel şiddetin yolunu açtığını savunmuşlardır.

1960'ların insan hakları hareketi içinde ikinci sınıf vatandaş olarak görülmeleri nedeniyle yer alan siyah kadınlar da ikinci dalga feminist harekette kendilerine yer bulmuşlardır. Bu durumu Combahee River Collective (akt. Donovan, 2014:293), şu şekilde açıklamıştır:

“Bu, bizim bu özgürlük hareketleri içindeki deneyimimiz ve hayal kırıklığımızdı; aynı zamanda, beyaz erkek solunun kıyısında kalma deneyimimizdi; bu beyaz

kadınlarıninkine benzemeyen bir biçimde ırkçılık karşıtı olan ve siyah ve beyaz erkeklerinkine benzemeyen bir biçimde cinsiyet ayrımcılığına karşı olan bir politika geliştirme ihtiyacını yol açtı.”

Bu cinsiyet ayrımcılığına karşı olan ama bütün kadınları içine alan politika “evrensel kız kardeşlik” politikasıdır. Radikal feministlere göre tarihsel, sınıfsal, kültürel, ırksal ve etnik farklılıklarla beraber ya da bu değişkenlerden ayrı olarak bütün kadınlar ezilmektedir. Bu nedenle kadınlar, birlik olup tüm güçlerini kendilerine baskı uygulayan erkeklere karşı mücadele edecek bir harekete yönelmelidirler. Evrensel kız kardeşlik kavramı, kadınların kendi arasındaki kişisel deneyimlerinin, değerlerin ve statülerinin yeniden tanımlanmasını içermektedir (Korkmaz, 2019:15). Radikal feministler, küçük gruplarla örgütlenerek bilinç yükseltme grupları oluşturmuş ve kadınların hem beden hem de sınıfsal olarak sömürmelerini engelleyecek çalışmalar yapmışlardır.

Radikal feministlerin uyguladığı “kız kardeşliğe” dayalı, ataerkilliğe ya da erkek egemenliğe karşı oluşturdukları mücadele yine feministler tarafından eleştirilmiştir. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını amaçlamak yerine, kadınlara ait tüm özelliklere/özelliklere odaklanmanın gerekli olduğu savunulmaya başlanmıştır (Ecevit, 2011:15). 1990’larla birlikte kadınların öznelliklerinin politik bir güç olarak görülmesi gerektiği üzerine tartışmalar başlamıştır.

2.2.3. Marksist Feminizm

Birinci Feminist Dalga olarak adlandırılan ve hak elde etmeye yönelik olan liberal feminizmden sonra, kadınların ezilmişliğinin sebebini arayıp çözümlenmeye çalışan bu yeni dalga, İkinci Feminist Dalga olarak adlandırılmış olup bu hareketin en önemli tetikleyici kuramı Marksist Feminizm olmuştur (Topçu, 2019:781).

Marx, üretim araçlarının mülkiyeti, işçi sınıfının ezilmişliği, sermaye ve bu eşitsizlikten kurtulmanın yolları üzerinde durarak bu toplumsal sorunu çözmeye yönelik bir kuram geliştirmeye çalışmıştır. Clara Zetkin, Rosa Luxemburg, Elonor Marx, Dora Montefiore ve Alexondra Kollantai gibi marksist kadın düşünürler, Marx’ın kullandığı tarihsel materyalizm yöntemiyle kadın ezilmişliğinin nedenini anlamaya çalışmışlar ve feminist teoriye Marksist Feminist yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olarak katkıda bulunmuşlardır (Topçu, 2019:782-783).

Marksist feministler için modern topluk kapitalizm üzerinden tanımlanmaktadır ve bu sistemde kadınlar emek piyasasından cinsiyetlerinden (kadın olmalarından) dolayı dışlanmaları, güvencesiz ve kayıt dışı, işlerde çalışmaları/çalıştırmaları nedeniyle ekonomik bir ezilmeyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Korkmaz, 2019:18). Kadınlar aynı zamanda özel alandaki yeniden üretimle ilgili sorumlulukları (temizlik, çocuk ve bakımı, yemek yapma vb.) nedeniyle de emek piyasasından uzak kalmakta ve özel alana hapsedilmektedirler. Kadınların yeniden üretim faaliyetleri, yani yeni nesli (işgücünü) “yaratmak” için tükettikleri karşılığı ödenmeyen emek, kapitalizme yarar sağlamanın da ötesinde onun varlığının devamı için gereklidir (Ecevit, 2011:16). Bu görünmeyen emekten erkekler yararlanıyor gibi görünse de, asıl yararlanan sermaye ve kapitalizmdir. Bu özel alandaki görünmeyen emek kapitalizmin işgücünün bakımını sağlamakta ve yenilemekte, dolayısı ile kapitalizmin devamını sağlamaktadır. Görünen büyük sermaye birikiminin arkasında aslında görünmeyen kadın emeği bulunmaktadır.

Marksizmin temel sorunu, kadınların özel alanda ezilmesini, yaptıkları işin tanımlanış olmasını bundan dolayı görünmüyor ve ücretlendirilmiyor olmasını görmemesidir. Bu noktada Marksizmin bu emeği görmediğinden dolayı cinsiyet körü olduğunu söylemek mümkündür. Feminist teori de, Marksizmin bu özel alandaki kadın emeğini görmeyişini eleştirmiştir. Bu durumu Hartmann (2016:158) şu şekilde özetlemiştir:

“Marksist çözümleme, tarihsel gelişim yasalarına ve özellikle sermaye yasalarına ilişkin temel bir içgörü sağlarken, Marksizmin kategorileri cinsiyet körüdür. Erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin sistematik niteliğini özgül olarak yalnızca feminist çözümleme ortaya koyar. Gene de feminist çözümleme tek başına yetersizdir, çünkü feminist çözümleme tarih körüdür ve yeterince maddeci olamamıştır. Kapitalist Batı toplumlarını ve toplumlardaki kadınların durumunu anlamak istiyorsak hem Marksizmin tarihsel maddeci yönteminden hem de feminizmin patriyarkayı toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanmasından faydalanmalıyız.”

Hartmann, Marksizm ile feminizmin birlikteliğini İngiliz hukukuna göre bir evliliğe benzetmiş, evlenen iki cinsiyetin erkeğin varlığında olması gibi, Marksizm ile Feminizmdeki birliğin Marksizmin denetimde olduğunu belirtmiştir. Hartmann (2016:155-165), feminizmdeki kadın sorgulamasının, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliği ve bu eşitsizlikleri erkek üstünlüğüne odaklandığı ancak Marksizmdeki kadın sorgulamasının kadının ekonomideki (işgücü piyasasındaki) yerine odaklandığı için Marksizm ile feminizmin birlikteliğini mutsuz bir evliliğe

benzetmiştir. Dolayısıyla Marksizmdeki sınıf, yedek işgücü ordusu, ücretli işçi gibi kavramlar kadınların hem özel alanda hem de kamusal alanda erkeklere göre aşağı sınıfta kalmasını açıklamaya yetmemiştir. Bu çerçevede Marksist feministlerin kadın ezilmişliği konusunu Marx'ın metotlarına dayanarak açıklamaya çalışmaları hep havada kalmıştır (Topçu, 2019:799).

Marksist feminist yaklaşım, kadın sorununda kapitalizme içsel ataerkilliği ele alamaması nedeniyle eleştirmiştir. Aynı zamanda Marksist feminizm, siyan kadınların konumlarını, bütün kadınların beden ve cinsellik yönündeki sömürmesini ihmal ettiği için de eleştirmiştir.

2.2.4. Sosyalist Feminizm

Marksist feministler, kapital üretim tarzıyla birlikte fabrikanın özel alandan nasıl ayrıldığı, özel alanda kadınların emeklerinin nasıl önemsizleştiğini açıklayabilmişlerdi ama kapitalizmin neden kamusal alanı erkeklerle, özel alanı da kadınlarla ilişkilendirdiğinin açıklamasını yapamamışlardı (Ecevit, 2017:17). Sosyalist feminist kuram toplumsal cinsiyet çözümlemesini hem kapitalist hem de ataerkil güç ve iktidar ilişkilerine bakarak ve anlamaya çalışarak yapmıştır. Kapitalist toplumda ev içi emek ve bunun kapitalizme katkısını, kadınların üretim tarzlarıyla ilişkileri ve ailenin ideolojik toplumsallaşmadaki rolünü feminist bir epistemoloji ile incelemişlerdir.

Sosyalist feministler, toplumda dolaşımda olan iktidarı ve ataerkilliği kuramın merkezine koymuşlardır. Toplumsal hayatta hem özel alanda hem de kamusal alanda dolaşımda olan iktidarın arasındaki dinamiği ortaya çıkarmanın kadın sorununun çözümüyle ilişkili olduğunu, ifade etmişlerdir (Donovan, 2014:151). Dolayısıyla aileye ve aile içindeki güç ilişkilerine, ailede kadının konumuna toplumsal cinsiyetin aile içinde nasıl oluştuğuna en çok bakan feminist kuram sosyalist feminist yaklaşımdır.

Marksist feministler, “maddeci determinizm”, “emek”, “ücret” gibi ekonomik kavramlarla feminizme yeni bir açılım getirirken, sosyalist feministler, Marksizmin bu temel kavramlarını kadınları daha çok merkeze alarak yeniden tanımlamışlardır. Sosyalist feministler kadının konumunu açıklarken, Marksizmin bir ekonomik üretim tarzı ve sınıfsal olarak sömürülmesini radikal feminizmin ataerkillik kavramı ile ilişkilendirmiştir (Korkmaz, 2019:19). Kadınların hem

kapitalizm hem de toplumsal cinsiyet normları açısından sömürüldüğünü ve toplumda ikinci sınıf olarak konumlandırıldığını açıklamaya çalışmışlar ve bu noktada kadının konumunu sorgulamışlardır.

Bireyin sosyalizasyon sürecinde toplumsal cinsiyet kavramı inşa edilirken kapitalizm ve ataerkillik birbirini besleyerek kadın ve erkeğin hayatını şekillendirmektedir. Sosyalist feministler kapitalist sistemle birlikte ideolojik toplumsallaşmanın yeri olan aileyi ve ailenin içindeki anne ve babanın rolünü de sorgulamışlardır. Erkek ve kadınlardan toplumsal cinsiyet rollerine göre beklenen davranışların kapitalist sistem için gerekli olduğunu ve bu davranışların ideolojik toplumsallaşma ile kurulduğu, dolayısıyla ailenin ideolojik bir toplumsal kurum olduğunu ima etmişlerdir.

Hartmann (2016:155-160), cinsiyetçi ideolojinin eril özellikleri ile kapitalist değerleri yüceltme, dişil özellikleri ise toplumsal gereksinimleri aşağılama gibi ikili bir amaca hizmet ettiğini ifade etmektedir. Donovan (2014:164) ise Hartmann'ın bu düşüncesine şu cümlelerle katkıda bulunmaktadır:

“Kapitalizm, değişime dönük ürünlere kullanıma dönük ürünlerde daha çok değer verdiği için, onun ideolojisi, kullanım değeri alanını, kadınlar dünyasını ve o dünyaya ilişkin özellikleri (duygusallık, bakıp büyütme vb.) aşağılar. Bu ideoloji egemen olduğu sürece, sermayenin kullanım değer talebi karşısında değişim değerine verdiği önceliğin ürettiği çatışmadan... kaçınılacaktır.”

İdeolojik toplumsallaşma süreci özel alanda oluşmaya başlamakta ve kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kapitalist sistem güçlü olanı yüceltmekte ve kendinden görmekte, güçsüz olanı (evde yaptığı yeniden üretim karşısında maddi bir karşılık alamayan kadınları) da görmemektedir. Bu bağlamda kapitalizmin ve ataerkilliğin ortak olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilişkiyi gören Hartmann (2016:174) ataerkilliği (patriarkayı) şu şekilde tanımlamıştır:

“Patriarka, yararlı bir biçimde, maddi bir temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkileri dizisidir.”

Burada Hartmann'ın bahsettiği maddi temel, erkeklerin kadınların emek gücünü her türlü kontrol etmeleri üzerine kuruludur. Erkekler bu kontrolü, kadınların kamusal

alana çıkmalarını sınırlayarak özel alana sıkıştırarak, maddi kaynaklara ulaşmalarını kontrol ederek ve kadınların bedenleri üzerinde söz sahibi olarak (doğurganlık ve cinsellik) gerçekleştirmektedirler. Bu kontrol aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini de belirlemektedir.

Sosyalist feministler, kadınların kapitalizm ve ataerkillik bağlamında ezilmelerini ya da sömürülmelerini analiz ederek feminist teoriye büyük katkıda bulunmuşlardır. Ancak kapitalizm ile ataerkillik ilişkisinin biçimlenmesine rol oynayan ırk ve etnisite gibi güçleri marjinalleştirdikleri için eleştirilmişlerdir (Ecevit, 2012:18).

2.2.5. Postmodern Feminizm

20. yüzyılın sonları feminist teori için önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliği postmodernist ve postyapısalcı teorilerin feminist teoriyi etkilemesi olmuştur. Bu etkilenme üçüncü dalga feminizmin kuramsal temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Feminist hareket 1990'lı yıllardan sonra postmodern ve çokkültürcü teorilerin fark vurgusuyla birlikte tekil kavramların tiranlığına direnerek, başta ırk, sınıf, etnik bağlam ve cinsellik olmak üzere kadınlar arasındaki farklılıklara, daha fazla dikkat sarf etmeye başlamıştır (Donovan, 2014:349). Bu farklılıklara saygı duyma ve merkeze alma üçüncü dalga feminizmin başlamasına neden olmuştur.

İkinci dalga feminizm, birincisinin devamı niteliği taşıırken üçüncü dalga feminizm kendinden önce gelen bu dalgalardan içerik olarak farklılaşmıştır. Üçüncü dalga feministler, bireysel deneyimler, bireysel tercihlerin getirdiği bireysel farklılıklar, kimlik tanımlanması gibi kavramları feminist bakış açısıyla yorumlamışlardır. Üçüncü dalga feminist hareket postmodern feminist teorinin oluşmasını sağlamıştır. Postmodern feministler hem kadınların öznelliklerini hem de çerçevelendirilmiş ve sınırlandırılmış kadınlığı sorgulamışlardır.

Postmodern feministler, dünyayı anlamlandırmak ve feminist teoriye yeni bir bakış açısı getirmek için postmodern düşünceleri modern düşüncelerden daha yakın bulmuşlardır. Postmodernizm, liberal düşüncenin akılcı bireyini ve sınıf gibi kalıcı sosyal kategorilerini inkâr etmektedir. Postmodern feministler de, modernizmin sunduğu tanımlamaları ve netlikleri bir köşeye bırakarak modernizme dönüştürücü bir toplumsal cinsiyet kuramı katmış ve cinsel farklılıkları anlamak için

yeni yollar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu noktada cinsiyetin doğuştan, toplumsal cinsiyetin sonradan geliştiğini savunan toplumsal cinsiyet anlayışını eleştirerek kadın ve erkek arasında doğuştan anatomik farklılıklar olduğunu ancak toplumsallaşma sürecinde bu farklılıkların toplum tarafından çok fazla vurgulanarak aslında cinsiyetin de toplum tarafından inşa edildiğini savunmuşlardır (Ecevit, 2012: 22).

Postmodernist analiz, tüm kuram ve genelleştirmeleri, doğru-yanlış, kamusal-özel, kadın-erkek gibi sabitlenmiş ve anlamlarda bir kararlılık olduğunu varsayan Batı dşncesinin ikilikli doğasını ayırt etmeksizin reddetmektedir (Donovan, 2014: 380). Postmodern feministler de cinsiyetin biyolojinin bir sonucu olmayıp toplumsal olarak üretildiğini savunarak hem cinsiyet kavramını hem de tanımlanmış “kadın” ve “erkek” kavramlarını sorgulamışlardır (Korkmaz, 2019:20). Ancak bu sorgulamayı yaparken toplumdaki kültürel bir baskı aygıtı olan ataerkilliği dile getirmemişlerdir. İkinci dalga feminizmin savunduğu evrensel kız kardeşliği, bilinç yükseltmeyi, ortak eylemleri kuramın merkezine koymayıp bireysel deneyimleri daha çok ön plana çıkarmak postmodern teorinin henüz tamamlanmamış bir teori olduğunu göstermektedir.

Postmodern feminist yaklaşım bir yandan kadınlar arasındaki farklılıklara karşı daha duyarlı olunmasını sağlarken, bir yandan da bu farklılıkları söyleme indirgeyerek kadınların birlikte eylemsel mücadele etme amacını zayıflatma tehlikesi getirdiği için eleştirilmiştir (Berktay, 2011:19).

2.3.TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIF

Coontz ve Henderson (2016:30), kadınların ezilmişliğini sorguladıkları çalışmalarında, ezilmişliğin ya da tabiiyetin; sınıf ilişkilerindeki, özel mülkiyetin doğasındaki, devletin sınıf hakimiyetini yasalaştırışındaki bir Şey tarafından mı, yoksa ancak bütün bunların birleşimindeki bir Şey tarafından mı üretildiği konusunu Şu sorularla sorgulamışlardır:

“Erkeklerle kadınlar arasında mizaç ve kapasite olarak doğuştan biyolojik farklılıklar olduğunu varsaymıyorsak, toplumsal tabakalaşma süreçleri bir kez harekete geçtikten sonra neden erkekler kadınlar üzerinde egemenlik kurdular?”

Bu sorunun cevabı, aynı zamanda toplumda tarihsel süreçte gerek ekonomik gerekse sosyal ve kültürel olarak oluşan tabakalaşmadan neden kadınların dezavantajlı bir

şekilde etkilendiği sorunsalını da açıklayacaktır. Kadınlar ve erkekler arasındaki sınıf oluşumunu sınıf ilişkilerini, sınıf eşitsizliklerini ve yoksulluğun gerçek nedeni olan sermaye birikimini, zenginliği ve kapitalist üretim tarzını toplumsal cinsiyet tartışmalarının içine dâhil etmek ataerkilliğin görünen ya da görünmeyen yüzünü ortaya çıkarmada önemli bir duraktır.

Toplumsal cinsiyet kalıplarının ve emek-sermaye çelişkisinin toplumsal görünümünü netleştirebilmek ve bu ilişkiselliğin maddi temellerini tanımlamak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha iyi çözümleyebilmek için anlamlı olacaktır. Cinsiyet eşitsizliğini sınıfsal olarak incelemek, altında yatan ekonomik, sosyal ve kültürel nedenleri analiz etmek, toplumsal cinsiyet kalıplarını çözümlmek ve sınıf eşitsizliğini görünür kılma açısından önemlidir.

Bora (2008:182), herhangi bir toplumsal kategorinin siyasal bir kategori haline gelebilmesinin, siyasal bir eylemle mümkün olacağını belirtmiştir. Bir sınıfın kendini özne olarak ortaya koymasının ise "...ister toplumsal, ister cinsel, etnik ya da başka bir kategori olsun, ancak kendini onun adına konuşmaya ve eylemeye yetkili olduğunu kabul ettiren ve bu sınıfın üyeleri olduklarını kabul eden temsilcilerin varlığına" bağlı olduğuna belirtmektedir. Sınıfın, cinsiyetin, etnik kökenin ya da cinsel tercihlerin toplumsal kategori olarak görülebilmesi bu kategorileri temsil eden politik özneler sayesinde olmuştur. Görünür olmanın özneleşmekten geçtiğini, özne olunca ortak bir dil üretileceğini ifade etmiştir.

2.3.1. Sınıf Nedir?

Günümüzdeki anlamıyla sınıf kavramı modern kapitalist sistemin değiştirip dönüştürdüğü üretim ilişkileri, ekonomik yapı, gelir dağılımı, mesleki konumlar gibi toplumsal ve cinsiyetsel iş bölümü ve ekonomi temeli üzerinden değerlendirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp günümüze kadar devam eden, çeşitli ekonomik ve sosyal değişimleri içine alan "küreselleşme" kavramı ile tanımlanan süreçte toplumsal yapılar değişmiş ve derinleşmiştir. Toplumsal yapıyı insanların bir araya geldiği makro bir yapı olarak görmek yerine, kolektif öznelerin oluşturduğu ilişkiselliklerle niteliksel olarak incelemek ve yorumlamak gerekmektedir. Bir toplumun ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değişimleri o toplumunun niteliksel özelliklerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplumsal yapıdaki her birey tarihsel olarak bu değişim ve dönüşümden eşit şekilde

etkilenememekte ve bireyler arasında ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan farklar oluşmaktadır. Bu farklar “toplumsal sınıf” kavramını yaratmıştır.

Davidoff, (2012:236), sınıfı bireylerin ve grupların, toplumun ekonomik yapısıyla ilişkisine dayanmaktadır. Güllüpinar (2013:143) ise sınıfı şu şekilde tanımlamıştır;

“Bir sosyolojik analiz birimi olarak, politik ve ekonomik bir kategoriye gönderme yapan, ortak özellikleri ekonomik ve sosyal eşitsizlik ve ezilmişlik olan toplumsal bir gruptur.”

Sosyolojide toplumsal sınıf çalışmalarının tarihsel temeline baktığımızda, sosyolojinin kurucu sütunlarını da oluşturan iki isim ve yaklaşım görebiliriz: Karl Marx ve Max Weber. Klasik Marksist ve Weberci tahlillerde sınıf, neo-klasik ekonomi teorisinden türetilmiş bir ekonomik alan hakkındaki varsayımlara odaklanmaktadır. (Davidoff, 2012:236).

Marx için toplumdaki her türlü çatışmanın, ayrışmanın ve anlaşmazlıkların temelinde “sömürü ilişkisi” bulunmaktadır. Bu ilişkinin bir tarafında üretim araçlarına sahip olmayan, sadece kol emeğiyle geçimini sağlayan, üretim fazlasını üreten “sömürülen sınıf”, diğer tarafta da üretim araçlarına sahip olan, üretilen artığa el koyan “sömürücü sınıf” yer almaktadır. Ara sınıflar ise bu iki sınıfın arasındaki katmanlar olup toplumsal sınıflar, tarihsel bir oluşumdur.

Weber, toplumsal sınıf kavramını direk net çizgilerle sınırlandırmamaktadır. Weber için toplumsal hayatın ve değişimin nedenlerine kültürel aynı zamanda ekonomik olarak bakmaktadır. Weber’de toplumsal sınıflar, güç dağılımının bir olgusu olarak iktisadi terimlerle tanımlanmakta, mülkiyet ve statü sahipliği olmak önemli bir güç alanı sayılmaktadır (Özügurlu, 2013:26).

2.3.2. Marx’ın Sınıf Yaklaşımı

Marksçı sınıf yaklaşımında toplumsal sınıfları tanımlayan ölçüt, üretim araçlarına kimin sahip olduğudur. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ile mülk sahibi olmayan üreticiler iki temel sınıfı oluşturmaktadır. Kapitalist sistemde bu ikili, işçi sınıfı ve burjuvaziye tekabül etmektedir.

Marx, sınıf olgusuna analiz yapmak için yaklaşmamış, sınıfları (özellikle de işçi sınıfını) toplumsal dönüşümün aktörleri olduğu için ele almıştır. Dolayısıyla

Marx için sınıf, bir tabakalaşma etkeni olmayıp tarihsel dönüşümün süreci olmuştur. Komünist Manifesto'sunun (Marx ve Engels, 2016:23) başlangıcında sınıf olgusuna yaklaşımını şu şekilde özetlemiştir:

“Her tarih dönemindeki iktisadi üretimle ondan zorunlu olarak çıkan toplumsal düzenin o dönemin, siyasal, düşünsel tarihinin temelini oluşturduğu; dolayısıyla (emlak ile akar üzerinde eski ortak mülkiyetin çözülmesinden bu yana) bütün tarihin bir sınıf savaşımı tarihi, toplumsal gelişimin değişik aşamalarında sömürülen sınıfla sömüren sınıf, uyruk sınıfla egemen sınıf arasındaki savaşımın tarihi olduğu; ama şimdi bu savaşımın sömürülen, ezilen (proletaryanın) artık aynı zamanda tüm toplumu sömürüden, baskıdan, sınıf savaşımından büsbütün kurtarmadan kendisini sömüren, ezen sınıftan (kentsoyluluktan) kurtarmayacağı bir aşamaya gelmiştir.”

Marx, bu söyleminde sınıfı tarihsel kırılmaların ve dönüşümün öznesini haline getirmeye çalışmıştır. Kapitalist üretim sisteminde “sömüren sınıf” olarak belirttiği kapitalist sınıfı oluşturan burjuvazinin, feodal toplumun yıkılmasında devrimci bir rolü olduğunu Rusya üzerinden örneklemiş ve mevcut kapitalist üretim ilişkilerinde bu dönüştürücü tarihsel rolün sorumluluğunu ise proletaryaya yüklemiştir (Marx ve Engels, 2016: 26).

Marx'a göre kapitalizm sadece ekonomik olarak değil toplumsal bütün ilişkileri etkilemektedir. Kapitalizm, kapitalist olmayan her şeyi, kendine dâhil ederek sermayenin bir parçası yapmaktadır. Kapitalist gelişme süreci zorunlu bir işçileşme süreci doğurmaktadır. Tarihsel olarak kapitalist sistemle birlikte üreten çiftçi sayısı azalmış, tarım sektöründeki çiftçiler işçileşmeye başlamış, fabrikalardaki işçilerle beraber işçi nüfusu katlanarak artmıştır.

İşçileşme süreci ile başlayan tarihsel dönem beraberinde mülksüzleşme, yoksullaşma, sermayeleşme ve metalaşma süreçlerini getirmiştir. İşçileşme süreci tarım ürünleri üreten bağımsız çiftçinin kendine yeter üretim olanaklarından; tarımda kontrolsüz makineleşme, ürününü kapital firmalar yüzünden satacak yer bulamama, maliyetlerin fazla olması, kar sağlayamam gibi nedenlerle kopartılarak işgücü piyasasına girmek zorunda kalma sürecidir. Bu süreçte bağımsız çiftçi kendine ait üretim araçlarını kaybederek mülksüzleşmektedir. Kapitalist üretimin gelişimi ile birlikte görülen mülksüzleşme, ilkel birikim, emek ve geçim araçlarından koparılmama

süreçleri ile yaşanan tarımsal çözülüşün ardından, kırdan kopup kentlerde çalışmaya başlayacak olan görece artık nüfusun içinde “saklı” olarak hayatına devam edecektir (Marx, 2011:620-621). Dolayısıyla üretim araçlarına sahip olmayan çiftçi fabrikada vasıfsız işçi olarak (sadece) emeğini satarak geçinmekte ve bu süreçte giderek yoksullaşmaktadır.

Marx’ın üretim araçlarına sahip olma noktasında ikiye ayırdığı bu sınıfların çıkarları birbirinden zıtlık derecesinde farklı olması nedeniyle bu iki sınıf sürekli bir çatışma içerisindedir. Marx bu çatışma halini şu şekilde özetlemiştir (Marx ve Engels, 2016: 70):

“Özgür ile köle, patricius ile plebeius, bey ile kul, lonca ustası ile kalfa, kısacası ezen ile ezilen sürekli birbiriyle karşıtlık içinde olmuş, kimileyin açık kesintisiz bir savaşım, her defasında tüm toplumun devrim yoluyla dönüştürülmesiyle ya da savaşan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan bir savaşım yürütmüştür.”

Marx’ın sınıf anlayışında; zamanla küçük sermayeleri büyük sanayinin işleyişine elvermediği için çoğu proleterleşecek olan “küçük orta katmanlar” olarak adlandırdığı orta sınıf (küçük sanayiciler, tecimenler ile hazır yiyciler, zanaatkârlarla çiftçiler) da bulunmaktadır (Marx ve Engels, 2016: 85). Bu orta sınıf proleter kesimin devrimine ya da sınıf savaşımını anlamayan ve destek vermeyen bir gruptur. Ancak bu orta sınıf kapitalist sistemin sermayesi tarafından yutulacak ve bu sınıfın büyük kısmı gelecekteki çıkarlarını savunabilmek adına proleterleşecektir. Proleterleşemeyen kısım da sınıf bilincinin olmadığı lümpen proletarya olacaktır.

Marx, sınıfa toplumu, toplumsal yapıyı ve tarihi değiştirip dönüştürecek bir güç olarak bakması sebebiyle proletaryayı bu dönüşümün öznesi konumuna getirmiştir. Ancak toplumsal sınıflarda bu özelliği taşımadığını düşündüğü lümpen proletaryaya yeterince önem vermemiştir. Lümpen proletaryayı eski toplumların en aşağı tabakalarının kıpırtısız bir tortusu ve zaman zaman dönemin siyasi iktidarıyla kişisel çıkarları doğrultusunda gerici dalaverelere satılmaya hazır, aynı zamanda proletaryanın devrimini engelleyecek olan ancak olası bir proleter devriminde yer yer devrim içinde sürüklenerek olan bir kesim olarak tanımlamaktadır (Marx ve Engels, 2016:91). Marx, "pislik, artıklar, tüm sınıfların döküntüsü" diye nitelendirdiği lümpen proletaryanın içine, dolandırıcıları, üç kağıtçıları, genelev işletmecilerini, paçavra tüccarlarını, sokak çalgıcılarını, dilencileri ve "sahipsiz toplum" un geri kalan kesimlerini dâhil etmiştir (Marshall, 2015:463). Lümpen proletarya,

kapitalizmin dönüşümünde ya da ortadan kalkmasında yer almayan, üretim süreciyle ya da araçlarıyla ilgisi olmayan, dolayısıyla sınıf çatışması içinde rol almayan bir konumda olduğu için Marx tarafından sınıf olarak tanımlanmamıştır. Bu gruba girenler, Koçancı ve Ergun'a (2018: 54) göre, Marx'ın devrim tezinde herhangi bir rol oynamasa da lümpen proletarya olarak günümüz kent yoksulluğu olgusu içerisinde tartışılan sınıf altı kitlesinin yaygın ögesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla lümpen proletarya ne kadar fazla ise kent yoksulluğu da o kadar fazladır.

Müller'e (2000:9) göre, Marx ve Engels, işçi sınıfının kapitalizmi yıkmaya ve buna bağlı olarak insanın insanı sömürmesine son verme, işçi sınıfının politik iktidarını kurma ve bütün çalışanları sosyalist kurma ve geliştirme savaşımına yöneltme tarihsel-özel görevini açıklamış ve geliştirmişlerdir. İşçi sınıfının bu tarihsel-özel görevine kadının özgürleştirilmesini ve tam hak eşitliğinin gerçekleştirilmesini de katmışlardır. Bu çözümleme ile kadınlar işçi sınıfının bir kesimi olarak görülmüş ve kadınların erkeklerle ilişkisi işçilerin sermaye ile ilişkisi altında sınıflandırılmıştır (Hartmann, 2016:60).

Marx ve Engels (1959:32-33 akt. Müller 2000:18) kadınların toplumda ilk olarak toplumsal işbölümü içinde ezildiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“...bütün bu çelişkileri içeren ve kendisi ailedeki kaba işbölümüne ve toplumun tek tek ve birbirine karşıt ailelere ayrılmasına dayanan işbölümü ile, aynı zamanda işbölümünün ve ürünlerinin paylaşımı, üstelik hem nitel hem de nicel olarak eşitsiz paylaşımı ve çekirdeği, ilk biçimi kadının ve çocukların erkeğin kölesi olduğu ailede bulunan mülkiyet doğdu. Ailede henüz elbette çok kaba, gizli olan kölelik, ilk mülkiyettir, üstelik burada modern ekonominin mülkiyet tanımına uymaktadır.

Marx ve Engels, kadınların özel mülkiyetten dolayı aşağı konumda olduklarını kabul etmişlerdir. Engels, kadınların burjuva ailelerinde kocalarına hizmet etmek, tekeşli olmak ve aile mülkünü devralıp devam ettirecek varisler üretmek zorunda oldukları için ezildiğini, proletarya arasında ise, kadınların ezilmediğini, çünkü gelecek nesillere aktarılacak mülkiyetin olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla kadınların işgücüne katılıp proleter devrimin içinde yer almaları kurtuluşlarının anahtarı olacaktır (Hartmann, 2016:160-161). Ancak bu sınıf mücadelesi içinde kadınlar tam olarak kendilerine yer bulamamış, kadınlar eğer işçileşirse ve sermayeye karşı verilen bu büyük savaşın içinde yer alırlarsa tam eşitliğe sahip olacaklardır. Dolayısıyla Marx'ın sınıf çözümlemesi ve eşitlik

mücadelesinde kadınlar kendilerine yer bulamamışlardır. Bu noktada Davidoff (2012:236-237) konu ile ilgili olarak şu eleştiriyi yapmıştır:

“...bir kategori olarak kadınlar (ve özellikle evli kadınlar), üretime odaklanan kapitalist sistemin dışında idiyeler, hiçbir zaman, sınıfsal yapının –en azından doğrudan- bir parçası haline gelemezlerdi, dolayısıyla sınıfsal eylemlerde yer alamazlardı. Gerçekten de, işçi sınıfında kadınlar, evle ilgili endişeleri hakkında aralıksız yakınmaları ile rasyonel işçinin siyaset hedeflerine engel oluşturan bir yük sayılırken orta sınıf içinde kadınlar önemsiz, siyaset-dışı olarak görülürdü.”

Marx, sınıf bilincinden yoksun, ücretli üretime katılmayan ya da çeşitli nedenlerle katılmayan, özel mülkiyet sahibi olmayan ve yoksul olan kadınları herhangi bir sınıfa dâhil etmemiştir. Çeşitli nedenlerle tek ebeveynli olan, ücretli üretime katılmayan, devrim bilinci olmayan bu kadınlar lümpenleşmektedirler.

2.3.3. Weber’in Sınıf Yaklaşımı

Sosyolojide modern toplumsal sınıf çalışmalarına katkıda bulunan bir diğer sosyal bilimci de Max Weber’dir.

Marx, sınıfa tarihsel materyalizm perspektifinden bakarak, sınıfların eşitsiz mülkiyet ilişkilerinin tek çözüm yolunu devrim ile çözümleneceğine inanan, burjuvazi ile proleterya arasında temellenen çatışmacı bir yaklaşımla incelemiştir. Marx proletaryaya, toplumu dönüştürmek gibi tarihsel bir rol yüklemiştir. Weber (2004:269) ise insanların ekonomik gücün yanı sıra, sosyal onur ve güç elde etmek üzere mücadele verdiklerini ifade etmiştir.

Weber, toplumsal sınıf çalışmalarına “statü” ve “sınıf” arasında yaptığı ayırım ile katkıda bulunmuştur. Weber’ e göre sınıf; mülkiyet ilişkileri bağlamında, piyasası ortamında, sözleşme ilişkisi çerçevesinde edinilen ve varlığını sözleşme süresince devam ettiren bir toplumsal konumdur (Özügürlü, 2013:29). Mülkiyet ilişkileri Weber’in sınıf anlayışında da ön plana çıkmıştır. Öyle ki Weber (2004: 270), mülkiyet hakkında şu şekilde açıklama yapmıştır:

Değişim amacıyla piyasada rekabet eden insanlardan oluşan bir toplulukta maddi mülkler üstündeki tasarruf hakkının dağılım biçiminin kendiliğinden belirli yaşam olanakları yarattığı, en temel ekonomik gerçeklerden biridir. Marjinal yarar kanununa göre bu dağılım biçimi değerli mallar için girişilen rekabetten mülksüzleri dışlar; mülk sahipleri lehine işler, daha doğrusu mal edinme tekeli onlara verir.

Diğer her şeyin eşit olduğu varsayılırsa bu dağıtım biçimi kârlı iş fırsatlarını, mülk sahibi olan ve mallarını değiştirmek zorunda olmayan kişilerin tekelinde bırakır.

Marx'ta üretim araçlarına sahip olma mücadelesi olarak yaklaştığı mülkiyet temelli ve emek sömürüsüne dayalı sınıf anlayışı mevcutken, Weber için piyasadaki değerli malları satın almaya yönelik güç ilişkilerini ve rekabeti temel alan bir sınıf anlayışı mevcuttur. Weber'in sınıf yaklaşımında gelir getiren mülklerini "servet" alanından "sermaye malları" alanına kaydırabilme gücüne sahip mülkiyet sahibi sınıflar (genelde rantiyeciler ve girişimciler) ve mülk sahibi olmayıp ancak pazara hizmet sunan kazanç sınıfları (vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler) olmak üzere iki temel sınıf bulunmaktadır (Weber, 2004:270).

Weber'e göre sınıf, geçici olup nesnel koşulları yansıtırken, statü kalıcı bir yaşam tarzı modeliyle öznel koşulları yansıtmaktadır. Bireyin sınıf konumu üretim ilişkilerini, statü grupları "hayat tarzları" ile şekillenen tüketim ilişkilerini göstermektedir. Weber, 'Economy and Society' de (1922), statü konumunu "etkili bir toplumsal itibar iddiası" şeklinde tarif etmiş ve statü konumlarının hem negatif hem pozitif ayrıcalıklar getirdiğini ve statü konumları ortak olan grupların, aynı itibara sahip bir statü grubu oluşturarak bu grubun kaynakları üzerindeki statü tekellerinden faydalandığını, aynı zamanda rakiplerinin aynı kaynaklardan faydalanmalarını engellemeye çalışarak rekabet halinde olduklarını belirtmiştir (Marshall, 2005: 697-698).

Statü, insanlara belirli grup kimlikleri veren ve onların başka gruplara dahil olmalarını engelleyen niteliklerden oluşmakta, aynı zamanda bireylerin ve grupların yaşam fırsatlarını belirlemektedir. Weber (2004: 277), statünün mutlaka bir "sınıf konumu" yla bağlantılı olması gerekmediğini, hem mülk sahipleri hem de mülksüzlerin ekonomik güç açısından farklı sınıflarda olsalar dahi eğitim ve yetişme tarzlarının ortak olması nedeniyle aynı statü grubuna mensup olabileceğini belirtmiştir.

Weber'in statü merkezli sınıf anlayışını Davidoff (2012:237) da desteklemektedir. Öyle ki sınıf tanımlarında genellikle üretim araçlarının mülkiyeti sorununun ötesinde, meslek, eğitim, kültürel farkındalık gibi bazı ekonomi dışı hatta simgesel sınır göstergeleri kullanıldığını belirtmiştir. Davidoff (2012:238), bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Geleneksel olarak başvuru, kol emeğine dayanan ve dayanmayan meslekler arasındaki sosyolojik ayırım, sınıfın başka, daha ilişkisel yönlerini vurgular. Bu ‘statü değerlendirmeleri’ ya da toplumsal saygınlığa yönelik iddialar, eninde sonunda, onları sürdürmek için gereken servete ve kaynaklara dayanmak zorundadır. Ancak genellikle, toplumsal saygınlığın hiçbir zaman tümüyle maddi ve mali güç anlamına gelmediği kabul edilmiştir. Zenginlik veya gücün yüksek statüye dönüşmesi pek kolay olmaz, çünkü genellikle yaşam tarzı devreye girer ve yaşam tarzının benimsenmesi bir nesilden daha uzun zaman alabilmektedir.

Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, maaşlı çalışanların artması ve kadınların hizmet sektöründe görünür hale gelmesi ile birlikte sınıf analizi yapmak güçleşmiştir.

Weber, gerek mülkiyet ilişkilerinde gerekse de statü gruplarını analiz ederken özellikle kadınlar için herhangi bir konumlandırmada bulunmamıştır.

2.4.POSTMODERNİZM VE SINIF

Postmodernizm, mimaride, edebiyatta, sanatta, akademik dünyada ve gündelik hayatta birçok alanda çok sık karşımıza çıkan kelimelerden bir tanesidir. Küçük (2011:66), bu kavram için şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Eski köye yeni imamın gelişi, diyesim geliyor ama hem köy bildiğimiz eski köy değil, hem gözler imamı bir yerlerden ısırmakta. İşte bu tarifi zor imamın ve köyün sözde adıdır postmodern.”

Kelime anlamı olarak modern sonrası anlama gelen postmodernizm, Avrupa’da 18.yüzyılda başta sanayi olmak üzere, sanatta, ekonomide ve mimaride meydana gelen aydınlanma ile ortaya çıkan ve ikinci dünya savaşı sonrasına kadar etkisini sürdüren 1960’lı yıllarda sonuna gelinen, kronolojik olarak modern dönemin sonrasını anlatan, modernlik sonrasında neyin geldiğine gönderme yapan bir terimdir. Postmodernizmin tanımlanmasında en önemli durak, 1960’lı yılların başında, Lyotard’ın yeni olarak yaptığı, postmodernizmin yalnızca yeni bir yaratıcı kuram tarzı ya da bütünü olmadığı, aynı zamanda genel bir toplumsal durum (yani, geçmiş iki yüzyıldaki bilimsel faaliyetlerin -sosyal bilimsel faaliyetler de dahil olmak üzere, meşrulaştırdığı iki büyük mit ya da "üst anlatı" ya duyulan inancın artık geniş çaplı olarak geçerliliğini yitirdiğinin geç de olsa farkına varıldığı bir durum) olduğunu ilan etmesi olmuştur (Marshall, 2005:592-593).

Postmodernizm, sınırları belli, tanımlanmış ve kesin olan bütün modern kategorilerin ya da kuramların (özne, devlet, iktidar, toplumsal yapı, ekonomi, aile, sınıf savaşımı vb.) sembolik düzenlerin çözülmesini beraberinde getirmektedir. Tek tipliğin yerine farklı yaşam biçimlerinin, farklı kültürlerin hoşgörülle karşılandığı, sert ideolojilerin yumuşadığı ve öznenin ya da kimliğin ön plana çıktığı bir dönemi anlatmaktadır. Bu dönemde modern dönemdeki her şey yapı-bozuma uğratarak ya da meydan okunarak yeniden revize edilmiştir. Net çizgilerin olmadığı, zamanın ve mekanın dönüşerek daraldığı, Küçük (2011:66)'ün belirttiği imam-köy karmaşasının yaşandığı ama tanımlanamadığı, içinde tanımsız, renksiz, flu ama aynı zamanda pek çok şey bulunduran bir kavramdır.

Postmodernizm aynı zamanda modern dönemdeki dogmalara ve kurumlara kısmen de olsa bir meydan okumadır. Bu meydan okumanın içinde sınıf çalışmaları da bulunmaktadır. Genelden özele, bütünden parçaya, belirlenimden olumsuzluğa, belirlilikten göreliliğe, sınıftan ve statüden kimliklere uzanan analitik bir ilgi kayması meydana gelmiştir.

Toplumsal sınıf çalışmalarına postmodernist katkı iki güzergâh üzerinden özetlemek mümkündür. İlk güzergâh, üretimin merkezi önemini kaybolarak, yerini tüketime bıraktığı şeklindedir. Toplumsal kimlikler ve dolayısıyla toplumsal sınıflar tüketim ağı içerisinde konumlandırılmaktadırlar. Sınıf kavramı da bu dönemde diğer kavramlar gibi parçalanmış, silikleşmiş ve bulanıklaşmıştır. Sınıfın bu yönünü Sennett (2002:78) şu şekilde anlatmıştır:

“Sınıfsız toplum görüntüsü, ortak bir konuşma, giyinme ve hayata bakış biçimi, derindeki farklılıkların gizlenmesini sağlıyor; herkesin eşit görüldüğü bir düzlem var ama insanlar bu yüzeyi kırabilecek bilgiye sahip değiller. İnsanların kendileri hakkında sadece en kolay ulaşılabilen gerçekleri bildiği bir toplumda bu zaten mümkün olamaz.

Modern dönem kuramlarında sınıf analizinde net bir şekilde konumlandırılmayan kadınlar (Marksçı sınıf kuramında proleterayla birlikte mücadele edecekse adı geçen, Weberci analizde de kendine yer bulamayan), postmodern sınıf analizinde, sınıf olarak olmasa da tüketimle ilişkilendirilmiştir (Davidoff, 2012:240).

Postmodern sınıf analizinde diğer güzergâh, işçi sınıfının çözüldüğü ve ileri kapitalist toplumların net tanımları ve sınırları olan sınıflı toplumlar olmadığı şeklindedir (Yanıklar, 2010:206). Çoğunlukla sosyalist blok ülkelerinin 1990'lı

yıllardan sonraki çözüme süreciyle birlikte bazı bilim insanları, devlet, demokrasi ve toplumsal değişme gibi konular üzerine yaptıkları çalışmalar sonucunda, öncesinde “işçi sınıfı”, “burjuvazi”, “tarihsel materyalizm”, “sınıf mücadeleleri” gibi Marksist kavramların yerini, “kimlik ve fark siyaseti”, “hegemonya”, “radikal demokrasi” gibi postmodern dönemin ürettiği postmarksist kavramlara bırakmıştır. Özellikle 1990’lı ve 2000’li yıllarda tanımlanan pek çok kavram bir parça postmoderndir.

Postmarksizm, postmodernizm ve postyapısalcılık gibi akımlardan etkilenecek, Marksizmin sınıf ve ekonomiyi temel alan indirgemeci ve özcü yanlarını reddeden, Marksizmi liberal demokrasi ile uzlaştırmaya çalışan kuramsal bir yaklaşımdır (Güllüpnar, 2013:187). Postmarksizmin temel savı, günümüzde artık işçi sınıfını temel alan sınıf politikalarının sonuna gelindiği ve bunun yerini çeşitli söylemlerle bir araya gelmiş çeşitli toplumsal aktörlerin demokratik mücadelelerinin aldığı yönündedir. Dolayısıyla kapitalizm sonrası (postkapital veya postendüstriyel) toplumsal sistemde sermaye ve emek arasındaki çatışma ve sömürü mücadelesi yerini devlet ve sivil toplum (özne, vatandaş, azınlıklar, ötekiler vb.) arasındaki mücadeleye bırakmıştır. Postmarksizm ile postmodernizm arasında kesintisiz bir süreklilik vardır ve başka şeylerin yanı sıra, her ikisi de “söylem” ve “farklılık” ya da gerçekliğin ve insan kimliğinin parçalı mahiyeti üstünde durmaktadır (Wood, 2016:4). Postmodern dönemdeki sınıf anlayışının “sınıfsızlığı” bir bakıma Marksçı yaklaşımla hesaplanmaktadır.

Bourdieu’nun “habitus” kavramını da postmodern sınıf kuramında konumlandırmak mümkündür. Bireyin toplumsal yapılar ile toplumsal eylem arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü, bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıpları için kullanılan bir kavramdır (Marshall, 2005:292). Habitus kavramı, kültürel ve toplumsal olarak yerleşmiş davranışın karmaşık ve paradoksal yapısını yakalamaktadır (Bora, 2016:27). Güllüpnar (2013:34), bireysel olanın toplumsallığa yatkınlığını anlamlandıran habitus için şöyle bir yorum geliştirmiştir:

“...yapı ve özne arasında üçüncü bir düzey daha tanımlayan Bourdieu, habitus adını verdiği bu diyalektik düzeyi, içinde toplumsal sınıfları, maddi koşulları içselleştirmiş eğilimleri barındıran bir küme şeklinde tanımlanmıştır. Ne eğilim kümesi, ne de sosyal yapı, insan eylemini kabaca belirlemez; insan pratiği, habitus ile belirli koşullar arasındaki etkileşimden doğmaktadır.

Habitus kavramı, toplumsal sınıf yaklaşımlarına yapısal eşitsizliğe kültürel açıdan yaklaşmayı sağlayabilecek bir temel sunmaktadır. Bourdieu'ya göre yapı ve süreç arasındaki bağlantıyı kavramak ve nesnellik ile öznellik arasındaki geçişliliği görmek ancak habitus kavramıyla açıklanmaktadır. Çünkü deneyimin arkasında içselleştirilmiş yapılar, ilişkiler ve etkileşimler bulunmaktadır. Bourdieu'nun deneyimin eyleme ile birlikte gerçekleştiği düşüncesi akla Thompson'ın ilişkisel sınıf kuramını getirmektedir.

2.4.1. İlişkisel Sınıf Anlayışı

E.P. Thompson, sınıfın maddi üretim ilişkileri içindeki yerini, o yerde edindiği deneyime ve o deneyimi kuşatan kültürel faktörlere analiz önceliği vererek, toplumsal sınıf oluşumu kuramına katkıda bulunmuştur. (Özüğürlü, 2013:42). Thompson'a göre toplumsal sınıf yapı ile sürecin bir ilişki dâhilinde yer aldığı bir bağlantı terimidir. Öyle ki toplumsal sınıf hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur (Thompson, 2004:42):

“İnsanları toplumsal değişim içinde yeterince izlersek, ilişkilerinde, düşüncelerinde ve kurumlarında düzenlilik görürüz. Sınıf, insanların kendi tarihlerini yaşarken kendilerinin tanımladığı bir şeydir ve sonuçta sınıfın nihai tanımlaması da budur.”

Sınıf, tarihsel süreçlerin ve kültürel deneyimlerin etkili olduğu dinamik bir yapıdır. Dolayısıyla sınıf, kendi tarihini yaşayan insanlar tarafından tanımlandığı ölçüde doğrudur. Bu noktada toplumsal sınıf; özne, deneyim ve bilinçten oluşmaktadır. Deneyim, insanların iradeleri dışında dâhil oldukları üretim faaliyetleriyken, bilinç ise bu deneyimin kültürel ifade edilmiş biçimidir. Birey, bu deneyim ve bilincin içinde doğmakta ve toplumsallaşmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının oluşumu bu deneyim ve bilinçten geçerek şekillenmiştir. Thompson'ın sınıf anlayışının merkezinde bireylerin toplumsal bilinç ve deneyimle etkileşimi vardır. Bu bağlamda toplumsal sınıf ne üretim sistemi içinde konumlanma ne de hak mücadelesi içinde yer alma değildir, toplumsal sınıf tüm bunları kapsayan ilişkinin adıdır, bireyler toplamı değildir. Bu ilişkinin içinde; tarih, yapılar, süreçler, uyumlar, çatışmalar, bağlantılar ve kopuşlar yer almaktadır.

Son olarak, toplumsal sınıfı, hem süreç, hem ilişki, hem çatışma hem de uzlaşma olarak gören Thompson (2004:21) sınıfı şu şekilde tanımlamaktadır:

“...toplumsal sınıflar ayrı ayrı unsurlar olarak önce var olup, eski savaşlarda olduğu gibi düz bir ovada karşı karşıya dizilip, birbirine düşmanca baktıktan sonra savaşa tutuşmazlar. Tam tersine, insanlar, önceden yapılanmış bir toplumun içine doğarlar. Bu toplum, genellikle –ama asla tümüyle değil- üretim ilişkilerinin belirlediği kanallar içinde yapılanmıştır.

Thompson, geleneklerin ve kültürün çeşitli nedenlerle değişen toplum yapısı içindeki anlamını, sınıf deneyimi içinde ele almaktadır. Sınıf ile üretim arasındaki ilişkinin sabit olmayıp sınıf mücadelesi ve bu mücadele sırasındaki deneyim ve bilincin sınıftan önce geldiğini savunmaktadır. Öyle ki bu mücadele için şunları söylemektedir (2004:40):

“Ne zaman birtakım insanlar ortak deneyimlerin sonucu olarak aralarındaki çıkarların özdeşliğini, çıkarları kendilerinininkinden başka (ve genellikle karşı) olanlara göre duyumsar ve ifade ederlerse o zaman sınıf oluşur.”

Thompson’ın toplumsal sınıf analizinde Marksizmin izlerini de görebilmek mümkündür. Thompson, sınıf sorununa egemen sınıfların gözüyle bakmanın, bir anlamda bakmamak olduğunu deneyim kavramına dayandırmıştır. Thompson’ın İngiliz işçi sınıfını incelediği dönemde egemenlere göre sınıflar değil, tebaalar, yığınlar, hatta serseri ve aylak takımı bulunmaktaydı. Bu noktada daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir toplumsal kategorinin kendini siyasal olarak gösterebilmesi için öncelikle kendini toplumsal bir sınıf ya da özne haline getirmesi gerekmekte ve bu kategoriler özneleştikten sonra da kendilerini siyasal bir dille ifade etmeleri gerekmektedir. Feminist hareket için de bu böyledir.

Sınıf kavramının muğlaklaştığı, bulanıklaştığı, net sınırlarının kaybolduğu postmodern dönemde, kadın hareketinin de postmodern dönemin getirdiği söylem, farkındalık, özne olma gibi kavramlarla siyasal olarak görünür hale getirilmesi gerekmektedir.

2.4.2. Sınıftan Kaçış: Sosyalist Sınıf Anlayışı

Ellen Meiksins Wood, sosyalist sınıf anlayışında postmarksistlerin sınıf anlayışının Marksist bir eleştirisini yapmaktadır. Postmarksistlerin, postmodern sınıf anlayışının içine yerleştirdikleri liberal demokrasiyi sosyalist demokrasi üzerinden yeniden yorumlamıştır.

Wood (2016:128), sınıf analizine başlarken “Toplumsal ve siyasal iktidarın özünde yatan, sınıfsal ilişkiler değilse, başka hangi egemenlik yapısıdır?” ve

“İnsanların toplumsal örgütlenmesinin ve tarihsel sürecin temelinde yatan, üretim ve sömürü ilişkileri değilse, hangi toplumsal ilişkilerdir?” sorularının cevabını aramıştır.

Wood (2016:17), 1980’li yılların postmarksist kuramcılarının 1960’lardaki gençliklerinden beri muhalefet gücü adına koruyabildikleri ne varsa bugün tamamen ortadan kalktığını, ortaya yeni atılan sol sonrası kuramlarda kapitalizmin bir alternatifinin olmadığını ve sınıf politikalarına postmarksizme verilen önemden daha az önem verilmesini paradoksal bulmuştur. Kapitalizmin “altın çağı”nda güçlü bir muhalefet dürtüsüyle başlayan entelektüel akımın, kapitalist sistemin kusurlarının ve çelişkilerinin her zamankinden daha gözle görülür olduğu bir anda, kapitalizme teslimiyetinin postmarksistlerce kabul edilmesini eleştirmiştir. Wood’un sınıf anlayışı postmarksizmin eleştirisine dayanmaktadır. Sınıf analiziyle bir bakıma postmarksizmle hesaplaşmaktadır.

İlk fikirlerini Marx ve Engels’ten alıp Althusser’den Poulantzas’a, uzanan fikir çizgisini “Yeni Hakiki Sosyalizm” olarak tanımlayan Wood’a göre (2016:20), hareketin en önemli özelliği, ideolojiyi ve politikayı her türlü toplumsal temelden, özellikle de her türlü sınıfsal dayanaktan koparak özerkleştirmesidir.

Wood, sosyalist örgütlenmenin birinci ilkesinin her zaman işçi sınıfı çıkarları olması gerektiğini düşünmüş, işçi sınıfı çıkarları ile sosyalist politika arasında temel bir bağ olması gerektiğini belirtmiştir. İşçilerin yaptıkları grevleri “yeni toplumsal hareketler” içinde tanımlamıştır. Sınıf politikası ve yeni toplumsal hareketler arasındaki bağı şu şekilde açıklamıştır (2016:264):

“Sınıf politikası, bütün kurtuluş mücadelelerini birbirine bağlayan birleştirici bir güç haline gelmedikçe, “yeni toplumsal hareketler” var olan toplumsal düzenin sınırlarında dolanıp durmaktan öteye geçemezler; en çok dönemsel ve anlık popüler destek gösterileri üretip düzenleyebilirler, insanın kurtuluşuna ve “evrensel insan değerleri”nin gerçekleştirilmesine karşı tüm savunmaları ile kapitalist düzene hiç dokunamazlar.”

Wood, kapitalist sistemin emek sömürücülüğünü eleştirmiştir. Başta İngiltere olmak üzere kapitalizme ve emek sömürüsüne yönelik yapılan binlerce işçi sınıfı mücadelesini fikren desteklemiştir. Zaferleri ve yenilgileriyle bu mücadelelerin geçerli ve doğru bir sınıf politikasıyla birleştirilerek gerçekleşmesi halinde hem siyasi anlamda hem de toplumsal anlamda (yoksulluğun önlenmesi, tam gelir adaletinin sağlanması gibi) çok şeyin başarılacağını düşünmektedir.

2.4.3. Sosyal Dışlanma

Toplumsal tabakalaşma ve sınıfın yarattığı gündelik yaşam farklılıkları geçmişten günümüze her toplumda kendini farklı bir şekilde göstermiştir. Modern öncesi dönemlerde kültürel, dini ve ekonomik sebeplerle şekillenen alt sınıf olgusu, modern sonrası dönemde ötekileştirme, sosyal dışlanma, sınıf altı gibi kategorilerle ifade edilmiş ve tartışılmıştır.

Sosyal dışlanmayı çok kısaca tanımlayacak olursak, çeşitli nedenlerle toplumsal yaşamın dışında kalmaktır. Adaman ve Keyder (2006:6) ise sosyal dışlanmayı, kişinin yoksulluk, temel eğitim ve becerilerden mahrum kalması ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi süreci olarak tanımlamaktadırlar.

Toplumsal hayata dilediğince katılamama kavramının içini biraz dolduracak olursak; bu “katılamama” hali kişinin işgücü piyasasına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına, siyasi faaliyetlere ulaşmasında zorluklar yaşamasıdır. Bu hal, aynı zamanda kişinin toplumsal ağlar ve etkinlikler ile bağ kurmasına da engeller oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır ve sadece geliri değil yaşam standartlarını belirleyen birçok endikatörü bünyesinde barındırmaktadır (Room akt. Keyder, 2006:7).

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda Fransa’da, dışlanan kesimlerin marjinalite ve dezavantajlılık yönüyle tartışılmaya başlandığı dönemde kullanılmış daha sonra bu kavram İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal dışlanma, zamanla çalışan yoksulları, suçluları ve işsizleri de içine alacak bir şekilde kapsamı genişletilmiştir.

Sosyal dışlanma yoksullukla iç içe bir kavramdır. Emek piyasasındaki çalkantılar, ekonomik krizler ve dengeli refah politikalarının olmaması gibi nedenlerden dolayı gerileyen sosyal koruma mekanizmaları, gelir dağılımı eşitsizlikleri gibi olumsuzluklar yoksulluğu sosyal dışlanmaya eklemektedir. Ancak sosyal dışlanma her zaman ve her yoksulun yaşadığı bir durum değildir. Adaman ve Keyder (2006:7), yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki farkları şu şekilde ifade etmişlerdir:

“...Sosyal dışlanma ilişkilerde tezahür etmektedir; yoksulluk kişi ya da hane elindeki kaynakların yetersizliği anlamında bir bölüşüm sorununa tekabül ederken, sosyal dışlanma daha ziyade ilişkilerdeki sosyal katılımın yetersizliği, sosyal entegrasyonun bulunmayışı ve güçten yoksunluk gibi sorunları ön plana çıkarır. Aynı zamanda sosyal dışlanma mekansal bir boyut içermektedir. Yoksunluk salt kişisel ya da hanesel maddi kaynakların eksikliğinden kaynaklanmayabilir, yaşanılan yerdeki kamusal hizmetlerin eksik ya da yetersiz kalitedeki sunumu da kişiyi/haneyi toplum dışına itebilmektedir. Ayrıca, sosyal dışlanmışlığın yoğun olarak yaşandığı bir mekanda dışlanmışlıktan kurtulmak için gerekli ilişkileri kurmak da imkansızlaşmakta, gerek kişisel motivasyon, gerek de toplumsal imkan boyutlarında dışlanmanın kendini sürdürmesi riski artmaktadır.”

Yoksulluğun yaşandığı yerlerde sosyal dışlanma olabilmektedir ancak yoksulluğun olduğu yerlerde de sosyal dışlanma olabilmektedir. Hem yoksulluk hem de sosyal dışlanmışlık bireysel olduğu gibi grup şeklinde de olabilir. Birçok durumda (sosyal, ekonomik ve kültürel olarak) yoksulluk ve sosyal dışlanma yan yana tartışılacak kavramlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YOKSULLUK VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

3.1.YOKSULLUĞUN TOPLUMDAKİ YÜZÜ

Yoksulluk çok boyutlu ve farklı boyutları ile iç içe geçmiş bir olgu olarak insanlık tarihi boyunca her türlü toplumun önemli bir sorunu olmuştur. Çok boyutlu bir olgu olması nedeniyle gerek neden, gerek tanımlama, gerekse de çözüm yolu üretme aşamasında farklı yaklaşımlar nedeniyle her dönem iktidarının gündemine girmiş ve yapısal bir çözüm beklemiştir. Toplumsal yaşamın istenmeyen bir yüzü olan yoksulluk, ekonomi kökenli bir sorun olması nedeniyle ekonomi politiğin, sosyal boyutları nedeniyle sosyolojinin ve merkezinde insan olması nedeniyle de antropolojinin bir konusu haline gelmiştir.

Nobel iktisat ödülü sahibi Profesör Joseph Stiglitz'in (2011) bildirdiğine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde nüfusun en zengin %1'lik dilimi milli gelirin yaklaşık ¼'ünü alırken, toplam servetin de %40'ı üzerindeki kontrole sahiptir (Özüğurlu, 2013:3). Küreselleşme sürecinin baş aktörlerinden biri olan ABD'de gelir eşitsizliği son 25 yıl boyunca daha da artmış, aynı zamanda derinleşmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2011 yılında yayınladığı "Sosyal Adaletin Yeni Bir Evresi" isimli raporunda gelir eşitsizliğinin dünya çapında önemli bir toplumsal sorun olduğunu belirtmiştir. Yine 2011 rakamlarına göre dünya nüfusunun %80'i, dünya zenginliğinin sadece %30'unu paylaşmaktadır (ILO, 2011:10). Burada ön plana çıkan gelir eşitsizliği, toplumsal eşitsizliği neden olmakta, toplumsal eşitsizlik ise yoksulluğu doğurmaktadır.

Öncelikle toplumdaki gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse de kültürel olarak her alana sızan, her türlü toplumsal olgunun tanımında mutlaka kendine yer bulan, toplumsal dönüşümü ve toplumsal cinsiyet rollerini önemli ölçüde etkileyen

bir kavram olan kapitalizmi tanımlamak yararlı olacaktır. Kapitalizm, en genel ifadesiyle(Büke, 2013:47);

“...ücretli emek ve kapitalist arasındaki toplumsal ilişki temelinde; rekabet, birikim, teknolojik yenilenme ve verimlilik artışı gibi gayrişahsi birtakım zorunluluklarla işleyen piyasa koşullarında metalar aracılığıyla başka metaların sistematik olarak üretildiği sistematik toplumsal sistemdir.”

Kaynakların azaldığı ve her şeyin metaya dönüştüğü kapitalist dünyada gündelik yaşamı devam ettirebilmek için her zamankinden daha fazla nakit paraya ihtiyaç bulunmaktadır. Günümüz yoksulluğu, hem anlam hem de neden olduğu tahribat nedeniyle çok daha derin boyutlardadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde artan yoksulluğu ve bu yoksulluğun bireylere etkisini anlayabilmek adına rakamların ötesinde Foucaultcu bir söylemle yoksulluğun arkeolojisini yapmak gerekmektedir.

3.1.1. Yoksulluk Nedir?

Kapitalist üretim sistemi insana ait, insanın üretebildiği yegâne şey olan emeği piyasanın yönetimine bırakmakta ve bu noktada insani bir değer metalaşmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda kapitalist üretim sistemi, emeğin karşılığında ödediği ücret aracılığıyla bazı grupları ücretli emek piyasasına dâhil edip bazı grupları bu piyasanın dışında bulundurmaktadır. Dışarıda bulundurulmuş gruplar emek üretim sürecinde bulunan grupları denetlemek amacıyla kullanılmaktadır. Böylece sistem sürekli olarak emek-ücret dengesi üzerinden üretim süreçlerini tekrar tekrar inşa etmekte ve bunun doğal bir sonucu olarak doğası gereği bir içermeyen dışarda bırakılma süreci içinde yoksulluk üretmektedir (Kalaycıoğlu, 2013:157).

Yoksulluğu anlayabilmek için yoksul ve yoksulluk kavramını ayrı ayrı tanımlamak gerekmektedir.

Rahnema (2009:133), yoksulu; somut ve ölçülebilir eksiklik ve yoksunluklar nedeniyle yaşamayı için gereken mal ve hizmetlere sahip olamayan kişi şeklinde tanımlarken, Şenses (2009:63) ise yaşamda kalabilmek için en düşük maliyetli gıda gereksinimlerini karşılayamayan bireyleri yoksul olarak kabul etmektedir.

Yoksulluk; tarihin her döneminde ve her toplumunda rastlanabilen bir olgu olarak, bazı insanların kendi özellikleri, doğal koşullar veya savaş gibi insan eliyle yaratılan sorunlar nedeniyle temel ihtiyaçlarını sağlayamama halidir (Buğra, 2005 akt. Kalaycıoğlu, 2013:158).

Bu tanımlardan yola çıkarak kısaca yoksulluğu, kişinin “kaliteli” bir hayat sürdürebilmesi için (beslenme, barınma, güvenli bir ortamda yaşama, giyim, temiz içme ve kullanma suyuna ulaşabilme, temel eğitim ve sağlık hizmetlerini tam alabilme vb.) gereken kaynak ve olanaklardan yoksun olma hali olarak tanımlayabiliriz.

3.1.2.Yoksulluğu Açıklamak

Adaman ve Keyder (2006:6), insanların gelir ve kaynaklarındaki yetersizliklerden dolayı içinde buldukları toplumca kabul edilebilir olarak değerlendirilen bir yaşam standardı seviyesini tutturamadıkları müddetçe yoksulluk içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bireyler bu yoksullukla beraber işsizlik, düşük gelir, kötü barınma koşulları, kültür, spor ve eğitim olanaklarına yeterince ulaşamama gibi birçok sorunla birlikte yaşamaya mahkûm olacaklar ve toplumla bütünleşmeden uzak kalacaklardır.

Giddens (2012: 397-399), yoksulluğu açıklarken birbirine rakip farklı iki bakış açısına yer vermektedir. Bunlar; yoksul kişilerin yoksulluğun nedeninin kendi bireysel eksikliği olduğu düşünce ve yoksulluğun nedeninin toplumdaki yapısal güçler tarafından üretildiğini ve tekrar tekrar yeniden üretildiğini savunan düşüncelerdir. Bu iki düşünceyi kendi tarihsellikleri içinde incelemek mümkündür.

Tarihsel olarak 19. Yüzyılın başlarında yoksulluğun nedeni, kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek adına bireysel çabalarının yetersiz kaldığı yönünde ele alınmaktayken, yoksullar toplumda beceri yoksunluğu, ahlaki ya da fiziksel zayıflık ve yeteneksiz oldukları nedeniyle başarıya ulaşamayan insanlar olarak görülmektedir. Hak edenlerin başarıya ulaşmaları ne kadar normalse, hak etmeyenlerin başarısız olması da o kadar normal algılanmaktadır.

Yoksulluğu açıklayan ikinci bakış açısı ise, bireylerin üstesinden gelmelerinin zor olduğu yoksulluk koşullarını yaratan daha geniş ve daha yapısal toplumsal süreçleri vurgulamaktadır (Giddens, 2012:398). Bu bakış açısına göre, toplumdaki yapısal farklılıklar, toplumsal cinsiyet, egemen iktidar, toplumsal sınıf, etnik durum, eğitim düzeyi, kaynakların dağıtımı ve toplumsal refah gibi etkenler

yoksulluğu belirlemektedir. Toplumsal gelir ve kaynakların toplum içinde daha eşit bir biçimde dağıtılsa yoksulluğun azalacağını düşünmektedirler. Devletin aileleri destekleyici politikalar üretmesi gerektiğini, çocuk bakım yardımları, eğitim destekleri ve başta toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri olmak üzere toplumsal eşitsizliklerin azaltılması gibi somut eylemlerle toplumsal uzlaşının sağlanıp yoksulluğun azalacağını savunmaktadırlar.

3.2.TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK VE YOKSULLUK

Türk Dil Kurumu eşitsizliği: “İki veya daha çok şeyin eşit olmaması durumu, müsavatsızlık.”⁴ şeklinde tanımlamıştır. Toplumsal kaynakların ne şekilde dağıtıldığı eşitsizlik yapısını yaratmaktadır. Bu yapıda bir uçta yoksulluk, diğer uçta zenginlik bulunmaktadır. Eşit dağıtılmayan ekonomik kaynaklar, üretim ve değişim sürecindeki farklılıklara, üretim ve değişim sürecindeki bu farklılıklar, gelir farklılıklarına, gelir farklılıkları mülkiyet farklılıklarına, mülkiyet farklılıkları, eğitim, temel sağlık hizmetlerine ulaşabilme, temiz su gibi insani ihtiyaçların karşılanmasındaki farklılıklara neden olmaktadır. Bahsedilen bu “farklılıklar” toplumda çeşitli sınıflar yaratmakta, bu sınıflar arasındaki mesafe toplumsal kutuplaşmaya neden olmaktadır.

Kapitalist üretim sistemi ve işbölümü yoksul bireyi sadece kaynaklardan dışlamakla bırakmayıp aynı zamanda bireyin sosyal, kültürel ve siyasi alanda kendini ifade edememesine, toplumda görünürlüğünün yitirilmesine neden olmaktadır.

Yoksulluğun toplumsal eşitsizlik dâhilinde tanımlanmasında üç yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar şu şekildedir:

3.2.1.Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı

Bu yaklaşım literatürde en çok kullanılan bir yaklaşım olmakla birlikte yoksulluğu ekonomi kökenli liberal bakış açısıyla “ölçme” temelli yorumlamaktadır. Mutlak yoksulluk, insanın minimum düzeyindeki temel ihtiyaçlarına göre tanımlanmaktadır ve bu düzeydeki ilgili ürünleri sağlamak için gereken harcamaya göre ölçülmektedir. Kalaycıoğlu (2013: 159), bu yaklaşımı şu şekilde özetlemiştir:

4

“Bu yaklaşım, daha çok ‘mutlak yoksulluk’ kavramına uygun biçimde yoksulluk ve eşitsizlik ilişkisini iş ve iş süreçlerindeki konum, işsizlik, gelir yetersizliği, gelir dağılımı içindeki konumu, barınma, alt yapı ve beslenme olanaklarına insanca yaşam koşullarında erişememe kriterleri ile açıklayan yaklaşımlardır.

Bu yorumla birlikte mutlak yoksulluk, hane halkının yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan gelir düzeyinin yoksunluğunu veya yeterli miktarda olmaması durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kavram beraberinde gelir dağılımı adaletsizliğini, eşitsizliği, savunmasızlığı, kutuplaşmayı, kültürel yoksuzluğu, fırsat eşitsizliğini, yoksulluğun kadınlaşması gibi kavramları yoksulluk literatürünün içine dâhil etmiştir.

3.2.2.Görece Yoksulluk Yaklaşımı

Bu yaklaşım yoksulluğu kültürel değerler ve davranışlar ışığında “göreceli” olarak toplumsal sınıf temelinde yorumlamıştır. Harvey ve Reed (1992: 269-297 akt. Kalaycıoğlu: 2013:172), bu yaklaşımı şu şekilde özetlemiştir:

“Bu yaklaşım daha çok, yoksulluğun kişilerin benliğinde yarattığı olumsuz etkileri; kişilerin benliğinin tüketim süreçlerindeki dışlanmışlıktan nasıl etkilendiğini; kültürel olarak yoksulluğa verilen anlamları; yoksullukla baş etme stratejilerini ve yoksul olmanın ‘yapabilirlik’ ile ilişkisini; yoksulların kendine özgü ‘yoksulluk kültürünü’ geliştirdikleri ve bu kültürel varoluşun yoksulluğu yeniden ürettiği düşüncesini ele almaktadır.

Görelî yoksulluk, bireyin ya da hane halkının içinde bulunduğu toplumun ortalama refah düzeyinin altında olması halidir. Bireyin ya da hane halkının, içinde bulunduğu toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olması bireyi veya hane halkını görelî anlamda yoksul kılmaktadır.

Görelî yoksulluk ile mutlak yoksulluk arasındaki en temel fark, mutlak yoksulluğun sınırı sabitken, görelî yoksulluğun sınırlarının kıyaslanmanın yapıldığı ülke içindeki ortalama gelir veya harcama seviyelerine göre değişmesidir.

3.2.3.Marksist Yoksulluk Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre yoksulluk toplumsal sistemin yapısal doğal bir sonucudur. Kapitalist üretim süreci var oldukça yoksulluk da artarak devam edecektir. Sermayenin emekçinin üretebilme kapasitesini sürekli arttırma amacı yoksulluğa neden olmaktadır. Kapitalist sistemin işleyiş sistemi, büyük miktarda meta üretimiyle birlikte sermayeyi arttırmak amacıyla hazır ki emek piyasasının dışında yedek işgücü ordusunu sürekli kılmak istemesidir. Yedek işgücü ordusu bir yandan emeğin maddi değerini düşürürken diğer yandan sürekli bir işsiz ordusu yaratmaktadır. Bu noktada yedek işgücü ordusu gelişmekte olan ülkelerde “mutlak artık nüfus”, gelişmiş ülkelerde ise “görece artık nüfus” yaratmaktadır. Wright (1994), bu ikili durumda yoksulluğu sosyal sistemin, özellikle de kapitalist sistemin doğasının talihsiz bir ürünü olarak yorumlamaktadır (Kalaycıoğlu, 2013:159). Bu yorumla birlikte kapitalist sistem dâhilinde yoksulluk bir tesadüf değil, sömürüye dayalı bir toplumun olması gereken (ya da istenilen) bir özelliğidir. Dolayısıyla yoksulluk burjuva sınıfının egemenliğini korumasına yardımcı olmaktadır.

3.2.4.Yoksulluk Nasıl Ölçülür?

Herhangi bir olayı veya olguyu anlayabilmek için öncelikle o olay veya olguyu tanımlamak, sınırlarını belirlemek ve görünür hale getirmek gerekmektedir. Yoksulluğu ölçmenin en önemli amacı ise yoksul kişiyi tanımlayabilmek ve hedefe uygun stratejiler üretebilmektir. Ayrıca, yoksul insanları gündemde tutmak, yoksullara yönelik projeler yürütmek, değerlendirmek, politik müdahalelerde bulunmak yoksulluğun ölçülmesinin nedenleri arasındadır (Haughton ve Khandker, 2009 akt. Açıkalın, 2011:317).

Yoksulluğu bireyin gelişmesini engelleyen ve yaşam kalitesini düşüren bir olgu olarak ele alan Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü, kalkınma programları çerçevesinde (UNDP) yoksulluk için ekonomik etkilerin ve sosyal risklerin ön planda tutulduğu bir ölçüm aracı geliştirmiştir. Bu ölçüm aracı “İnsani Gelişme Endeksi”dir. Bu ölçümde çocuklarda dengeli ve yeterli beslenme oranları, anne,

bebek ve çocuk ölüm oranları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı hakkındaki gelişmeler, temiz içme suyuna ulaşabilme gibi yaşam kalitesi göstergelerine yer verilmektedir. Bu endekse göre yoksulluk sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir sorundur.

Bir başka yoksulluk ölçüm yöntemi ise toplumdaki gelir dağılımı/gelir bölüşümünün ölçülmesidir. Bu ölçümde toplam ülke nüfusunun sayısı, toplam ülke gelirinden (Gayrisafi Milli Hâsıla) aldıkları paya göre, yukarıdan aşağıya doğru gelirin en üst dilimini alanlardan, en alt dilimini alan gruplara göre sıralanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2013:161). Bu sıralama sonunda bir toplumda gelir açısından sıralamanın en üstünde yer alan grup ile en altında kalan grup arasındaki farkı görmek mümkündür. Bir toplumu eşitlikçi bir toplum ya da kutuplaşmanın yüksek olduğu bir toplum olarak sınıfsal açıdan yorumlayabilmek için bu farkın ölçülmesi önemlidir. Yoksulluk ölçümü yapmak üzere kullanılan diğer veri toplama yöntemleri; yaşam standardı ölçüm anketleri, nüfus sayımı, hane halkı anketleri, milli gelir hesapları, nüfus ve sağlık araştırmaları, istihdam anketleri, nitel ve katılımcı yoksulluk analizleridir. Çalışmamızda kadın yoksulluğunu tanımlayabilmek ve çerçeveselendirebilmek üzere hane halkı anketinin temelinde, nitel ve katılımcı yoksulluk analizi yöntemi kullanılmıştır.

3.3.YOKSULLUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Yoksulluk ile ilgili araştırmalarda cinsiyet faktörünün ön plana çıkması 1970'lere rastlamaktadır. Kadınların eğitim, çalışma, evlenme gibi konulardaki tercihlerini toplumsal cinsiyet normları etkilemektedir.

Dünya Bankası verilerine göre 1 Milyarı aşan dünya yoksullarının % 70'ten fazlasının kadın olduğu tahmin edilmektedir.⁵

Yoksulluğun küresel olarak değişimi ve yeni yoksulluk biçimlerinin oluşması kadın merkezli çözümler yapılmasını gerektirmektedir. Toplumda var olan toplumsal cinsiyet merkezli eşitsizlikler (toplumsal haklarda, kaynaklarda, ekonomik faaliyet alanlarında, sağlık hizmetlerine erişimde, siyasal alanda vb.) göz

⁵Ayrıca bakınız:

[http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/\\$File/LATHAM.PDF](http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/$File/LATHAM.PDF)).

önünde bulundurulduğunda, yoksulluğun, toplumda çeşitli güçler tarafından ikincilleştirilen, eşitsizlik süreçlerinden doğrudan etkilenen ve ötekileştirilen kadınları daha fazla etkilediği görülmektedir.

Kapitalizm yapı gereği eşitsizlik üretmekte, ataerkillik ile birlikte üretilen bu eşitsizlik sürecinden kadınların daha çok etkilenmesini sağlamaktadır. Ataerkil baskı sonucu kamusal alanda istediği gibi çalışamayan kadın, özel alana hapsolmakta, işgücünden yoksun kaldığı için gittikçe daha da yoksullaşmaktadır.

Kapitalizm ile ataerkillik birbirine eklenerek kapitalist ataerkillik oluşmuştur. Oluşan bu sistem kadınları hem evde hem de düşük ücretle işyerinde çifte sömürüye maruz bırakmaktadır. Özellikle neoliberal politikalar ile birlikte kadın emeği; ucuz ve güvencesiz emek arayan sermaye sahiplerinin ilgi odağı olmuştur. Ecevit (2003:84), kadınların ekonomik alanda gördüğü eşitsizlikleri şu şekilde sıralamıştır:

- Düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışma, pazarlık gücünden yoksun olma;
- Kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik, yarı zamanlı, sözleşmeli ve evde çalışmaya dayalı istihdam, standart dışı işlerde çalışma;
- İşe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama;
- İş yerinde cinsel taciz;
- Ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma (aile işçiliği) = ücretsiz emek kullanma zamanları fazladır;"

Özellikle pazarlık gücünden yoksun olmak, eşitsizliğin temelini oluşturmaktadır. Kadınlar, ataerkil baskı sonucu, güçsüz oldukları için işverenle pazarlık yapamamakta, bu da işçi-işveren arasındaki sömürü ilişkisini daha da derinleştirmektedir.

Türk Dil Kurumu, pazarlık kelimesini; “Bazı kolaylıklar elde etmek veya daha iyi bir çözüme varmak amacıyla yapılan görüşme.”⁶ şeklinde tanımlamıştır. Öncelikle sıkı sıkıya pazarlık yapabilmek için elinde bir şeylerin olması gerekmektedir. Kadınların elinde eğitim ya da zanaat gibi yapısal üstünlükler olmadığı için bu pazarlıktan yoksun kalmaktadırlar.

3.3.1.Yoksulluğun Kadınlaşması

Büyük kentlerin çeperlerinde ya da kenar semtlerde yaşayan kadınların yoksulluğunun en büyük sebeplerinden birisi, erkeği öğüten o bildik çark (ki bu kapitalist sistemdir) ve bu çarkın ataerkillikle ittifakıdır (Gültekin ve Kuzu,

⁶ <http://sozluk.gov.tr/>

2011:516). Bu ittifakın görünen tarafları kapitalist sistem ve ataerkil zihniyet olmasına karşın, görünmeyen taraf ise her daim ataerkil zihniyetin arkasında duran ve geleneksel toplumsal değerlerin yegâne koruyucusu olan egemen iktidardır.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, genel olarak kadınların işgücüne katılım oranlarının artışına rağmen kadının ekonomik durumunda iyileşmenin olmaması ve çalışan yoksullar olarak varlıklarını devam ettirme anlamına gelmektedir (Gültekin ve Kuzu, 2011: 528). Bu kavram, kadınların erkeklere oranla yoksullukla karşılaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu, kadınların yoksulluklarının daha ciddi boyutlar taşıdığı ve kadınlar arasında var olan yoksulluğun erkeklere göre zaman içinde arttığı özelliklerini içermektedir (Ecevit, 2003: 85).

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadın emeğinin görünmezliği, toprak ve sermaye gibi kaynaklara eşit bir şekilde ulaşamama ve istihdama tam katılmama ya da erkeklerin gerisinde kalma gibi nedenler kadın yoksulluğunun sürdürülmesinde etkilidir. Aynı zamanda bu nedenler kadının, ekonomik ve politik düzeyde sosyal olarak dışlanmasına neden olmaktadır.

Kadın yoksulluğu 1980’li yıllardan sonra neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle, farkına varılmış, tanımlanmaya ve kavramsallaştırılmaya ihtiyaç duyulmuştur. Neoliberal politikalar farklı istihdam türlerini de beraberinde getirmiş, bu istihdam biçimleri yoksulluğu önlemek yerine daha da derinleştirmiştir.

Kadınlar çeşitli nedenlerle (doğum, lohusalık, bebek-çocuk bakımı vb.) erkeklere oranla formel istihdam biçimlerine daha geç ve daha zor ulaşmaktadırlar. Dolayısıyla kadın yoksulluğunu tetikleyen en önemli nedenlerden biri de esnek, sosyal güvencesiz ve düşük ücretli işlerde istihdam ediliyor olmalarıdır.

Kadın yoksulluğu, çeşitli yapısal ve sosyal nedenlerle düşük ücret almasının yanı sıra, kazandığı parayı kullanırken söz hakkı olmamasını da kapsamaktadır. Bu noktada kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile iç içe bir yapı sergilemektedir. Ataerkil ideolojiye göre, aile içinde tüm gelirin kontrolü “eve ekmek getiren” erkektedir. Erkekler, ekonomik şiddet bağlamında çoğu zaman kadınların kazandığı paraya el koymaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ataerkil baskının kadın yoksulluğunu arttırdığını söylemek mümkündür. Ataerkil baskı, kadın çalışsa bile onun bağımsızlık alanını daraltmaktadır.

Kadın yoksulluğunu arttıran bir başka neden de kadınların özel alanda harcadıkları emeğin görünmez ve tanımlanmamış olmasıdır. Kadınlar herhangi bir

ücretli işte çalışsalar da, çalışmasalar da, özel alanda yapılan ve kapitalist üretim sisteminin ihtiyacı olan yeniden üretimin devamını sağlayan ev ve aile bakımından sorumludurlar. TÜİK'in 2015 yılında yaptığı hane halkı araştırmasında kadınların evde aile bakımına erkeklerden 5 kat fazla zaman ayırdıkları sonucuna varılmıştır. Kadınların aile bakımına günde ortalama 3 saat 31 dakika, erkeklerin ise 46 dakika ayırdığı görülmüştür.⁷ Kadınların bu ev içindeki bu emeklerinin görünmeyişi kadın yoksulluğunun temel nedeni sayılabilmektedir.

Yoksulluk hane içindeki bütün bireyleri ilgilendirmesine rağmen, kadın özel alanda daha fazla zaman geçirdiği ve ailenin bakımıyla ilgilendiği için, bu yoksulluğu daha çok hissetmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine referansla, “eve ekmeği getiren” erkeğin yoksullukla mücadele etmesi gerekirken, yoksullukla mücadele etmek kadınlara kalmıştır. Bu noktada toplumsal cinsiyet rolleri kadınların aleyhine yapı-bozuma uğramaktadır.

Kadınlar yoksullukla mücadele edebilmek adına çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Çeşitli sosyal yardımlara başvurmak da bu mücadele alanlarından biridir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği mağdurluğu ve yoksulluğu daha rahat ifade ettikleri ya da itiraf ettikleri için, sosyal yardım kuruluşlarına kolay başvurabilmektedirler. Bu noktada katılımcı görüşmelerine referansla erkeklerin gururlarına yedirememelerinden dolayı sosyal yardımlara başvurmadıklarını söylemek de mümkündür.

Yoksulların çoğunu kadınların oluşturduğu gerçeği göz önüne alınarak, kadın yoksulluğunu önlemek ve kadın yoksulluğuyla mücadele etmek hükümetlerin önemli sosyal politikalarından biri olmalıdır. Bu sosyal politikalar, merkezine kadınların eğitim olanaklarının artırılması, formel istihdam seviyesinin yükselmesi, kadınların ücretsiz olarak aile planlaması hizmetlerinden tam yararlanması ve sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi gibi konuları koymalıdır.

3.3.2.Türkiye’de Yoksulluk

Türkiye’de yapılmış yoksulluk çalışmalarıyla yoksulluğa farklı güzergâhlardan ulaşılmaya çalışılmıştır. Sosyal politika (Buğra 2006), yoksulluğun küreselleşmesi (Şenses 2009), sosyal tabakalaşma ve eşitsizlik (Ünal 2004), sosyal

⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627>

dışlanma (Erdem 2004), kent yoksulluğu (Işık ve Pınarcıoğlu 2003) ve kadın yoksulluğu (Türkyılmaz 2004) bu çalışmalardan bazılarıdır. Kronolojik olarak bu çalışmalar ülkemizde neoliberal ekonomi ilkelerinin uygulandığı 1980 sonrası tarihsel sürece denk gelmektedir. 1923 sonrası bu döneme gelene kadar ülkemizdeki yoksulluk tarihine kısa bir göz atmak faydalı olacaktır.

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda savaştan yeni çıkmış, sanayisi olmayan, borçlu, devlet bütçesi tam oluşmamış bir Türkiye olarak, yoksulluk kavramı ülkenin genel durumunu özetleyen bir olgu niteliğindedir. Ülke nüfusunun büyük bir kısmının köylerde yaşaması, tarım ve sanayide makineleşmenin olmaması, ihracatın ülkenin kendi ihtiyacını dahi karşılayacak durumda olmaması, sermaye sınıfının yokluğu, 1928 yılında yaşanan kuraklık (tarım ülkesi olduğumuz için etkilenme büyük olmuştur.) cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında yoksulluğun yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur.

1929 yılında tüm dünyada yaşanan büyük ekonomik kriz ve arkasından yaşanan İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik politikalar yoksulluğun devam etmesine neden olmuştur.

1956'dan sonra çok partili hayata geçildikten sonra başlayan tarımda makineleşmeyle birlikte piyasa ekonomisinin başlaması ve köylerde işgücüne ihtiyacın büyük ölçüde azalması köyden kente doğru göçleri başlatmıştır. 1960'lı yıllarda daha da artan bu göç şehirde gecekonduların kurulması, köyden yeni gelenlere kalacak yer ve yapacak iş bulunmasıyla 1980'lere kadar devam etmiştir. Köyde küçük meta üretimini bırakan bireyler "taşı toprağı altın olan" büyük şehirlerde fabrikalarda vasıfsız işçi olarak kapitalizme eklemlenmişlerdir. Bu dönemde bireyler yol, eğitim, sağlık hizmetleri, temiz içme suyundan uzakta yaşamlarını sürdürdükleri gecekondularda yoksulluğun modern ve kentsel haliyle tanışmışlardır. Bu noktada 1980'li yıllara gelmeden önce neoliberalizm kavramını tanımlamak faydalı olacaktır.

Kapitalizmin dünyada fordist ölçek ekonomisinin 1970'li yılların başında yaşadığı "aşırı birikim" kriziyle birlikte yeniden yapılanması dâhilinde üretim, tüketim, emek mübadelesi ve işgücü piyasasında dönüşümler başlamıştır. Bu dönemdeki ekonomik temelli sosyal ve politik değişimler neoliberalizmin doğmasına neden olmuştur. Neoliberalizm genel bir ifadeyle (Gambetti, 2009; Harvey 2006, akt. Güven,2016:303);

“Klasik liberalizmin devletin ekonomik ve toplumsal varlığını olumsuzlayarak her şeyi “pazarın görünmeyen elleri” tarafından düzenlemeye bırakan bir ideolojik kurguya dayanan, kapitalist sermaye birikimine engel görülen refah devleti uygulamalarını aşan, düşünce biçimlerimize ve ekonomi politiklerimize nüfuz eden fikir ve uygulamalar bütünü olarak ele alınmaktadır.”

Bu noktada neoliberalizm toplumdaki her şeyin ekonomik olarak tanımlamaktadır. Neoliberal düzenlemelerin konumuzla ilgili olacak bazı kısımları kısaca şunlardır (Saad-Filho, 2007:19-20 akt. Buke, 2013:94):

“Özelleştirmeler ve ekonomik faaliyetlerin serbest bırakılması yoluyla serbest piyasaları kurumsallaştırmak üzere devleti arka plana itmek ve enflasyonu kontrol etmek ve devlet müdahalesinin kapsamını sınırlamak amacıyla vergi reformları ve masrafları kısma gibi sıkı mali ve para politikaları. Son olarak istihdam seviyesini yükseltmek amacıyla emek piyasasının esnek hale getirilmesi.”

Neoliberal düzenlemelerin ya da ideolojinin ekonomide dönüştürdüğü bu üç güzergâh sosyal yardımların tanımının ve kapsamının değişmesine neden olacak ve gözle görülür toplumsal sınıf kutuplaşmaları başlayacaktır.

Tekrar ülkemize dönecek olursak; 1970’li yılların sonunda cari işlemler dengesinin açığı bütçe açıklarıyla birleşmiş, bir yandan dış borçlar artarken bir yandan da enflasyon yükselmiştir. Yaşanan bu sıkıntılı süreci aşmak için 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır ve 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası Türkiye’de dışa açık sanayileşme modelinin yürürlüğe girmiştir. (Buğra, 2010: 197akt. Şahin, 2012:20).

1980 ve 1990’lı yıllarda tarım topraklarının gerek satılarak gerekse büyük şirketlere kiraya verilerek, Güneydoğuda ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde ise terör nedeniyle köyden kente göçler yoğunlaşmıştır. Kent nüfusunun kır nüfusunun üzerine çıkması kentsel yoksulluğu da arttırmıştır. 1990’lı yıllarda ve 2000’lerin başında yaşanan küresel ekonomik krizler, yaşanan doğal afetler, siyasi buhranlar ülkemizde yapılandırılmayan bir ekonomi yaratmıştır. Bu kötü ekonominin içindeki iflaslar, gelir eşitsizlikleri, düşük ücretler, işsizlik, kötü çalışma koşulları, enformel sektörün tanımsız genişliği, bölgelerarası dengesizlikler, daha da artan köyden kente göçler, yine daha da artan gecekondulaşma, eğitimsizlik ve pek çok kaynaklara (temel

sağlık hizmetleri, temiz içme suyu, yol vb.) ulaşamamanın getirdiği yoksunluk gibi öğeler yoksulluğu ülkemizde daha da derinleştirmiştir.

3.3.3.Mekânsal Ayrışma ve Gecekondular

Türkiye’de tarımda makineleşmeler birlikte başlayan hızlı kentleşme öyküsü neoliberal politikalar ve küreselleşme projesi ile birlikte hızlanmış bu kadar nüfusu hazmedemeyen kentlerde eşitsiz mekânsal dönüşümlere sahne olmuştur. Kentleşmenin sanayileşmeden hızlı yaşandığı, sermaye birikimi düşük, sürekli ve örgütsüz işgücünün arttığı, az gelişmiş ülkelerde fazla işgücünün sanayi tarafından emilemeyişi kentsel yoksulluk olgusunu ortaya çıkarmıştır (Güler, 1999:58 akt. Güllüpinar, 2001:270).

1950’lerde başlayan ve günümüzde hala devam eden kırdan kente göç hareketleri, ülkemizde kentsel bir bütünleşme ya da kentsel bir uyum yaratmak yerine kentsel farklılaşma ve ayrışma yaratmıştır. Özellikle ülkemizin 1980 yılından beri geçirdiği temelde iktisadi değişimlerin olduğu sosyo-mekansal dönüşüm yeni ve daha derin sosyal eşitsizlikleri ve mekânsal ayrışmaları başlatmıştır. Sermayenin kent merkezlerine olan ilginin artması, kentlerin yapısını değiştirmiş, bu yapının değişmesi kentsel kutuplaşmayı arttırmış ve dolaylı olarak toplumdaki sosyal ekonomiyi ve ilişkileri de dönüştürmüştür. Kentler birbirinden hem sosyal hem de mekânsal bağlamda kopmuş, zengin ve fakir (varoş) mahalleleri (ya da gettoları) oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla kentte yaşayan bireylerin mekânsal ayrışması toplumsal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Gitgide artan farklılıkların söz konusu olduğu kentlerin bir yönü, plazalar, alışveriş merkezleri, lüks mağazalar, lüks ve güvenli konut alanları, yaşam koşullarının iyiliğiyle karakterize olurken, diğer bir yönü, işsizlik, düşük gelir, sosyal yardımlarla yaşama ve konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerin en alt düzeyde bulunmasıyla karakterize olmaktadır (Doğan, 2001:104). Neoliberal ekonomi politikalarının kenti yatırım olarak cazibeli hale getirme süreci kentteki bireyleri aynı biçim ve derecede etkilememesi de sosyal ve sınıfsal farklılaşmaları, dolayısıyla da kentteki ikili yapıyı daha da pekiştirmektedir.

Parçalanmışlığın ve belirsizliğin, ilişkiselliğin, dönüşümün arttığı postmodern dönemde kentlerde, farklı yaşam tarzlarının ve ilişkilerinin bir arada

bulunduğu, mekânsal ayrışmanın derinleştiği, toplumsal kutuplaşma ve kentsel gerilimlerin zaman zaman patlamalara yol açacak derecede yükseldiği bir parçalanmışlık yaşamaktadır. Lefebvre (1976, akt. Güllüoınar, 2011:67-68), mekânın toplumsal bir ürün olarak tekrar tekrar üretildiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Mekân, ideoloji ya da siyasetten arındırılmış bilimsel bir nesne değildir; her zaman politik ve stratejik olmuştur. Eleştirel bir mekân bilimi verili bir mekânın nasıl ve hangi stratejiye göre üretilmiş olduğunu tanımlamalıdır. Ayrıca, verili bir mekânın içerdiklerini, bir başka deyişle bu mekânı kullanan insanları, belki de o mekânın fiziksel biçimine ya da işlevine karşı durmuş insanları dikkate alan bir bilimsel çalışma alanı olmalıdır.”

Toplumdaki bireyleri ya da sosyal grupları analiz edebilmek için mekânsal tanımlama ve bireyleri o mekânda konumlandırma çok önemlidir. Araştırmanın gerçekleştiği bölgeler Gaziantep’te yoksul insanların yoğun olarak yaşadığı, henüz gettolaşmamış ancak kentle de bütünleşememiş yerel bir ağızla “kenar semtler”dir.

3.3.4.Gecekonduyu Anlamak

Günümüzde yoksulluğun tarihsel nedenlerinin yanı sıra özgül koşullarda biçimlenmesini sağlayan yeni gelişmeler de olmuştur. Yoksulluğa neden olan etmenleri sosyal güvencesiz iş hayatı, ekonomik konjonktürün olumsuzluğu, ekonomik krizler, doğal afetler, artan gelir dağılımı eşitsizlikleri, göç, enformel sektörün gelişimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, enflasyon ve işsizlik olarak sıralamak mümkündür.

Türkiye’de sanayileşme ile başlayan kentleşme ve köyden kente başlayan göç olgusu kentlerde gecekondu denilen yerleşim şekillerini ortaya çıkarmıştır. Kıray (2007:27), en genel tanımı ile Türkiye’de gecekonduları, tarım ve nüfus değişikliklerine uymayan, sanayileşmeyen, örgütlenmeyen şehirlere yayılan, hiç ihtisaslaşmamış az gelir getiren işlerde çalışan büyük kitlelerin barınak yerleri olarak ifade etmiştir. Kıray’ın bu tanımda bahsettiği “az gelir getiren işlerde çalışan büyük kitleler” yoksul kitleleri oluşturmaktadır. Bu kitlelerde de kadınlar ve erkekler farklı roller üstlenmekte, farklı ihtiyaçlara, toplumsal sorumluluklara, beklentilere ve güce sahip olmakta, farklı biçimlerde toplumla bütünleşmekte ve sosyalleşmektedirler. Bu sosyalleşme sürecinde kadınlar ve erkekler farklı şekillerde topluma katılmaktadır.

Kadın çoğunlukla özel alanda ya da kendi kamusalı sayılan mahallesinde sosyalleşirken, erkekler çalışmak için daha uzak bölgelere gidebilmektedir. Dolayısı ile gecekondu bölgelerindeki sorunlardan kadınlar erkeklere oranla daha çok etkilenmektedir.

Gecekondu bölgelerindeki altyapıdan ve hizmetlerden yoksun hızlı kentleşme

sonucu, temiz suya erişim, kanalizasyon, elektrik, temel sağlık hizmetlerinden faydalanma, çocuk bakımı, eğitim ulaşım vb. gibi sorunlarda kadınlar ve erkekler farklı biçimlerde etkilenmektedir. Kadınlar çoğunlukla kamusal alanda iş piyasasında olmadıkları ve özel alanda hanenin yeniden üretimi ve çocuk bakımı ile meşgul oldukları için kadınların varlıkları mahalle ile sınırlı bir alanda kalmaktadır (Wedel, 2001:25).

Mahalle, gündelik hayatın zeminini oluşturmakta, mahalledeki yaşam yolları kişinin kendi kültürünü inşa etmesinde büyük bir etken olmaktadır. Gecekondu bölgesinde yaşamak, kentsel eşitsizlikler ve yoksulluk birlikte değerlendirildiğinde yoksul olmak kimi zaman ekonomik sermaye, kimi zaman kültürel sermaye ile değerlendirilse de, referans alınan nokta “burada olmak”tır (Demirbaş, 2012:50). Gecekondu bölgelerinde olmak, çoğu zaman yoksul olmanın nedeni veya göstergesi olarak yoksulluk kültürü yaratabilmektedir.

3.3.5.Yoksulluğun Sınıf-Altı Hali

Sanayi toplumlarının analizinde yoksulluk ve toplumsal sınıf arasında bir bağ kurulmuş ve yoksulluk genellikle “alttaki sınıf” gibi ait olunan sınıfa atıfta bulunulmuş, bu sınıftaki insanlar bazen de sınıf dışı anlamına gelen “alt sınıf (underclass)” veya suça eğilimi işaret eden “tehlikeli sınıflar” olarak tanımlanmıştır.

Sınıf-altı (underclass) kavramı, ilk olarak 1963 yılında İsveç’li iktisatçı Gunnar Myrdal tarafından Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ekonomik büyümeye rağmen yapısal işsizlikle varlığını ısrarla koruyan ama aynı zamanda ayrımcılıktan da muzdarip bir kesimi tanımlamak için kullanılmıştır (Yılmaz, 2008: 127).

Açıkalın (2011:326-327) işsizlikteki artış, toplumsal kutuplaşmanın artması, yoksulların toplumdan dışlanması ve benmerkezci tutumlar nedeniyle ortaya çıkan sınıf-altı kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“...toplumun genel değerlerini ve özlemlerini paylaşmayan, toplumsal düzeni ve dengeyi tehdit eden, kültürel yabancılaşma içinde bulunan ve bu nedenlerle yoksul olan ve bu değerleri de kuşaktan kuşağa aktaran toplumsal gruptur.”

Bu tanımdaki “kuşaktan kuşağa aktarma” kısmı yoksulluğun kısır bir döngü haline gelmesi durumunu ifade etmekte, dolayısıyla bir yoksulluk kültürü yaratmaktadır. Sınıf-altı bazı insanlar için devletin veya çeşitli yardım derneklerinin yaptığı sosyal yardımlar alışkanlık yapmakta ve (sosyal yardımlar özelinde) bir bağımlılık kültürü yaratmaktadır. Ken Auletta (akt. Erkilet, 2011: 139), temel özelliğini suç ve diğer sosyal patolojiler olarak gördüğü ve neoliberal politikalarla sayısı hızla artan sınıf-altı kavramını;

“...kentsel alanlarda yoğunlaşmış, toplumdan kopmuş, ekonomik ana akıma marjinalize olmuş ve modern ekonomide iş bulmak için gerekli yetenek ve davranışlardan yoksun, daimi/kalıcı yoksul bir insan grubu.”

şeklinde 1981 yılında yeniden yorumlamıştır. Sınıf-altı kavramını yoksulluktan ayıran nokta, onun sadece gelir düzeyine bağlı olarak tanımlanan bir olgu olmayıp modern refah toplumlarının yüksek yaşam standartlarını tehdit eden kültürel ve davranışsal eğilimlere meyilli oluşudur. Edilgen yoksullar, sistem karşıtı sokak suçluları, uyuşturucu bağımlıları, evsiz kadınlar, alt sınıf fahişeler, hiçbir işe ve yere bağlı kalamayan insanlar sınıf-altı insan gruplarındandır (Erkilet, 2011:139).

Sınıf-altı kavramını özetleyecek olursak kültürümüzdeki “Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin.” atasözünü kullanmak mümkündür. Ancak bu noktada “Hırsızlığın nedeni açlık mıdır?” sorusunun ötesinde “Aç bırakan kimdir?” sorusu yoksulluğun kadınlaşması ve sınıf-altı kavramının içinde kadınların yoğun olmasının nedenini ortaya çıkarmaktadır. Eşleri cezaevinde kalan, yüksek düzeyde yoksunluğun yaşandığı kentin merkezinden uzak bölgelerinde (kenar semtlerde) sosyal yardımlara ve devlet desteğine muhtaç bir şekilde yaşayan, ücretli emek sürecine paylaşım sürecine dâhil olamayan kadınlar dolaylı olarak sınıf-altı kavramının içine girmektedir. Çalışmak isteyen ancak çocuklarının bakımıyla ve ev

işleriyle ilgilenmek zorunda kalan, çalışmasına izin verilmeyen, iş piyasasındaki ayrımcılık nedeniyle iş bulamayan ve hiçbir geliri olmayan kadınlar toplumsal cinsiyet normları aracılığıyla sınıf-altı kavramının öznesi haline gelmiştir.

3.3.6.Sosyal Devlet mi, Refah Devleti mi?

Sosyal politika kavramı tarihsel süreçte bir mücadeleyi veya bir programı anlatmak amacıyla ilk 19. Yüzyılda Almanya’da kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal politika kavramı anlam olarak, sanayi devriminin belirginleştirdiği sınıflar arası çelişki, çatışma ve kutuplaşmaların kurulu toplumsal düzeni sarsmasını engellemeye yönelik devlet tarafından alınmış önlemlerin tamamıdır (Gülmez, 2000 akt. Akkaya, 2013:100). İlk başta çalışan kadın ve çocuk işçilerin haklarını korumaya yönelik politikalarken daha sonra çalışan tüm işçilerin refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Özellikle 1917 yılında Rusya’da işçi sınıfı adına bir devrimin gerçekleştirilmiş olması ve sosyalist bir devlet kurulma çaba ve uygulamaları gelişmiş bütün ülkelerin (sosyalizm ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri veriyorsa kapitalizm de vermeliydi) sosyal politika uygulama kapsamını ve hızını arttırmıştır.

1929 yılı büyük ekonomik buhranı ve bu buhranın yarattığı yapısal sorunlar devletin müdahalesini gerekli kılmış ve hemen arkasından yaşanan İkinci Dünya Savaşı devletin rolünü daha da genişlemesini sağlamıştır. Sosyal sorunların çözümü için sosyal politika önlemlerine ağırlık veren bir “sosyal piyasa ekonomisi” benimsenmiştir (Talas, 1967 akt. Akkaya, 2013:102).

Tarihsel olarak refah devleti, İkinci Dünya Savaşı sonrası bütün dünyada yaygın olan yoksullukla mücadele amacıyla uygulanan sosyal politikaları kapsamaktadır. Sosyal güvenlik mekanizmalarına dayalı uygulanan bu politikalar 1970’lerin sonuna kadar sürmüştür. Özellikle tam istihdam ve kapsamlı bir sosyal güvenlik ağının kurulması hedefini taşıyan bu uygulamalar gelişmiş ülkelerde yoksulluğu önlemek adına önemli başarılar sağlamıştır (Kalaycıoğlu, 2013:165).

1945 sonrası Birleşmiş Milletler ’in kurulmasıyla birlikte refah devleti uygulamalarının dahilinde doğrudan ve uzmanlaşmış programlar geliştirmeye başlamıştır. Sağlık için WHO, eğitim için UNESCO ve gıda için FAO gibi kurumlar kurulmuştur. Ancak yoksulluğu önlemek için yapılan harcamaların yoksulluğun

artmasına ya da kronikleşmesine yol açabileceği korkusu 1970’lerdeki büyük ekonomik buhranla birlikte refah devleti anlayışı tartışılmaya başlanmıştır.

1980’lerden sonra başlayan ve 1990’lı yıllarda devam eden neoliberal iktisadi düzenlemelerin dünyada benimsenmeye başlamasıyla birlikte birçok kapitalist devletin refah ve sosyal politika anlayışı değişmeye başlamıştır. Bir yoksulluk kültürünün oluşmasını engellemek ve herkesin kendince iş bularak çalışabileceği ancak bu şekilde iktisadi büyümenin sağlanacağı varsayılarak yapılan yapısal dönüşümlerin sonucu olan neoliberal politikalar yoksulluğu azaltamamıştır.

Neoliberalere göre pazar mekanizması (rekabet) öyle mükemmeldir ki “görünmez eliyle” toplumsal düzeni mükemmel şekilde devam ettirecektir. Bu nedenle rekabetçi pazar ekonomisinde dışarıda kalanlara üzülmemek gerekmektedir. Çünkü onlar gerek zayıflıklarıyla gerekse de iyi eğitim görmemişlikleriyle ne geldiyse başlarına kendileri yüzünden gelmiştir. Bu noktada neoliberalizm muhteşem bir benmerkezcilik yaratmıştır. Akkaya (2013:105) neoliberalizm hakkında şöyle bir yorum yapmıştır:

“Neoliberalizmin bir diğer yapısal sonucu da, sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırılması ve servetin toplumu tabanından tavanına aktarılması olmuştur. Eğer gelir dağılımı tablosunun tepesinde yer alan yüzde yirminin içindeyseniz neoliberalizmden kazançlı çıkacaksınız demektir. Merdivenin üstlerine tırmandıkça kazancınız aynı oranda artacaktır. Tabandaki yüzde seksenin içinde yer alanlar ise yarışı başta kaybedenlerdir. Yoksulluğu yoğun bir şekilde yaşayan bu “gelişmiş” ülkelerde “suç” oranlarında patlamalar meydana gelmiştir. Öyle ki “kitlel hapsetme” politikası çare olarak benimsenmeye başlamıştır.”

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde yoksulluğun öznesi olan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler feminist bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SOSYAL YARDIMLAŞMA SÜRECİNİN ÖZNESİ KADINLAR

4.1.ARAŞTIRMANIN AMACI

Yoksulluk, gündelik hayat sosyolojisinde yaşamın kalitesi açısından önemli bir parametredir. Toplumda kadınlık erkeklik üzerinden tanımlanmakta ve kadınlar ikinci planda kalmaktadır. Eşleri cezaevinde olan kadınlar, evde erkek olmadığı için bu dışlanma ve ötekileştirilmeyi daha çok yaşamaktadır. Bu çalışma Gaziantep’te, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’nden Sosyal Ekonomik Destek hizmeti alan ve eşleri çeşitli nedenlerle cezaevinde bulunan kadınların, yoksullukla mücadeleleri, toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında incelenecektir. Kadınların tek ebeveyn olarak yaşam deneyimleri, yoksullukla başa çıkma becerileri ve toplumda nasıl konumlandırıldıkları; toplumsal sınıf tartışmaları, gündelik hayat sosyolojisi, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet kavramlarıyla feminist bir perspektifle görünür kılmak amaçlanmıştır.

4.2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmada “Yoksulluk nedir?”, “Kadın yoksulluğu nedir?” ,“Toplumsal cinsiyet nedir?”, “Toplumsal tabakalaşma ve sınıf nedir?” gibi soruların cevabı aranacak, toplumda ötekileştirilen kadının yoksullukla mücadele edebilmek için neler yaptığı, eşinin suçundan dolayı toplumsal çevresinin kendisine ve çocuklarına tutumlarının nasıl değiştiği, ataerkilliğin çıkmazında tek ebeveynliliğin nasıl sıkıntılar çektiği sorunları üzerinden çalışma tamamlanacaktır.

4.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Öncelikle bu çalışma Gaziantep’te eşleri cezaevinde olan kadınların yoksulluğuna hem istatistiksel olarak bütün halinde bakması, hem de bütünün içindeki parçalara derinlemesine yüz yüze görüşmelerle niteliksel olarak bakması

açısından önemlidir. Çünkü bütün, parçaların toplamından ibaret olmayıp daha fazlasını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili literatürde istatistiksel çalışmalar bulunmaktadır, ancak olgu ve olayları kendi bütünlüğü içinde anlamaya çalışan niteliksel çalışmalar çok azdır.

Yoksulluk toplumsal bir sorun olmasına rağmen, toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet eşitsizliklerinden dolayı en fazla kadınları etkilemektedir. Eşleri cezaevinde olan kadınlar ve sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili literatürde fazla araştırma yapılmamış, dolayısıyla da sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır. Toplumda dezavantajlı kesimde bulunan, zaman zaman “sınıf altı” ya da suç işlemeye yatkınlığı nedeniyle “tehlikeli” olarak konumlandırılan bu kadınların hayat hikâyeleri ve buldukları durumla başa çıkabilme becerileri görünür kılınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle literatüre bu şekilde katkı vereceği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu araştırmada, Gaziantep’te eşi cezaevinde olan kadınlara yapılan sosyal ve ekonomik destek yardımının gerçekleşme biçimine odaklanılmış, bu yardımların uygulanmasının arkasındaki toplumsal ilişki, toplumsal cinsiyet ve ataerkillik bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

4.4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bourdieu ve Wacquant (2016:199), sosyolojinin çok soyut ve çok biçimci bir düzeyde kaldığı sürece pek bir işe yaramayacağını, sosyolojinin ancak gerçek hayatın ayrıntılarına inildiği zaman, insanların neredeyse klinik amaçlarla yararlanabileceği bir araç olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda sosyolojinin bize oynadığımız oyunu anlamak, gerek içinde evrildiğimiz alanın kuvvetlerinin, gerek bedenimizle somutlaşan toplumsal kuvvetlerin manipülasyon yollarını zayıflatmak için küçük bir fırsat verdiğini belirtmiştir. Burada Bourdieu’nun bahsettiği “gerçek hayatın ayrıntılarına inme” eylemi sosyal bilimlerde ancak niteliksel araştırmalarla mümkündür.

Özellikle feminist bakış açısı ile yapılan çalışmalarda niteliksel araştırma yöntemi kullanmak, söz konusu topluluğun yaşam ve zihin haritasının çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu konuya istinaden, Kümbetoğlu (2005:53), yaşam deneyimlerinin anlatılması, otobiyografik kaynakların tercihi, kişisel tanıklıklar, gibi birikimlerin kadınların sosyal deneyimlerini kategorik bir analize indirgemek olmadığını, amacın sosyal deneyimlerden yola çıkarak kategoriler oluşturmak olduğunu, feminist

yöntemin en önemli özelliğinin olaylara “içeriden bakmak” olduğunu belirtmiştir. Bu içeriden bakma ise ancak yüz yüze derinlemesine görüşmeler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Ramazanoğlu (1998,67), kadınların baskı altına alınma durumlarının inanılmayacak kadar karmaşık ve değişken olduğuna dikkat etmenin çok önemli olduğunu dile getirmektedir. Bu baskıyı somutlaştırıp gün yüzüne çıkarmak ve kırabilmek adına olay ve olgular feminist bir epistemoloji ile yorumlanmaya, “içeriden bakmaya” çalışılmıştır. Kadınların gündelik hayattaki deneyimlerine her detayıyla yer verilmiş ve kendi ifadeleri yorumlanmadan direkt olarak aktarılmıştır. Toplumsal olguların kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğinin ve yorumlandığının analizi feminist araştırmanın temel amaçlarından biridir. Bu noktada feminist yöntemi açıklamak uygun olacaktır.

Feminist yöntem, feminist teori, politikalar ve kadın deneyimlerinin ön planda tutulduğu eleştirel bir araçtır. Bu araç, sosyal gerçekliğin daha iyi resmedilmesine, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilerinin daha iyi kavranmasına, belirli alan ve aktörlere gözlerin kapanmamasına yaramaktadır (Millen, 1997 akt. Kümbetoğlu, 2011:482) Dolayısıyla feminist yöntem, toplumsal gerçekliğe kadın bakış açısıyla yaklaşan, bilimin temel kavramlarını ataerkil yapılardan sıyırmayı amaçlayan, toplumsal cinsiyet sorunlarını, kadın merkezli yaklaşarak çözümleyen ve kadını özgürleştirmeye çalışan bir yöntemdir.

Yoksulluk ve özellikle kadın yoksulluğu ile ilgili derin bir anlayışa ulaşabilmek için önceden belirlenmiş farklı mahallelerde niteliksel bir araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Saha araştırması ve derinlemesine görüşme tekniği kapsamında, açık uçlu sorulardan oluşan yarı-yapılandırılmış bir soru formu ile veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Bireyler fiziksel ve toplumsal olguları birbirlerinden farklı şekillerde deneyimleyip, anlamlandırmaktadırlar. Nitel araştırmalar toplumsal olguları parçalarına ayırmadan, bütün olarak kavramaya ve bu olgu ve olayları içindeki toplumsal ve kültürel bağlam dâhilinde, yaşayan aktörlerin gözünden derinlemesine bir şekilde anlamaya çalışan araştırmalardır (Gönç Şavran, 2014a:69). Bu anlamda, sahaya feminist bir bakış açısıyla kuram yüklü olarak gidilmiş ve toplumsal

gerçekliği tam anlamıyla yansıtabilmek adına veri toplama aşamasında farklı sorular sorulmuştur.

4.5.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Toplumsal eylemleri, içinde inşa edildikleri, ait oldukları sosyal ve kültürel bağlam içinde ele almak gerekmektedir. Bu nedenle nitel araştırmalarda araştırmacıların inceledikleri konu ile ilgili kişilerle kendi doğal ortamlarında doğrudan yüz yüze etkileşime girmeleri gerekmektedir. Çalışma kapsamında çalışmanın evreni çok geniş olmasından dolayı olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim yöntemlerinden biri olan amaçsal örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemi Lin (1976:158 akt. Gönç Şavran, 2014b:155 şu şekilde açıklamıştır:

“Bazı durumlarda örneklem, evrenin özellikleri hakkındaki bilgiye dayanılarak ve araştırmanın amacına göre seçilir. Bu tip örnekleme amaçsal örnekleme tekniği denir. Amaçsal örneklemede araştırmacı, evreni temsil ettiğini, evrenin tipik bir örneği olduğunu düşündüğü bir alt grubu örneklem olarak seçer. Özellikle örneklem çerçevesinin belirli olmadığı ve araştırmacının evren hakkında bilgili olduğu durumlarda kullanılır.”

Örneklem seçimi yapılırken, kendi durumunu, yoksulluğu ve toplumsal dışlanmışlığı daha iyi ifade eden kadınlar seçilmiştir. Gaziantep’in Şehitkamil ilçesinde ikamet eden, yaşları 25 ile 66 arasında değişen toplamda 15 kadınla derinlemesine görüşme yapılmıştır.⁸ Yoksulluğun gündelik yaşama nasıl etki ettiğini daha iyi anlayabilmek adına bazı katılımcıların aynı evde ikamet ettikleri kayınvalide ve kayınbabaları ile de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın evren ve örneklem bilgileri ise şu şekildedir: Gaziantep Şehitkamil Sosyal Hizmet Merkezi’ne 2018 yılında toplamda eşinden boşanan ya da eşi cezaevinde olan 1328 kadın, 2018 yılının ikinci yarısında ise (temmuz ve aralık ayları arası) 696 kişi başvurmuştur. Araştırmada kasım ve aralık ayında başvuran 230 kadından eşi cezaevinde olan 15 kadın ile görüşülmüştür. Bu 230 başvurudan 48 tanesine kurum tarafından sosyal ekonomik destek sağlanmıştır. Örnekleme yer alan bazı katılımcılar da bu destek alan müracaatçılardandır.

⁸ Derinlemesine görüşme yapılan kadınlar hakkında detaylı bilgi edinmek için bu çalışmanın ekler bölümünde yer alan EK. A. 1 “Görüşme Listesi” kısmına bakınız.

Çalışmada nicel bir döküm yapmak yerine, belirlenen nitel araştırma yöntemine uygun olarak, yapılan derinlemesine görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen sonuçları, araştırmanın kuramsal çerçevesine uygun olarak, yardım alanların kadın olması nedeniyle feminist bir bakış açısıyla belirli bir sınıf ilişkisi dâhilinde ele alınmıştır.

Araştırmada, etik kaygılar nedeniyle katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır.

4.6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma Gaziantep Şehitkâmil Sosyal Hizmet Merkezi'nden sosyal ve ekonomik destek hizmeti alan ve eşleri cezaevinde olan kadınlar ile sınırlıdır. Araştırma Kasım 2018 – Aralık 2018 tarihlerinde toplamda 2 ay kuruma başvuran kadınları kapsamaktadır. Sosyal hizmet merkezinden hizmet alan kadınlara sadece kuruluş aracılığıyla ulaşılmış olması görüşme yapılan kadın sayısının sınırlandırmasını sağlamıştır.

4.7.KADININ KONUMU VE SOSYAL YARDIM

Kapitalist üretim sistemi, tüketim kültürü bağlamında, insanların gerek ihtiyaçlarını karşılamak için gerekse tüketim açlıklarını doyurabilmek için sürekli yeni metalar üretmektedir. Bu üretim sistemi iki parçadan oluşmaktadır: meta ve işçi. Kapitalist üretim sistemi hem meta hem de işçi üretmektedir. Ancak bu üretilen işçiye çift yönlü bakmak gerekmektedir. Üretimin öznesi olan işçi, bu üretimi yaparken bir yandan tüketicinin nesnesi olmakta, bir yandan da ücretli işçi olarak kendini yeniden üretmekte ve bunlara ek olarak aynı zamanda sermaye birikimine yardımcı olmaktadır. Bu yeniden üretim, görece işçi nüfusu fazlasıdır ve işçi üretim sürecinde aslında farkında olmadan kapitalist birikim süreci için kendinin yedeğini de üretmektedir. Marx (2011:609), için bu “kapitalist üretim tarzına özgü bir nüfus yasası”dır. Yedek iş gücü ordusu ya da görece artık nüfus bu şekilde oluşmaktadır. Marx (2011:735) bu duruma, “kapitalist üretimin büyük güzelliği” demektedir. Marx'ın bahsettiği bu “büyük güzellik” in arkasında emek sömürsü, yabancılaşma ve ucuz işgücü ya da yedek işgücü kavramları bulunmaktadır.

Marx (2011: 619-623) görelî artık nüfusu, kapitalist sistemin işleyişine göre, akıcı, saklı ve durgun olarak üç formda ele almaktadır. Bu üç forma ek olarak “sefalet alanının sakinleri” olarak nitelendirdiği ve içine suç alanı dışında çalışabilecek durumdakileri, yoksul çocukları, zavallıları, çalışamayacak durumda olanları, normal emekçi yaşını aşan kimseleri, sakat ve dul kadınları aldığı “en dipteki tortu” dan bahsetmektedir (Marx, 2011: 622). Bu noktada Marx, dul kadınları sefalet alanının sakinlerinden biri olarak görmesi, Marx’ın bu kavramı tanımlarken toplumdaki “toplumsal cinsiyet ve ataerkillik” kavramını sorgulamamasıyla doğru orantılı olduğunu söylemek mümkündür. Çalışma kapsamında görüşülen 15 kadının hepsinin de çalışabilecekleri iş bulabilmeleri ve çocuklarının güvenli bir şekilde bakımının sağlanması halinde çalışmak istediklerini belirtmişlerdir.

Marksizm, emek mübadelesini, artı iş gücünü, emekçi sınıf ile burjuva arasındaki sınıf mücadelesini, sınıf bilincini, yoksulluğu ve yoksulluğun kendi içindeki farklı katmanlarını tanımlamıştır ancak kadını, evdeki kadın emeğini ve ataerkil baskılar nedeniyle proleterleşmek isteyip proleterleşemeyen kadını görememiştir. Marksizm, kadını eğer çalışıyorsa, emek mübadelesinin içindeyse kadını görmektedir. Hartmann (2016:158), Marksizmin tarihsel gelişim yasalarının ve sermaye ve sınıf mücadelesi üzerinde tartıştığı toplumsal gerçekliğin içinde feminizmin kendine tam olarak bir yer bulmasının zor olduğunu düşünmüştür. Hartmann (2016:159), Marksizm kadın sorununu sınıf sömürsünün sona ermesiyle çözüme kavuşacağını düşünmekte ve feminist savaşı, sermayeye karşı yürütülen o “daha büyük” savaşın içine katmaktadır. Hartmann (2016:159), bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Kadın sorunu hiçbir zaman ‘feminist sorun’ olmamıştır. Feminist sorun, kadınlarla erkeklerin cinsel eşitsizliğinin, kadınlar üzerindeki erkek egemenliğinin nedenlerine yönelmiştir. Kadınların konumu üzerine yapılan çoğu Marksist çözümlemede, sorun olarak kadınların erkeklerle ilişkisinden çok, kadınların ekonomik sistemle ilişkisi alınır, kadın sorununu üretimle bağlantısı içinde görür... Kadınları işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınların erkeklerle ilişkisini, işçilerin sermayeyle ilişkisi altında sınıflandırır.”

Dolayısıyla Marx, kadın sorunuyla “doğrudan” ve “yalnız onun üzerinde durarak” uğraşmamıştır (Müller, 2000:12). Bu dolaylılık, Marx’ın görünmeyen kadın emeğini, ev içi ücretsiz emeği, bir cins olarak kadın erkek eşitliğini ve yeniden üretim

yorumlarını etkilemiştir. Bu görünmezlik çeşitli nedenlerle iş gücüne katılamayan kadınları toplumdaki en dipteki tortu olarak görülmesine neden olmuştur. Toplumda hayatını devam ettirebilmek adına en dipteki tortu olarak görülen eşleri olmayan “dul” kadınlar, çeşitli nedenlerle iş gücüne katılamamakta ve sosyal yardımlara muhtaç bir şekilde hayatlarını idame ettirmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında sosyal yardımlar tanımlanarak, kadınların neden bu sosyal yardım desteğine ihtiyaç duydukları ve alınan bu destekle neler yaptıkları üzerinde tartışılacaktır.

4.7.1.Sosyal Yardım Nedir?

Sosyal yardımlar, sosyal politika kapsamında, toplumdaki farklı sınıflar arasındaki kutuplaşmayı önlemek ve bu sınıfların birbirine eklemelenmesini sağlayan tampon işlevi görmektedir. Kapitalizmin neo-liberal evresinde derinleşen yoksulluğun yönetimini aracılığıyla toplumsal patlamayı önlemekte, sosyal ve ekonomik destek hizmeti aracılığıyla kadın yoksulluğunun önlenmesi açısından kadınlara destek olmaktadır.

Türkiye’deki sosyal yardımlar; merkezî yönetim, yerel yönetimler, özel vakıflar ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Merkezi yönetim özelinde sosyal yardımlar ağırlıklı olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Yerel yönetimler özelinde ise; Belediyeler ve İl Özel İdarelerinin sosyal yardım (hem nakdi, hem de çeşitli yardım maddeleri) faaliyetleri bulunmaktadır. Bunlara ek olarak çeşitli sivil toplum kuruluşları da sosyal yardımlarda bulunmaktadır.

Sosyal yardım, sosyal devlet anlayışı dahilinde çeşitli nedenlerle kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek adına, kişilere yapılan her türlü sosyal ve ekonomik destektir. Şenocak (2009:438) sosyal yardımların dar bir alanda nakit yardımlarla sınırlandığını belirtmiş ve sosyal yardımı:

“...asgari düzeyde dahi kendisini, ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından mahrum kalmış bireylere, muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve onları kendilerine yeterli duruma getirmek amacını taşıyan aynı ve nakdi nitelikteki geçici veya sürekli, sistemli ve düzenli karşılıksız yardımlar...”

şeklinde tanımlamıştır. Buradaki önemli nokta sosyal yardımların “muhtaçlık tespitine” referansla başlanmasıdır. Muhtaçlık ise; “Kişinin kendisini, eşini ve

bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını ve diğer aile bireylerinin asgari seviyede geçindirmeye yetecek gelir ve kazancın bulunmama hali.⁹” olarak tanımlanmaktadır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, sosyal yardımları muhtaçlık tespiti sonrası uygulamaktadır. Muhtaçlık tespitini ise bu konuda eğitim almış meslek elemanları, müracaatçıların evinde, müracaatçıların sosyal ortamlarını gözlemleyerek yapmaktadır. 3 Mart 2015 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”te de yapılan sosyal ve ekonomik desteğin amaç ve kapsamına yer verilmiştir. Bu amaç şu şekildedir.

MADDE 1- (1) Bu Yönetmelik, yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilecek sosyal ve ekonomik destek hizmetine esas ve usullerin düzenlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, muhtaç olarak tespit edilen bu kişilere “sosyal hizmet desteği” ve “sosyal ve ekonomik destek hizmeti” vermektedir. Bu kavramları tanımlayacak olursak;

“Sosyal hizmet desteği: Gençlerin ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan psikolojik ve sosyal sorunlarının önlenmesini ve çözümlenmesini, hayat standartlarının yükseltilmesini, kişilerin kendi kendilerine yeterli duruma gelmesini, sorunlarını çözme becerisi kazanmasını amaçlayan mesleki çalışmaların tamamı.”

şeklinde. Sosyal ve ekonomik destek hizmet, sosyal hizmetin içindeki ekonomik desteklerdir. Bu noktada çeşitli kriterler baz alınarak (çocuk sayısı, çocukların yaşı ve okula gidip gitmeme gibi etkenler) yapılan nakit yardım, emek gücünün ve hanenin yeniden üretiminde para ihtiyacını kapatmaktadır. Bu haliyle kadın yoksulluğu önlenmeye ve toplumdaki sınıf farklılıkları azaltılmaya çalışılmaktadır. Kadın ve çocukların toplumdaki ve sosyal yaşamdan uzaklaşması önlenmekte, onların topluma eklemlenmesi sağlanmaktadır.

4.7.2.Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Kadınları Anlamak

Sosyal ve ekonomik destek alanların “kim olduklarının” belirlenmesi, sosyal yardım alanlarla sosyal yardım rejiminin içerisinde olduğu iktisadi yapı arasındaki

⁹ Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, Birinci Bölüm

kavramsal bağın kurulması bakımından anlamlıdır. Yardım alan kadınlar, eşleri çeşitli nedenlerle cezaevinde olup, formel işgücünde bulunamayan, mülksüz ve muhtaç olan kadınlardır. Herhangi bir sınıflamaya tabi tutmamak adına “müracaatçı” olarak tanımlanmaktadır. Eşleri cezaevinden çıkınca sosyal ve ekonomik destek kesilmektedir. Sosyal ve ekonomik destek alabilmek adına kuruma başvuran kadınlar için muhtaçlık tespiti evlerinde yapılmaktadır. Muhtaçlık tespitinin evde yapılmasının amacı evin sosyal ve ekonomik durumunun gözlemlenmesi olsa da, egemen iktidar ve ataerkil baskının kadını özel alanda tanımlaması da bu “evde tespit” olayının altını doldurmaktadır.

Muhtaçlık tespitinin evde yapılmasının bir başka nedeni de müracaatçının yaşadığı sosyal çevrenin gözlemini yapabilmek ve olayın dokusunu anlayabilmektir. Kişinin yaşadığı sosyal çevrenin analizi, içinde bulunduğu durumun çerçevesini çizmektedir. Aynı zamanda yoksulluğun kır ve kent haliyle tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır.

4.7.3.Kenar Mahalleli Olmak

Katılımcıların çoğu, Gaziantep’in Şehitkamil İlçesi’ne bağlı, Hacıbaba, Çıksorut, Yeşilova, Karşiyaka, Çağlayan, Kayaönü, 8 Şubat, Yazıcık, Onat Kutlar ve Dülükbaba gibi mahallelerinde ikamet etmektedir. Bu mahalleler, şehrin merkezinde olup çoğunlukla gecekonduların yoğun olduğu bölgelerdir. Engels vd. (2000:23), kenar mahalleleri; caddelerin alışlageldiği üzere kaldırımsız, eğri-büğü, pis, bitkisel ve hayvansal atıklarla dolu, lağımsız ve kötü kokulu olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle bütün mahallelerin kötü ve karmaşık yapısının havalanmayı güçleştirdiğini, bu havasızlıkta çok fazla insan yaşadığını ve yaşanılan yerin hayatı idame ettirmek adına uygun yerler olmadığını belirtmiştir. Nitekim katılımcılardan E Hanım da, kenar semtte yaşamının zorluğundan şu şekilde bahsetmiştir:

“Damlar dip dibe burada. Sokak dar. Herkes belediyenin verdiği kömürü yakıy... Dışarı çıkıysın bir nefes alim diysin, nefes alamıysın, aha bu çocuklar kışın hep hasta. Kış başlar, öksürmeleri başlar. Kış çıkıncaya kadar devam eder. Her hafta doktora götürmeliyim bunları. Her defasında otobüs parası vermeliyim. 2 milyon gidiş, 2 milyon geliş. İlaçlarını

almalıyım, sonra da sen çocuklara bahamin oluy.¹⁰ Kaynanam kayınbabam söz üstüne söz söylüy.”

E Hanım, yaşadıkları mahallenin sosyal, coğrafi ve ekonomik yapısının çocuklarının sağlık durumlarını kötü etkilediğini, dolayısı ile yaşam kalitelerini düşürdüğünü belirtmiştir. Katılımcılardan S Hanım da, kenar semtin coğrafi koşullarının çocuklarının sağlık durumunu olumsuz yönde etkilediğini şu şekilde belirtmiştir:

“Benim evim eski antepevi mesela. Evin tuvaleti dışarda. Hayatlı¹¹ ev neticede. Kışın yağmur yağ oluyor mesela. Çocuklar tuvalete gidiyorlar, terlikler ıslak. Çorapları ıslanıyor sonra da hasta oluyorlar. Ev güneş almadığı için rutubet. O yüzden de hasta oluyorlar. Küçük kızım astım. Doktora götürüyorum, doktor direk evimizi soruyor, evin hava alıp almadığını soruyor. Ama benim gücüm de bu eve yetiyor, napim elimden başka bir şey gelmiyor. Kışın kışlıkları çıkarırken bakıyorum elbiseler, yorganlar hep küflenmiş, yıkayıp kullanıyorum. Kullanmak zorundayım napim 8 çocukla bu paraya kim ev verir, ancak böyle kötü antepesinde oturabilirim. Param olsa villada otururdum zaten.”

S Hanım, yaşamak için bir zorunluluk olan “barınma” nın ucuz bir konutta ne kadar zor olduğundan ve sağlıklı koşullarda yaşayabilmenin maddi bedelinden bahsetmiştir. Keza katılımcılardan F Hanım da, yaşadığı bölgede sağlıklı içme suyuna erişememe halinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Yazın, sular çok kesiliyo. Evde su deposu ya da güneş enerjisi yok. Birazcık kaplara koyup hazırda su bulunduruyorum ama yetmiyor, sonuçta çocuklar var. Tuvalete gidip geliyorlar, su yetmiyor. Camiye gönderiyorum çocukları, camiden getirdikleriyle idare etmeye çalışıyorum. Sonra su geliyor, ilk başta çamurlu falan akıyo. Ben onu tuvalete kullanıyorum ama görmez yandan çocuklar içmiş oluyorlar ya da sulaşıyorlar. Sonra hasta oluyorlar, sürekli dizanteri oluyorlar yazın. Çocuk hastanesine giderim,

¹⁰ ...bakamıyor oluyorsun (yn.)

¹¹ Bahçeli ev

komşuların çocukları da orda. Önceden derdim acaba ben mi bakamıyorum hasta ediyorum çocukları ama baktım herkesin çocuğu hasta.”

Türkiye’de özellikle 1950 sonrası yaşanan göç sonrası kentlerde mekânsal değişim başlamıştır. Köyden kente göçle gelen bireyler, kentin vasıfsız alt gelir grubunu oluşturmuştur. 1990’lı yıllara kadar süren bu göç, Gaziantep’in mekânsal dokusuna gecekondulaşma olarak yansımıştır. Gaziantep’in kuzeyinde Karşiyaka ve Kayaönü, güneyinde ise Düztepe ve Hoşgör gibi mahallelerinde çevre köy ve illerden göçle gelen alt gelir grubu kişiler ikamet etmeye başlamıştır (Karadağ, 2011:400). Birden bire, hızlı bir şekilde gerçekleşen gecekondulaşma, kentte sağlıksız yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu bölgelerde eğitim, alt yapı, temiz suya erişim ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında aksaklıklar meydana gelmiştir. Yaşanan bu aksaklıklar, bölgede ikamet eden bireylerin gündelik yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Gecekondu bölgeleri aynı zamanda sosyal dışlanılmışlığın da yaşandığı bölgelerdir. Bu noktada katılımcılardan H Hanım’ın yaşadığı mahalle ile ilgili görüşlerine yer vermekte doğru olacaktır:

“Burası Hacibaba. Dışarda madde kullananı mı dersin, kaçakçılık yapanı mı dersin, avrat pazarlayanı mı dersin, her şey var. Eski antepi hep buralar. Evlerden evlere geçersin. Polis gelir, kimseyi yakalayamaz. Aha bu şu evden gir, tekrar aşağı mahalleden çıkarsın. Böyle olunca da isteyen istediğini yapıyor. Sen diyorsun ki çalışmaz mısın, ben burada çocukları eve koyup ekme alıp gelirken yüreğim ağzımda çocuklara bir şey olur diye. Tamam, kızım yok ama tek kız çocuğunun mu namusu var, burada erkek çocuklara da göz dikerler. İt bağlasan durmaz burada ama para yok, pul yok. Mecbursun burada oturmaya.”

Alkan (2009:9), mekânın, öznel ve toplumsal deneyimlerin inşa edildiği, pekiştirildiği ve tekrar tekrar üretildiği bir zemin olduğunu, dolayısıyla mekânın, ideolojik ve politik süreçlerden ayrıştırılamayan toplumsal olarak yapılandırılmış bir ürün olduğunu belirtmiştir. Gültekin (2011:29) de, bir kentin değişiminin toplumsal ve politik süreçlerden geçmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu noktada kenar semtlerin ve kenar semt yaşamlarının, bu bölgelerdeki egemen erkek iktidarının, bu

iktidarı besleyen sosyal dışlanmışlığın ve bu sosyal dışlanmışlığın getirdiği kadın ezilmişliğinin her birinin politik olduğunu söylemek mümkündür.

4.7.4.İçerisi, Özel Alan, Hane ya da Ev

Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu nedenle, ev, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biridir (Bora, 2016:21). Evin kadın tarafından korunması ve düzeninin sağlanması ataerkilliğin devam etmesini de sağlamaktadır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik destek vermek adına kadının muhtaçlık tespitinin evde yapılması da ideolojiktir. Çalışma sırasında yapılan görüşmeler de bu ideolojiyi doğrular niteliktedir. Örneğin katılımcılardan M Hanım, kocasının kendisinin cezaevinde olduğu için evden çıkmamasını, tüm gün evde oturması istediğini belirtmiştir. Katılımcılardan A Hanım, K Hanım, S Hanım ve Y Hanım da aynı ifadelerle bulunmuşlardır. Bunlara ek olarak S Hanım, konu hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Evin önünde park var mesela. Akşamüstü çocukları çıkarıp biraz oynatmak istiyorum ama kocam izin vermiyor. Tüm gün evde oturup TRT Çocuk izliyoruz. Neymiş de parkta laf atarlarmış, ortalık pislik kaynıyormuş, erkeği yok diye laf atarlarmış. Namus benim namusum ben kendime laf attırmaya mı çıkıyorum sanki parka. Çocuklar iki oynasın, iki hava alsın istiyorum. Tüm gün el elde, baş başta oturuyoruz böyle.”

Eşi cezaevine girdikten sonra kirayı ödeyemediği için 4 çocuğu ile birlikte köye gidip bir odalı bir evde yaşayan Y Hanım da S Hanım gibi kocasının evden dışarı çıkmasına izin vermediğini şu şekilde anlatmıştır:

“Önceden Karataş'ta oturuyordum. Önceden anlıyordum. Hani Karataş çok kalabalık, çocuklar başını alıp gider ya da kaybolur, ben bulamam diye eşim dışarı çıkmamıza izin vermiyordu. Ama şimdi köy yerindeyiz, burada herkes birbiri. Kaçırma ya da kaybolma olmaz. Yine dışarı çıkmamıza izin vermiyor. Bir göz evde naparım ben. Mecbur çıkarıyorum ben çocukları. Önceden tembihliyorum, kimsenin başına bahçesine girmeyin, kimseyi bana

söz sahibi etmeyin diye, bahçede oynuyorlar. Bütün çocuklarının canı can da, bizimkilerinki patlıcan mı, çocuk daha onlar, oynasınlar.”

Ev ya da yuva, içinde doğup büyüdüğümüz, anılarımız olan kültürel ve toplumsal değerlerin simgesel temsil alanıdır. Ev “iç” tir. İç olan her şey güvenilirdir, “dış” ise tehlikelidir. Bu iç ve dış arasındaki diyalektik ataerkilliğin denetimi altındadır. Kendisine özel alan sunulmuş kadın dışarı çıkarsa ataerkil düzen tehlike altına girmektedir. Bu düzeni korumak ise yine erkeğe düşmektedir. A Hanım, K Hanım, S Hanım ve Y Hanım’ın kocaları bir “erkek” olarak bu düzeni hem korumakta hem de tehditlerle sürdürmektedirler. Connell (1998:181), sokağı(dışarıyı), “erkeklerin işgali altında olan bir bölge” olarak tanımlamıştır. Bu işgallik orada güç gösterisi yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu gösteriye en ufak bir gölge ataerkil sistemin ceza sistemiyle karşılık bulmaktadır. Bu cezanın içinde eve kilitleme ve şiddet bulunmaktadır. Örneğin katılımcılardan F Hanım, eşinin çok kıskanç olduğunu, normalde de (eşi yanındayken) dışarı tek başına çıkmasına izin vermediğini, kuaföre bile eşinin götürüp getirdiğini beyan etmiş, eşinin bu konudaki hassasiyetini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben şimdi genç ve güzelim ya, eşim o yüzden bir yere göndermez beni. Bir gün sigaram bitmiş, mecbur çıktım bakkala, normalde gündüz pek mahallede olmaz. Bakkaldan dönerken komşu gördü beni oğlan hastaydı, onu sordu. Anlattım ben de iyidir diye. Sokağın başından çıktı geldi, bir bakıyor bana, sanki sokakta ne yapmışım, tuttu kolumdan attı beni içeri. Döv Allah döv. Nasıl sözünü dinlemezmişim, ağzına geleni saydı, ne bakkalla yatmadığımı koydu, ne sokakta fîngirdemediğimi.”

Ataerkil ilişki tahakküm süreçlerini “beden” ve “bedenle kurulan ilişki” üzerinden yürütmektedir. Ataerkil baskı, kadın bedenini küçümseme, hakaret etme, şiddet uygulama gibi hareketlerle hem kadın bedeninin kontrolünü sağlamakta, hem de ataerkil gücü pekiştirmektedir. “tahakküm edenler” ve “tahakküm altında olanlar” arasındaki dikotomi, toplumun her alanında kendini göstermektedir. Meslek elemanları görüşme esnasında şiddet gördüklerini belirten kadınları şiddet karşısında boyan eğmemeleri, kadınları Şiddet Önleme Merkezi’ne yönlendirmesini yapıp bu hususta bilinçlendirmişlerdir.

4.7.5.Komşuluk İlişkileri ve Sosyal Dışlanma

Kadın ve erkeklerin kamusalılığı eşit değildir. Toplumsal cinsiyet normlarına göre kamusal alan daha çok erkeklere aittir, kadının yeri ise evidir. Kadın kamusal alana çıkışı da erkeğin tahakkümü altındadır. Kadının kamusal alanı genellikle kendi mahallesi ile sınırlıdır. Dolayısıyla, özellikle sosyal ve ekonomik destek alan katılımcılarımızın oturdukları gecekondu bölgelerinde kadınların mahalledeki yarı kamusal/yarı özel alanlarda birlikte geçirdikleri günlük deneyimler sonucu kadınlar arasında bir yakınlık ve paylaşma olmaktadır. Katılımcılardan K Hanım, komşularıyla arasının çok iyi olduğunu, komşuları aracılığıyla evde çeşitli küçük parça başı işler yaptığını, bunlarla ufak tefek para kazandığını belirtmiştir. Özellikle eşi cezaevindeyken komşularından çok destek gördüğünü, komşularının akrabadan önce geldiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Allah razı olsun komşularımdan çok memnunum. Evimde yemek pişiremediğim zamanlar da oldu, mahallede bulgurundan, simitinden, yağından, pirincinden, salçasından tut tuzuna biberine kadar evinde kim ne varsa getirdi bana sağolsunlar. Ama taşıma suyla da değirmen dönmez. Komşum bana sağolsun, aşağı sokakta tuhafiyeciden kurdele yapma işi getirdi. Burada beraber yapıyoruz. Az da olsa ekmeğimin peşindeyim.”

Toplumsal bir anlam yükleyecek olursak “mahalle” ötekiyle kurulan ilişkinin ve özel bir önem gerektiren bir ilişkiselliğin uzantısıdır. Mahalle ikamet edeni kendinden öncede de varolan bir toplumsal ilişkisellik ağının içine koymaktadır. Mahalle, “öteki” ile kurulan ilişkinin başlangıcıdır. Habermas (1996 akt. Üste, 2015: 103), benimsemenin kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak demek olmadığını, ötekini benimsemenin toplumsal sınırların herkese, hatta birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere açık olması demek olduğunu belirtmiştir. K Hanım’ın komşuları, eşinin durumundan dolayı K Hanım’ı ötekileştirmemiş, onu kendilerinden sayarak sosyal yardımlaşmanın öznesi olmuşlardır. Ancak, özel alanın dışında ve mahallenin içindeki öteki bazen bireyi benimseyip kabul etmekte, kendinden saymakta, bazen de pislik, tehlikelilik ve kirlilik metaforlarıyla dışlayabilmektedir. Katılımcılardan Y Hanım, bu dışlanmayı şu şekilde anlatmıştır:

“Ben Karataş’ta otururken her şey güllük gülüstanlıktı. Kocam çalışırdı, akşam ne lazımsa alır getirirdi. Günlük yemeğimi pişirir, komşularıma

verirdim. O dönem kendi katımdaki 3 komşumla aram iyiydi, çocuklarımız oynardı. Ne zamanki kocam, hapse girdi. O zaman milletin huyu husu değişti. Önceden çocuklarım onlara oynamaya giderdi, çağırılmaya başladılar. Ben onların çocuklarını çağırdım. Çocukları göndermemeye başladılar. Hasta dediler. Görüyodum ben aşağıda oynuyorlar, oturuyorlardı. Sitenin içinde çocukları benim küçük oğlana demiş, senin baban adam öldürmüş, hapiste. Sizle oynamamız yasak diye. İnsan dar günde belli olur, anaları da benle konuşmadı, kirayı da ödeyemeyince çıktım geldim buraya, kalsaydım çocuklar daha kötü olurdu.”

Y Hanım’ın ve çocuklarının yaşadığı bu sosyal dışlanma ve ötekileştirilme süreci, yerlerinden olup göç etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla çocukların hem bugünü hem de geleceği sosyal dışlanma süreçleri nedeniyle toplumsal bir baskısı altına girmektedir.

Katılımcılardan C Hanım, eşinin cezaevine girdikten sonra babasının evine dönüş sürecinde sosyal dışlanmanın etkisinden şöyle bahsetmiştir:

“Ben daha yeni evliyim, küçük çocuğum var. Kocam cezaevine girince ilk başta annem ve babam geldi biraz destek oldular. Evde boşanmış kız kardeşim var, gitmek istemedim. Babam köyde tarla olduğu için köye gider bir iki ay gelmez. Zeytinleri toplar, yağ çektirir. Bu süreçte annemle ve ben evde yalnız kaldık. Bir iki komşudan “şen dullar” diye laf duydum, zoruma gitti. Biz ne derdindeyiz, millet ne derdinde. Millet kocasını saklama derdine düştü. Hiç alakası yok ama nerden nereye. Eczaneden mama aldığım kadın eczacının karısı, önceden iyiydi hoştu kocamın olmadığını duyunca onun bile bakışları değişti. Parayı kocasına verirdim, eğildi birden kendi aldı, kucağımda çocuk napıcam sanki ben kocasına. Diğer gidişimde de Be...lac mama alıyodum, yok dedi. Hâlbuki hep alıyorum ama gitmemi istemedi. Kadın kadını çekemiyor işte. Kadını yürütmeyen yine kadın. Sonra kirada pahalı gelince torlandım toplandım geldim babaevine.”

Beauvoir (1993:17), kadının toplumda varoluşsal bir ötekileştirme ile erkek üzerinden tanımlandığını, erkeğin özsel, kadının ise özsel olmadığını, öteki cins olduğunu belirtmiştir. Toplumda toplumsal cinsiyet normları ve kadınlar üzerinde bu kadar baskı varken, kadınlar yine kadınları onların ellerinde olmayan nedenden

dolayı ötekileştirmektedir. Kadını ötekileştiren erkek için, kadın hemcinsini ötekileştirmektedir. Bu ötekileştirme hem erkeğin iktidarını sağlamlaştırmakta hem de kadın hareketine zarar vermektedir. Sınıf bilinci, evrensel kız kardeşlik düşüncesi ve erkeklerle tam eşitlik ideolojilerine ulaşmak zorlaşmaktadır.

Katılımcılardan E Hanım, sosyal dışlanmanın getirdiği kaygıyla çocuklarını bu süreçten korumak adına iki çocuğunu oturdukları semttan uzak bir okula göndermektedir. Bu süreci şu şekilde açıklamıştır:

“Burası kenar semt, çocuklarım saf ve temizler, yolda birisi kaçırrır, bişey yapar ben neparım, başımda erkek yok. Burada adam olamazlar. Servis tuttum zengin semtin okuluna gönderim. Merdivene gittiğim evlerden de çocuklarının eskilerini veriyler. Eski dediğime bakma yeni gibi. Geçenlerde tütü etek verdiler onu saklim mesela 23 Nisan gösterisinde kızlardan biri giyer diye.23 Nisan zamanı almaya kalksam 50 milyondan aşağı değil. Onları giydirip temiz temiz gönderim okula. Zengin semti, yerleri bile güzel. Giydikleri ayakkabılar hiç yırtılmıy, tertemiz. Büyük numara olunca saklim, çocukların ayağı çabuk büyüy zaten, o zaman giydirim. Buradakiler bizi bildikleri için alay ederler, dışlarlar diye korktum. O zaman kızlarım okuldan soğurlar. Kızlarımın okumasını çok istim. Okullarında da öğretmenden başka kimse bilmiy. Birkaç veli kocamı sordu napiy nediye diye, Almanya’da çalışmaya gitti dedim.”

Bourdieu (2015:36-37), okullardaki eğitim sistemini Maxwell’in termodinamik yasasına benzetmektedir. Bu yasa şöyledir:

“Maxwell, az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder. Bu iblis, tanecikleri ayırır; en hızlılarını ısısı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısısı azalan bir kaba atar. Bunu yaparken de işlem başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, düzeni korumuş olur. Okul sistemi de Maxwell’in cini gibi çalışır. Ayıklama işlemi için gereken enerji pahasına, eskiden mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur... Okul kurumu, üst düzey yüksekokulların öğrencileri ile sıradan fakültelerinkiler arasında bir kopma oluşturarak, üst düzey soylu sınıf ile alt düzey soylu sınıf ve alt düzey soylu sınıf ile soylu olmayanlar arasındaki benzer toplumsal sınırları kurar.”

Elif, sosyal dışlanmanın dâhilinde çocuklarının iyi bir semtte (iyi bir okulda) okumaları için elinden geleni yapmaktadır. Bourdieu'nun bahsettiği “toplumsal sınırları”n kurulmasında çocuklarının sınıf atlaması ya da göründükleri sınıfa ait olmalarını sağlamak için kendince çabalamaktadır. Toplumsal düzenin ya da iktidarın belirlediği toplumsal sınırın avantajlı kısmında çocuklarının yer alması adına var gücüyle “ataerkil pazarlık” yapmaktadır. Zira E Hanım, hayallerini sorduğumuzda iyi bir semtte oturmak istediğini belirtmiştir. Büyük kızının iyi bir evlilik yapması için (iyi bir evlilikten kasıt maddi durumu iyi bir erkekle evlenmesi) iyi bir semtte oturması gerektiğini belirtmiştir.

4.7.6.Kadın Olarak Çalışmak

Katılımcılara, evlenmeden önce çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Katılımcılarımızın tamamı formel işgücü piyasasında çalışmamışlar, ancak köyde yaşayanlar hayvan bakıcılığı ve tarlada çalışma gibi ücretsiz ev emekçisi olarak çalışmışlardır. Şehir merkezinde yaşayanlar ise, fıstık kırma, triko kazakların kenarlarını dikme, nikâh şekeri yapma, kadın tokalarına gül veya kurdele yapma, halay mendili işleme, kına gecesi için çeşitli aksesuarlar hazırlama, Antep işi nakış tel çekme gibi evde parça başı iş yaptıklarını, evlendikten sonra da devam ettiklerini belirtmişlerdir.

1980’li yıllar sonrası Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalarla beraber, iş gücü piyasası değişmiş, dağılmış ve bu değişim ve dağılma ev eksenli ya da küçük atölyelerde parça başı çalışmayı doğurmuştur. Ancak üretimin bu denli parçalara ayrılarak küçülmesi ve evlere girmesi, düşük ücretli, sosyal güvencesiz ve esnek üretimi getirmiştir. Katılımcılarımız da bu esnek üretimin evdeki üreticileri olmuşlar ve düşük ücret karşılığı evlerinde çalışarak enformel sektörün gelişime katkı sunmuşlardır.

Katılımcılarımızdan G Hanım, evde parça başı iş yapmakta, kadın veya erkek terliklerinin üzerine hasır işlemektedir. G Hanım, bekârken de annesi ve kız kardeşiyle bu işi yaptığını, evlendikten sonra ise yapmadığını belirtmiştir. G Hanım, çalışma serüvenini şu şekilde anlatmıştır:

“Terliklerin üzerine hasır işi yaparım. Bekârken Düztepe’de otururdum. Orda annem ve kardeşlerim yapardı. Parti parti mal gelirdi. Bir partide

100 tane olur. Sabahtan akşama oturur başından kalkmazsan onu bitirirsin ve 10 milyon kazanırsın. Böyle böyle günde 3 parti mal yapardık, kazancıyla annem, bacımla benim çeyizimi dizdi. Evlendikten sonra hem taşındım hem de baley¹² kullanılırdı kokardı o yüzden yapmadım. Hamileyken zararlı olur dedi annem. Ama şimdi mecbur yine yapmaya başladım. Şimdi de bir parti mal 15 lira ama iki günde bitirebilirim, çocuklarla da ilgilenirim çünkü. Büyük oğlan yardım eder öyle bitirebilirim. Hem bunları yapıp hem de evle ilgilenmem gerek. Aslında baleyin kokusu çocuklara zararlı ama mecburum bu işten başka evde yapabileceğim bir iş yok.”

Kadınların ev içinde enformel olarak gerçekleşen ücretli emeğini, kadınların ev içinde görünmeyen ücretsiz bakım emeğinden soyutlayarak incelemek mümkün değildir. Bu iki emek türünün birbiriyle iç içe olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada Delphy (2016: 94), kadınların ev emeği dahilinde üretmiş olduğu “her şeye” şöyle bir eleştiride bulunmuştur:

“Ev emeği bağlamında geçerli olduğu biçimiyle belirlenmiş üretim ilişkileri (emeğin görünmemesi ve karşılıksızlığı), sadece aile içinde tüketilen ürünlerle (çocukların yetiştirilmesi, ev içi hizmetlerin devamlılığı) sınırlı olmadığını, aynı zamanda, aile içinde üretilmiş olmaları durumunda piyasaya yönelik ürünleri de kapsar.”

Kadınlar tarafından özel alanda tekrar tekrar üretilen ve görünmeyen ev içi hizmetleriyle, aile içinde üretilip tüketilen ve üretken denilen diğer mal ve hizmetler arasındaki fark çok azdır.

Kapitalizm, kadınların gelir getirici üretici emekleri ve gelir getirmeyen ev işlerini bir kokuş olmaktan ziyade bir süreklilik olarak görmekte ve bundan da kar elde etmektedir. Hartmann (2016: 159), bu sürekliliği ya da işbirliğini, cinsiyetçi ideolojinin patriarkal ilişkilerin kapitalizmi destekleyerek, günümüzde kapitalizmin kendine özgü bir biçim edindiğini ve bu biçimin patriarkayla ortaklık olduğunu öne sürerek “patriarkal kapitalizm” kavramını öne sürmüştür. Bu noktada Hartmann (2016: 164), ailenin işgücü piyasası, ekonomi ve toplum içindeki sorununun, basitçe erkekler ve kadınlar arasındaki iş bölümü olmadığını, patriarka ve kapitalizmin iç içe geçmişlik olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla kapitalizmin arkasında gerek özel alanda görünmeyen ya da kısmen görünen bir kadın emeğinin olduğunu söylemek mümkündür.

¹² Sıvı yapıştırıcı (yn.)

Katılımcılarımızdan E Hanım, haftada 2 gün merdiven yıkamaya gittiğini söylemiş, ancak aldığı paranın kendisine ve ailesine yetmediğini de açıklamıştır. SSK'lı bir işte çalışmak istediğini ancak iş bulamadığını da belirtmiştir.

Katılımcılarımıza evlendikten sonra çalışıp çalışmadıkları sorulmuş, çoğu çalışmadıklarını beyan etmiş, neden çalışmadıkları konusunda Z Hanım şu şekilde bir yorumda bulunmuştur:

“Çalışabilme imkânım var. Ama mesleğim yok, gittim temizlik şirketine başvururdum. 46 yaşında deyince almadılar. Altı üstü temizlik yapacağım. Ne mezunusun diyorlar, hastalığın falan var mı diyorlar, iş tecrüben var mı diyorlar. 35 yaşından sonra seni bu işe almıyorlar. Hastanelere, fabrikalara falan erkekleri gönderiyorlarmış temizliğe. Eve temizliğe her yere güvenip gidemiyorsun. Hadi bir yer buldun diyelim o evin kadını da istemiyor yaşım geçgin¹³ diye. Evde iş yapayım diyosun, her zaman o iş de olmuyor. Neyi nereye yetirim ben 5 çocukla. Gün bir öğün üç, boğaz altı. Evde fıstık kırmayan (kırma ile) altı boğaz doyar mı?”

Hartmann (2016:193-194), iş gücü alanındaki cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınları az gelir getiren işlere ve kadın rolüne uygun olduğu düşünülen görevlere yerleştirdiğini, iş bölümü gibi özelliklerin çoğu zaman hem patriarkayı hem de kapitalizmi pekiştirdiğini belirtmiştir. Ancak bu noktada şunu eklemek mümkündür. Cinsel iş bölümü açısından kadının yaptığı iş, kamusal alanda para kazanma söz konusu olunca erkeğin işi olabilmektedir. Erkekler kamusal alanı tekellerinde bulundurduklarından dolayı, cinsel iş bölümünün getirdiği kadınlara biçilmiş “işler” kamusal alanda erkeğe verilebilmektedir. Patriarka, yalnızca hiyerarşik örgütlenme değildir, belirli insanların belirli yerleri doldurduğu hiyerarşidir (Hartmann, 2016:178).

Katılımcılardan Emel de işgücü piyasasına girmek istemektedir. Ancak ataerkil düzenin yarattığı cinsel iş bölümünün ve toplumsal cinsiyet rollerinin kendisine yüklediği, ev işleri ve bakım görevinden dolayı iş gücü piyasasına katılamamaktadır. B Hanım bu deneyimini şu şekilde aktarmıştır.

¹³ Yaşı büyük (yn.)

“İş yok mu, iş var ablacım tekstil atölyesinde. Sabah 7 akşam 6, haftada altı gün verdikleri para haftalık 300 lira bu çocukları nereye koyayım, çocuğu karşı komşuya bıraksam ona verecem haftalık en az 200 lira. Nasıl çalışayım ben. Biri bana haftalık 200 lira verse çocuk bak dese, bakarım. Ama yok. Bana deseler ki al şu işi yap, al şunu şuradan şuraya koy, ya da al şunu yıka. Hepsini yaparım ama benim çocuklarıma kim bakacak. Büyük değil ki kendi kendini idare etsin. Büyük olsalar, kendilerini idare edecek olsalar, her işi yaparım. Temizliğe giderim hiç yoktan ama iki çocukla kimse kabul etmiyor.”

B Hanım, çocuklarına bakacak kimsesi olmadığı için iş gücüne katılamamaktadır. Çalışan bütün kadınlar çocuk bakımında zorlanmakta, bu zorlanma kadının iş gücü piyasasında duruşunu etkilemektedir. Kadının işgücüne katılımına engel oluşturmayacak bir kamusal kreş ağının yokluğu ve özel kreşlerin pahalılığı ve yoksulun çocuğuna bakması için bakıcı tutma olanaksızlığı, çocuğun varlığını, işgücüne katılımın önüne bir engel olarak dikmektedir (Kutlu, 2015:339).

İş hayatına katılma konusunda F Hanım ve A Hanım hiç çalışmadıklarını, eşlerinin bu durumda dahi çalışmalarına izin vermediğini belirtmişlerdir.

“Daha önce çalışmadım. Başta da söyledim zaten. Ben yetimhanede büyüdüm zaten. Sonra da evlendim, çalışmak hiç aklıma gelmedi. Eşim kapının önüne çıkmama bile izin vermezdi, bu yüzden aklımdan ucundan bile geçmedi. Küçük oğlana gelen parayla onun sütünü alıyorum, ben diğerlerine bakamıyorum. (F Hanım)”

“Babam genç ve güzel olduğum için elim belada kalır diye çalıştırmadı. Zaten 16 yaşında da gelin oldum. Sonra 3 tane çocuğum oldu. Elimden bir iş gelmez. Ancak temizlik yap, bulaşık yıka, çocukların arkasını topla, karınlarını doyur. Bu kadar. (A Hanım)”

Günümüzdeki neoliberal tezler, yoksullara yapılan sosyal yardımların ya da desteklerin işsizliği arttırdığını öne sürmektedir (Cordonnier 2014:68). Sosyal ve ekonomik hizmet desteği, kadınların iş hayatına katılma kararlarını etkilemektedir. Kadınlar çalışmak yerine, eve kapanarak buradan gelecek ekonomik desteğe

güvenmektedir. Bu destek hizmeti, bu noktada ataerkil ideolojik yapının içini doldurabilmektedir. Ancak ataerkil baskı, gücünü kadının iş gücüne katılımı konusunda da kadına uygulamakta, kadını tahakküm altında bırakabilmektedir. Katılımcılardan Y Hanım, çalışmak istediğini ancak eşinin izin vermediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben çalışmayı tabi ki isterim ama kocam çok kıskanç. Kocamla kötü mü olayım, boşanayım mı, sinirlendirip orda birini mi şişlesin ya da sinirlenip kafasına mı sıksın? Çalışmama bir türlü izin vermiyor. Diyorum köyde dikim işi¹⁴ var, yarım gün gideyim. Kabul etmiyor.”

Kadının iş hayatına girebilmesi için “izin ve onayın verilmesi” gerekirken, bu izin ve onay simgesel olarak kapının açılmasıdır. Kadının dışarıya, kamusal alanda kalıcı olarak konumlanması anlamına gelmektedir. Ancak ataerkil bakış açısı, kadının kamusal alanda görünmesinin, erkekliğin gücünün sarsılmasıyla eş anlamı olarak görmektedir.

Katılımcılardan, K Hanım ve G Hanım evde parça başı iş yapmakta, E Hanım haftada iki gün merdiven yıkamaya ve temizliğe gitmekte, A Hanım ve M Hanım olursa temizliğe gitmektedir. Katılımcıların çoğunun güvencesiz bir biçimde evde çalışma ve ev eksenli çalışma deneyimledikleri görülmektedir.

B Hanım, çocuklarına bakacak kimsesi olmadığı için iş gücüne katılamamaktadır. Çalışan bütün kadınlar çocuk bakımında zorlanmakta, bu zorlanma kadının iş gücü piyasasında duruşunu etkilemektedir. Kadının işgücüne katılımına engel oluşturmayacak kamusal kreş ağının var olduğu ancak kadının annelik duygusunun ağır bastığı görülmektedir.

Sosyal ve ekonomik destek için başvuran katılımcıların uygun koşullar oluştuğunda çalışmak istediklerine referansla, çoğunlukla işçi sınıfının bir parçası sayılabilmek mümkündür. Bu kadınlar, ya hali hazırda güvencesiz, vasıfsız, gündelik, düzensiz ve yoğun emek gerektiren işlerde çalışmakta ya da çalışmak isteyip ellerinde olmayan yapısal nedenlerle çalışmamaktadırlar. Yardım alanlar, faal ve yedek işgücü ordusunun mülksüzleşmiş birer üyesini oluşturacak bu özellikleriyle toplumsal proleterya dâhil edilebilirler (Kutlu, 2015:287).

¹⁴ Mevsimlik tarım işçiliği yapmak

4.7.7.Yoksulluğun Dili

Sosyal ve ekonomik destek için sosyal destek merkezine başvuru ve takip işlerini kadınlar yapmaktadır. Bu bilgiye referansla Türkiye’de sosyal yardım için başvuruda cinsler arası bir dağılıma sahip olduğunu, aynı zamanda ağırlığın çok büyük oranda kadınlara ait olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Şehitkamil Sosyal Destek Merkezi’ne 2018 yılında sosyal ve ekonomik destek için başvuran sayısı 1328’dir. Bu başvuruların tamamına yakını kadınlar yapmış olup 8 tane başvuruyu eşleri cezaevinden yapmıştır.

Katılımcıların sosyal ve ekonomik desteğe başvuru süreçleri incelenmiş, bu konu hakkında bu yardımı nerden duydukları ve nasıl başvurdukları sorulmuştur. Katılımcılardan F Hanım’ın eşi cezaevinden başvurmuş, diğer katılımcılar ise komşularından, cezaevindeki eşlerinden ya da cezaevine eşlerini ziyarete giderken, oradaki diğer ziyaretçilerden duyduklarını belirtmişlerdir. F Hanım, bu süreci şu şekilde ifade etmiştir:

“1 ay önce kocamı ziyarete gittim. Gittiğimde söyledi, para yardımı için dilekçe yazdım buradan dedi. Eve gelip eşyalara, çocuklara bakıyolarmış, evden bir yere çıkma sakın dedi. Ben de tamam dedim. İşte şimdi de siz geldiniz.”

Kadınları kontrol etmek ve baskı altına almak adına, görülmeyen ama her yerde karşımıza çıkan, dolaşımında olan bir iktidar bulunmaktadır. Bu noktada Foucault’un iktidar ilişkisini hatırlamak doğru olacaktır. Burada bahsedilen iktidar yöneten-yönetilen ya da halk-tebaa arasındaki egemenlik-tabi olma ilişkisi olmayıp yalnızca bireyler arasındaki ilişkidir. Foucault (2015:55), bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

...Bu tür ilişkiler spesifik ilişkilerdir; yani mübadeleyle, üretimle, iletişimle hiçbir ilgileri yoktur; ama onlarla birleştirilebilirler. İktidarın karakteristik özelliği, bazı insanların başka insanların davranışlarını az çok bütünüyle (ama asla tamamen ya da zorlamayla değil) belirleyebilmeleridir.”

F Hanım'ın kocası, sosyal yardım sürecinde de bu iktidarın varlığını somutlaştırmakta, bu yardım aracılığıyla eşini kontrol etmeye ve davranışlarını şekillendirmeye çalışmaktadır.

Katılımcılardan E Hanım, sosyal yardıma kendisinin başvurduğunu, sadece buraya başvurmadığını, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfına, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'ne, Kızılay'a ve özel birkaç vakfa başvurduğunu belirtmiş, bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Benim kocam zaten kahvede çalışıyordu, sigortamız yoktu. Önce kömür yardımı için kaymakamlığa başvurduğum, oradan kömür geldi. Kömürü de komşudan gördüydüm, muhtardan fakirlik kâğıdı alıp kaymakamlığa götürüyomuşsun, yaptım onu. Kaymakamlıkta sıra beklerken Sanko'yu duydum. Çocuklara mont, ayakkabı, bot veriyorlarmış, muhtardan fakirlik kâğıdı aldım oraya başvurduğum, sevgi mağazasına başvurduğum. Çok bişey değil ama işte 1 kilo yağ, 2 şer kilo makarna, mercimek, bulgur, 1 paket Türk çayı, Türk çayını içemediğimiz için onu komşuya verdim. Belediye çekyat veriyomuş, belediyeye başvurduğum vermediler, sonra Fatma Şahin'in yanına çıktım, ondan sonra iki tane çekyat verdiler. Kocam hapiste onu ziyarete gittiğimde, başka bir mahkûmun karısından burayı öğrendim, buraya başvurduğum. 4 çocuğum var benim. Çocuklarımla rızık için çabalıyorum ben. Çalmıyorum, çırpmıyorum, fakirim ben. Fakir olmasam muhtar fakir kâğıdı verir miydi? Gene devletimizden Allah razı olsun, bu yardımlarda olmasa ne yapardık?”

E Hanım, yardım almanın süreklilişmesini sağlamak ve çocuklarının geçimini sağlayabilmek adına sosyal yardım başvuru ve takip sürecini gündelik yaşam deneyimi haline getirmiştir. Sosyal yardımlaşmaya başvurunun cinsiyetine ilişkin hipotezimizi doğrular nitelikte, bu deneyimini paylaşmıştır. Bu sosyal yardımlara neden eşinin başvurmadığını sorduğumuzda, eşinin evle ilgilenmediğini, o yüzden hiçbir şeyden haberi olmadığını ifade etmiştir.

Sosyal yardım, baştan sona “ev” le ilgili olduğundan, kadın da özel alanın her şeyiyle ilgilenmek zorunda görüldüğünden dolayı yardımlaşma sürecinin tamamı kadınların sorumluluğunda olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın özel alanda evin düzeninden, çocuğun bakımından, ev işlerinden ve yeniden üretimden sorumluyken, erkek kamusal alanda çalışıp para kazanarak evin geçiminden

sorumludur. Sosyal yardıma, bu rollere göre erkeğin görevini yerine getirememesinden dolayı başvurulmakta, bu noktada toplumsal cinsiyet rolleri kadının aleyhine değişmektedir. Katılımcılardan Z Hanım bu konu hakkında şöyle yorumda bulunmuştur:

“Kocam 7 yıldır hapiste. Öncesinde de düzgün çalışmazdı zaten. İnşaata giderdi, 3 gün çalışır, 4 gün çalışmazdı. O dönem de vakıftan kömür alıyorduk, sonra bayramda Bülbülzade'den¹⁵ çocuklara üst baş verdiler, hani bayramlık niyetine. Belediye'den de bulgur- simit geliyordu ara sıra. Git başvur belediyeye derdim, gitmezdi, gurur yapardı. Ama mutfakta sen varsın, eksigi sen biliyorsun. Simit aşu yapıcan mesela. Elini atıyorsun simit yok, yağ yok, mecbur derdine sen düşüyorsun. Akşam olunca simit aşu da olsa koyuyosun önüne yiyor, eksigi bilmiyor. Mecbursun gidip ona buna ağız eymeye. Bu para yardımı en iyisi. Komşumdan duydum ona veriyomuş hükümet, dedim ben de başvurayım benim ne eksigim var? Çıkarsa yarama merhem olur.”

Toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal yardımlar konusu gelince değişimini Z Hanım'ın hayatında görmek mümkündür. Bu değişim dinamiklerinden biri erkeğin “gururuna” yedirememesi ve kadının çocuklarını doyurabilmek adına ev içi zorunlu göreviymiş gibi hissetmesi sayılabilmektedir.

Sosyal yardımlar, emek gücünün ve hanenin yeniden üretim işlevine dışarıdan eklenen ücret dışı bir geçim aracıdır. Dolayısıyla bu özelliği ile sosyal yardımlar, emeğin ve ev içindeki çeşitli hizmetlerin üretimlerinin devamı bağlamında sosyal yardımlara ulaşma ve devamının gelmesini sağlamada kadının yükünü ağırlaştırarak toplumsal cinsiyet rollerine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

4.7.8.Şiddetin Sorumlusu Kadın

Butler (2010: 47), kadınların ezilmişliğini ve ezilmelerini şu soru üzerinden sorgulamaktadır: "Kadınlar arasında onların ezilmesini önceleyen bir ortaklık var mıdır, yoksa kadınlar arasındaki bağı kuran şey ezilmelerinden mi ibarettir?" Burada hem kadınlar arasında onların ezilmesini önceleyen bir ortaklığın varlığından, hem

¹⁵ Gaziantep'te faaliyet gösteren özel bir sosyal yardım vakfı (yn.)

de kadınlar arasındaki bağı kuran şeyin ezilmelerinden ibaret olduğunu söylemek mümkündür.

Ataerkil bir toplumda bir egemenlik biçimi olan güç erkeklerin elinde bulunmaktadır. Güçlünün olduğu yerde mutlaka bir güçsüz de bulunmaktadır. O güçsüz özne ise kadındır. Toplumdaki bütün kültürel oluşumlar ve kurumlar bu dikotomiye desteklemektedir. Bu desteklerin tamamı ataerkil ortaklıktır ve bu ataerkil ortaklık gücünü kadını ezmekten almaktadır. Aynı zamanda kadınların bu ezilmişliği, onların ortak bir bağ kurmasına sebebiyet vermektedir ki feminizm de bu şekilde doğmuştur. Ezilmişlik ve şiddet sadece kadınların değil, kadın erkek tüm dünyanın sorunudur.

Şiddet, toplumsal gerçeklik içinde yaşayan bireylerin yaşamın her döneminde karşılaştığı ya da karşılaşılabileceği bir olgudur. Özellikle ataerkil toplumlarda kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet normlarının normalleştirdiği, aile içinde saklı kalan ve bu durumdan yine kadının sorumlu tutulduğu bir olgudur.

Bir insan hakları ihlali olarak kadına yönelik şiddet; üzerinde baskı ve tahakküm kurmak amacıyla kadına yöneltilen, cinsiyet ayırımına ve aşağılamasına dayalı, fiziksel, psikolojik veya ekonomik zarara yol açan davranışların tamamıdır (KSGM, 2008: 14).

İnsanın insana ya da başka bir canlıya uyguladığı baskı ya da bedensel bütünlüğüne zarar verme olarak tanımlayabileceğimiz şiddetin temel noktası, güçlü olanın güçsüz olana yaptığı baskı ve tahakkümdür. Katılımcılara fiziksel şiddete maruz kalıp kalmadıkları sorulmuş, birçok katılımcı geçmişte baba, abi veya koca tarafından şiddete uğradıklarını, ancak şimdi uğramadıklarını ifade etmiş, bunlara ek olarak L Hanım kayınbabasından, F Hanım kaynanasından ve S Hanım kayınbabasından aktif olarak şiddet gördüklerini söylemişlerdir. F Hanım kaynanasından şiddet gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Kocam çok kıskanç bir adam. Havadan nem kapar, kapının önüne çıkartmaz beni. Ben buna alıştım, kocamı seviyorum, sözünü dinliyorum. Kocam cezaevine girince kaynanamın huyu değişti. kaynanamın kızının kocası bani bir iki yan gözle baktı. Yanımdan geçerken dokundu, nefesini hissettim adamın, ev telefonunu arayıp nefesini dinletti bir iki de. En sonunda dayanamadım, kaynanama söyledim, kaynanam bana inanmadı.

Kızımın yuvasını yıkacan¹⁶ dedi, evin içinde bağırmaya başladı, üstüme gelince de kendimi sokağa attım, sokakta o kadar ahalinin içinde çocuklarımın gözü önünde dövdü beni. Komşulara da benden habersiz çarşıya çıkmış, namusumuza laf getirecek diye dövdüm dedi. Kızına laf gelmesin diye. Kimim kimsem yok, o yüzden böyle yaptı, arham¹⁷ olaydı böyle yapabilir miydi? Adama arha gerek. Destek gerek. Aile yok ki bizde. Ne bilim kadın sığınmaya da gittim kaldım ama geri geldim.

Bora (2016, 22-23), kadınlar arası farklılıkların, tıpkı diğer farklılıklar gibi, eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini barındırdığını, bunlara işaret ettiğini belirtmiştir. Toplumsal cinsiyetin kavramının arkasında erkekler olduğu kadar, kendi hemcinsi üzerinde iktidar kurmayı amaçlayan kadınlar da bulunmaktadır. Erkeğin olmadığı ya da erkeğin pasif olduğu durumlarda bu kadınlar kendilerini göstermektedir. F Hanım'ın kayınvalidesi de bu kadınlardan biridir.

Şiddet, sadece fiziksel bir acı olmaktan öte, bireyi aciz ve güçsüz hissettirdiğinden dolayı sosyal olarak da etkileyen bir eylemdir. Dolayısıyla şiddet kadınlarda kültürel, psikolojik ve fiziksel olarak çok yönlü bir tahribata yol açmaktadır. F Hanım kocasından gördüğü şiddeti içselleştirmiş fakat kocasının kaynanasına bıraktığı ataerkil mirasın getirdiği şiddeti yadırgamıştır. Yoksulluk hali, kadını erkeğe ya da ataerkil sisteme daha çok bağımlı kılmaktadır. Kadınlara yönelik şiddet (aile içi ve dışı; gerçek ve simgesel), cinsel istismarı (taciz, tecavüz, seks köleliği, fuhuş, pornografi sektörü...) yoğunlaştırarak, kadın mağduriyetinin katlanmasına yol açmaktadır. Neo-liberalizm, ataerkilliği tekrar tekrar üretirken, ürettiği güçsüz ve ekonomik olarak bağımlı kadınlık modeli ile kadınları da dolaylı olarak kısır döngü içerisine çekmektedir (Özbudun, 2007:97).

Katılımcılardan L Hanım para istediği için kayınbabasından şiddet gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben çalışan kadın değilim sonuçta, benim de isteklerim, ihtiyaçlarım var. 4 tane çocuğum var. Akşama bulgur pilavı yapıp koyuyosun çocuklara bunla sadece karnını doyuruyosun, bu çocuklar okula gidiyorlar çantalarına beslenme koymam lazım, ellerine 1 milyon da olsa harçlık vermem lazım.

¹⁶ Boşanma nedeni olup ailenin dağılmasını sağlamak (yn.)

¹⁷ Kişiye sahip çıkıp kol kanat gelecek aile büyüklerinin olması (yn.)

Okula gitmeyen çocukları hava güzel olunca parka çıkarıyorum, birinin elinde çikolata bisküvi görüyorlar istiyorlar. En kötü çikolata 2 tane alsam 1 milyon. Bulgur pilavı, patates cıvığıyla 4 yetim bir dul bakıyorum diyor. Geçenlerde fırının önünden geçerken, çocukların burnuna kek koktu. Kayınbabamdan para istedim, kek yapıcım çocukların canı çekti diye. Oğlanların beslenmesine de korum dedim. Elektrik çok gider dedi, fırına götürürüm dedim. Ne geziyon fırında dedi, sonra da para yok dedi. Önce üstüme yürümeye başladı, sonra dayığa. Ne dedim ben sanki çocuklarım kek istedi altı üstü. Para ver ben sinemaya mı gidicem dedim, çocuklarımın nefsi çekmiş onu yapım dedim.”

L Hanım, paradan ziyade kayınbabasının erkeklik alanını sınırlandırdığı için şiddet görmüştür. Irigaray (2006:70-71), yüzyıllardır eril türün yüceltilğini, dişil türün ise küçümsendiğini, erkeklerin sahip oldukları iktidarı yitirmeyeceklerinden emin olmak adına, bilinçli veya bilinçsiz olarak, değeri olan her şeyin kendi imgesine ait olduğunu pekiştirmek için çaba harcadıklarını belirtmiştir. Şiddet de yanlış da olsa, bu çabanın bir sonucudur. Katılımcılardan S Hanım da L Hanım gibi kayınbabasından şiddet gördüğünü şu şekilde açıklamıştır:

“Ben bu kapıya 8 tane çocuk doğurdum.2 tane oğlum var, ben bu kapıda kaç yıllık gelinim, kaç yıldır var demedim yok demedim sofralarına oturdum. Yine de kayınbabam beni dövdü. Bir pul kadar kıymetim yokmuş. Kaynım¹⁸ yüzünden dövdü. Zaten başımıza ne geliyse onun yüzünden geliy. Kayınbabam sabahtan beni annem gile bıraktı, akşam da dediği saatte geldi aldı, kaynım geldi, diyor ki “bu kadın çok geziyor bu kızları da kendi gibi edecek.” Dolmuşa binmemişim, yayan gitmemişim, babam getirmiş götürmüş, herifin olmayınca başına herkes herif kesiliy, elde yok avuçta yok mecbur çekicim kayınbabamın kahrını.”

Ataerkil düzen egemenliğini tanıyıp gücünü uygulayacak özneleri sürekli değiştirse de, yöntem değişmemektedir. Bu yöntem, şiddettir. Bourdieu (2016: 31), kamusal alanda söz sahibi olmayı erkeklerin tekeline bulundurduğunu ve kadınlara

¹⁸ Kocanın erkek kardeşi (yn.)

böyle bir hak verilmeyerek, kadınların bu alandan uzak tutulduğunu belirtmektedir. Kadının kamusal alanda yere bakarak yürüdüğünü ve çoğu şeye “bilmiyorum” cevabını verdiğini (vermesi gerektiğini), bu sözcüğün erkekler için önemli olduğunu, çünkü bu sözcüğün erkeğin kamusal çıkarını koruduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan C Hanım, kocasından veya babasından hiç şiddet görmediğini ancak içinde bulunduğu durumdan dolayı, dışlanarak sessiz şiddet gördüğünü şu şekilde belirtmiştir:

“Benim eşim kasten adam öldürme suçundan 1 yıldır cezaevinde. Aslında cezası tam da belli değil, ne kadar kalır, ne zaman çıkar bilmiyorum. Benim ne eşim, ne de babam bu zamana kadar bir fiske vurmuş değiller bana. Ben üniversiteyi doğuda zor koşullarda okudum ama ailemin başını yere eğdirmedim, namusumla gittim namusumla geldim. Eşim cezaevine girince komşular yüz çevirdiler, konuşmamaya başladılar, esnaf bile tuhaf davrandı. Mesele eşimin suçu değil, benim genç halimle dul kalmam. Koca avcısı konumuna düştüm. Çalışmaya başladım, işyerinde dul olduğum için tacize uğradım. Kimse bekâr kıza ya da evli kadına sulanamaz ama dul olunca sulanıyorlar. Haliyle kendini güvende hissedemiyorsun. Bayan olmak çok zor bizim ülkemizde. Erkeğin bekârı dulu yok. Erkek erkektir. Ama bayan olunca ya kız olucan arkanda baban olucak ya da evli olucan arkanda kocan olucak. Böyle arada kalınca toplumda seni dışlıyor. O zaman bir yere ait olamıyorsun. Hiçbir yere sığmıyorsun. Çalışmak istiyorsun ama çalışamıyorsun, evinde oturmak istiyorsun bu defa komşular ve esnaf seni istemiyor, şiddet sadece dayak yemek değil, ya da dayağı sadece erkekler atmaz, bana toplum dayak attı, komşularım, mahallenin bakkalı, bakkalın çırağı, eczacının karısı... Bakışlarıyla, imalarıyla, davranışlarıyla beni ezdiler, istemediler.”

C Hanım, toplum tarafından simgesel şiddete uğradığını belirtmiştir. Bourdieu (2015:101), simgesel şiddeti tanımlarken Max Weber’in ünlü devlet tanımından faydalanmış¹⁹ ve bu tanıma referansla devletin, “Belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru

¹⁹ Devlet, belli bir toprak parçası üzerindeki fiziksel şiddetin meşru kullanım tekeliyle başarılı talep eden insanların topluluğudur.

kullanımını, başarılı bir biçimde talep eden bir X'tir.” şeklinde tanımını yapmıştır. Buradaki “X” in yerine Canan’ a baskı yapan toplumu koymak mümkündür. Her daim dolaşımda olan iktidar, uzantılarıyla toplumsal düzeni belirlemekte ve sağlamaktadır. Kadının kamusal alanda “erkeksiz” görünmesi ve bu görünmenin ısrarla devamı simgesel şiddetle terbiyeyi doğurmuştur. Bourdieu (2015:102), iktidarın simgesel bir şiddet uygulayabilecek durumdaysa, bunun nedeninin hem nesnellik içinde tikel yapı ve mekanizmalar biçiminde hem de öznellikte ya da tercihe göre beyinlerde, zihinsel yapılar, algılama ve düşünme kalıpları biçiminde tecessüm ederek, doğallaştırılarak gerçekleştirildiğini söylemektedir. Dolaşımdaki “doğallaştırılmış” iktidar, kadının konumunu, nereye ait olup olmadığını, nerde durması gerektiğini çeşitli yöntemlerle (baskı veya simgesel şiddet) kadına hissettirmektedir.

4.7.9. Toplumsal Baskı ve Namus

Giddens (2012:514), toplumsal cinsiyetin, bireylerin ve grupların elde edebilecekleri fırsatları ve yaşam şanslarını belirleyen hayati bir etken olduğunu, aynı zamanda kadınların ve erkeklerin evden devlet kademelerine kadar tüm toplumsal kurumlarda üstlenebilecekleri rolleri esaslı bir şekilde etkileyebileceğini sağlayan bir kategori olduğunu belirtmiştir. Cinsiyeti, sınıftan daha temel önemde bir toplumsal ayırım olarak gören Acar Savran (2013:235) ise toplumsal cinsiyetin hem ayrımcı, eşitsiz, baskıya dayalı bir toplumsal düzen olduğunu, hem de bu ilişkinin taraflarını oluşturan toplumsal grupları dile getiren bir kategori olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda bu grupların davranışsal özelliklerine göndermede bulunmakta ve toplumda kadınların nasıl giyineceğine, nerde duracağına, kimlerle iletişim halinde olacaklarına dair sınırlar çizmektedir. Bu sınırları çizerken erkek şiddetini ve baskısını hem meşrulaştıran hem de mutlaklaştıran ahlakçı söylemlerden faydalanmaktadır. Bu söylemlerden bir tanesi de namustur.

Kandiyoti, (2013:105) kadın ve ailenin, özüne sadakat ve farklılıkla ilgili kaygıların dile getirilmesinde imtiyazlı bir yere sahip olduğunu, toplumun inşa ettiği kadınlık ve erkeklik kavramlarının bireylere farklı roller atfettiğini ve bunun sonucunda yeni bir kimlik inşa edildiğini belirtmiştir. Buna göre kadının yeri ve davranışı kültürel kimliğin tayin edici unsuru durumuna gelmektedir. Bu noktada ataerkil ideoloji, kadının davranışlarını daha sıkı denetleyebilmek adına, erkek

egemenliğini daha da pekiştiren, kadınlar için bir toplumsal baskı unsuru olan namus kavramını çeşitli söylemlerde kullanmaktadır.

Katılımcılarımızla namus kavramının kendilerine ne ifade ettiği yönünde konuşurken çoğu farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Yıldız, namusun iki bacak arasında olduğunu belirtirken, resmi nikâhı olmadan çocuk sahibi olduğu için toplum tarafından yadırgandığını söyleyen A Hanım, bu kavram için şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Namus nedir ablam, namus milletin dilidir. Derler ki, ahanda²⁰ bu karı namuslu, sen olursun namuslu. Derler ki, ahanda bu karı namussuz, sen olursun namussuz. Seni namuslu da namussuz da yapan millet. Ben iki evlilik geçirdim, biri resmi nikâhlıydı, diğesinde resmi nikâhımız yoktu ama Allah bize şahittir ki imam nikâhlıydık. İlk evliliğimden 2 oğlum var, ikinci evliliğimden de iki kızım oldu. Kızlarım gayrimeşru çocuk olmuş oldular. En başta benim anam, sonra tüm eş dost, o iki oğlana farklı bakıylar, bu iki kızıma farklı bakıylar. Neymiş de aile şerefimizi iki paralık etmişim. Ne şerefi, şeref bir kağıt parçası mıdır ablam? Oğlanlar resmi nikahlı kocamdan olduğundan onlar normal çocuk, kızlar resmi nikahsız kocamdan olduğundan kızlar or...pu. Belediye reisinin verdiği bir kağıt, seni namuslu kadın yapıy. Biz resmi nikâhımızı yapıcıydık ama kocam hapse girdi olmadı. Kızların bir suçu yok ama anaları nasılsa onlar da öyle olur diyler. Ben bir adamı sevmişim çocuğum olmuş ne fark eder, ha nikâhlı ha nikâhsız. Adam bu kadın benim avradım demiş, bu çocuklara benim çocuğum demiş, siz daha ne konuşuyunuz. Niye benim adımı da çocuklarımin adını da or...puya çihartıysınız²¹...”

Kandiyoti (2013: 105), müslüman toplumlarda kadın, topluluğun kimliğini “onur” ve “namus” kavramlarından hareketle belirlediğini ifade etmiştir. Çünkü kadın özel alanda hanenin devamının sağlanması ve çocuk yetiştirme gibi görevleri yerine getirerek toplumun üretimini de sağlamaktadır. Kadınlar, çocuklarla daha çok vakit geçirdiğinde dolayı kültür aktarımını ilk elden yapan kişidir. Bu noktada ataerkil ideoloji için kadının erkeğin sözünü dinleyen, erkek baskısını ve iktidarını

²⁰ “İşte!” anlamında bir işaret sıfatı (yn.)

²¹ ...çıkartıyorsunuz (yn.)

kabul etmiş olması toplumsal düzenin bozulmaması ve devam etmesi adına önemli bir durumdur.

Katılımcılarımızdan L Hanım ve F Hanım namus kavramını beyaz gelinliğin üzerine bağlanan kırmızı kuşak ile ilişkilendirmişlerdir. L Hanım, kocasıyla ilk çocukları doğduktan sonra resmi nikâh kıydıklarını, öncesinde babasının ve erkek kardeşlerinin kendisiyle konuşmadığını belirtmiş, Fatma ise anne-babası olmadığı için yuvada büyüdüğünü bu nedenle kayınvalidesi tarafından hep eksik görüldüğünden bahsetmiştir. Katılımcılarımız bu deneyimlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Kocamla ilk 2006 yılında birlikte oldum. 2007 yılında birinci oğlum, 2009 yılında da ikinci oğlum oldu. Kaçarak evlenmedim ama öyle şanlı şerefli düğün dernek de olmadı. Okumam yazmam yok, sonuçta kocam beni kandırdı evlendik. Babam el öpmeye gittim kaç defa kabul etmedi, annemle konuşuyduk hep. Hükümet nikâhı kıydıktan sonra babam konuştu. Yoksa ben kız oğlan kızdım. Babam evinden el değmeden çıkmıştım. Erkek kardeşim gelinliğimin üstüne kırmızı kurdele bağladıydı. Kırmızı kurdele ne demek bilir misin sen? Kırmızı kurdeleyi bekâr kızlara takarlar, dullara takmazlar. Şimdi de gözüm kocamdan başkasını görmez. Gene de babam çok surat salladı ama şimdi iyiyiz.” (L Hanım)

“Ben yuvada büyüdüm, 2010 yılında, 18 yaşından sonra yuvadan çıktıktan sonra da kocamla tanıştım, 19 yaşında kocamla gayri resmi birlikteliğimiz oldu. 2011 yılında da kızım Çilegül, 2015’te de oğlum Umud oldu. Resmi nikâhımız 2013 yılında kıyıldı. Benim kimsem olmadığı için bana düğün yapılmadı. Görümcemin gelinliği vardı, kaynanam onu giydirtti. Belediyede de nikâh kıyıldı. Nikâha akrabalarını çağırmadılar. Yoksa kaynanam tarafı kalabalık. Gelip nikâhımızı şenlendirmediler. Bekâr kız olmadığım için de kırmızı kuşak bağlanmadı. Zaten kırmızı kuşak bağlayacak erkek kardeşim, abim, dayım ya da amcam da yoktu.²² Ben eşimle ilk kez birlikte olduğumda kan geldi. Eşim biliyor, eşim kız olduğumu gördü ama kaynanam hep ezdi

²² Kırmızı kuşak bekareti temsil etmektedir. Geline, öncelikle gelinin erkek kardeşi, gelinin erkek kardeşi yoksa gelinin amcası, ya da dayısı veya onların çocukları tarafından bağlanır. Kırmızı kuşak bağlanmasında kendi içinde bir hiyerarşi bulunmaktadır.

beni. Onun gözünde gözüm dışarda bir kadın oldum. Avrat olamadım. ²³
*Ben yuvada büyüdüm zaten. Yemek yapmayı, temizlik yapmayı, ev düzeltmeyi bilmiyorum. Ben de isterdim, anam babam olsun gelsin beni istesinler, telli duvaklı gelin olim*²⁴ *ama olmadı.” (F Hanım)*

Ataerkil ideolojide kadınlar için iki iktidar formu bulunmaktadır: Baba otoritesi ve koca otoritesi. Baba otoritesinde kadına annesi tarafından ev işi ve yemek yapma konusunda eğitim verilmekte, her zaman sokağa salınmamakta, çevreleri konusunda titiz davranılmakta, kocaya ve kayınvalideye saygı öğretilmekte, kadın dolaylı olarak ehlileştirilmektedir. Zamanı gelince de beyaz gelinlik ve kırmızı kurdeleyle (alınları ak bir şekilde) koca evine gönderilmektedir (Gökgöz, 2016:128-129). Kadın koca evine geldiğinde otoriteye saygılı ve görevlerinin bilincinde olarak kendi özel alanının yeniden üretimini sağlayacaktır. Namus kavramı içine sadece bedeni ve cinselliği almamakta, baskıyı ve denetimi de içselleştirmeyi de kapsamaktadır. Yuval-Davis (2014:35), kadınların baskı ve denetim yoluyla kontrol altında tutulmasının nedenini o toplumun gelenek ve göreneklerinde olduğunu belirtmektedir. Kandiyoti (2013:81), kadın cinselliği üzerindeki toplu denetimin önemli bir nedeninin kadının cinsel iffeti ile aile ya da sülalenin şerefi arasında kurulan bağlantı olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Fatma'nın beyaz gelinliği üzerine takılamayan kırmızı kuşağının öncelikle gelinin erkek kardeşinin, gelinin erkek kardeşi yoksa amca ve dayının veya onların çocuklarının takması, kadın cinselliği üzerindeki toplu akraba denetiminin ve baskısının olduğunu göstermektedir.

Katılımcılarımızdan B Hanım ve C Hanım, eşlerinin cezaevine girdikten sonra toplumsal baskının arttığını şu şekilde aktarmışlardır:

“Ben 28 yaşındayım, kapalı değilim, bekârken de kapalı değildim. Üniversite mezunu kızım sonuçta. Bekârken bakımlıydım, süslüydüm, bir giydiğimi bir daha giymezdim, çalışırdım, annemle her ay çarşıya bana kıyafet ve çeyiz almaya giderdik. Çarşıda yemeğimizi yer gelirdik. Biz Antep'in yerlisiyiz almayı, yemeyi, içmeyi severiz. Evlendikten sonra da yine böyleydim ama çocuğum olduktan sonra eşim bir şey demedi ama

²³ Buradaki avrat kelimesi, evini, yuvasını bilen, hanenin yeniden üretimini sağlayan (temizlik ve yemek yapan, çocuklarına bakan) ev kadını tanımlamaktadır.

²⁴ Gelin olmak, gelinlik giyerek evlenmek (yn.)

kayınvalidem sen artık anne oldun biraz giyinmene dikkat et kızım dedi. Ben de zaten doğum sonu kilo aldığım için dikkat etmeye çalıştım. Ama eşim cezaevine girdikten sonra, hiç alakası yok ama erkek kardeşim karışmaya başladı. Sürekli bol, uzun, koyu renk kıyafetler giymemi istedi. Beyaz pantolon ya da kot pantolon giymeme izin vermedi. Millet bakıyor, elimi belada koyma diye kaç defa uyardı beni. Geçenlerde yolda bir arkadaşım gördü tanıyamadı beni.” (C Hanım)

“Ben kapalı bir kızdım, evlenince eşim açılmamı istedi ama açılmadım. Sonuçta onlar beni kapalı görüp almışlardı. Ben de öyle çok kapalı değildim zaten. Tunik pantolon falan giyerdim. Eşim cezaevine girince görüşe gittiğimde giydiğim kıyafetlerin vücut hatlarımı çok çıkardığını söyledi. Kiskandı kendince artık uzun pardösü giymemi istedi. Ben çıkınca tekrar eskisi gibi giyinirsin dedi. Ben yapmadım tabi, ben açıl dediğinde de açılmamıştım sonuçta. Bu defa kaynıma²⁵, kaynanama, kayınbabama söylemiş sözümü dinlemiyor diye. Birgün kaynım ve kaynanam geldi. Kaynım “Senin Allah’ın kitabın yok mu namussuz, kimin için giyiniyon böyle, namusumuzu iki paralık mı edicen?” diye bağırdı çağırdı. Kaynanam doldurmuş kaynımı, belli. Kendime bu yoklukta mecbur aldım bir pardösü giyiyorum işte. Sonuçta onlarla aynı sofraya oturuyorum, ekmeklerini yiyorum.” (B Hanım)

Ataerkil ideoloji, toplumda kadın bedenine, herhangi bir yanlış davranışı nedeniyle bütün bir sülaleye ya da aileye utanç, leke ya da şerefsizlik getirecek denli olumsuz bir anlam atfedilmiştir. Bu nedenle kadınlar, özel alana kapatılma, kamusal alana giriş çıkışta erkekten izin alma, kamusal alanda kıyafetlere müdahale edilme gibi dışsal baskılar altında yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu ideoloji kadınların da inşasında katkıda bulunduğu, dolaylı olarak katıldığı ve değerler itibarıyla çoğunlukla rıza gösterdiği bir ideolojidir. Bourdieu (2009:42 akt. Gökgöz, 2016:132), bütün kültürel öğrenme ve değerler sisteminin her bir cinsiyetin üyelerinde, karşılıklı dışlama hareketleri geliştirme ve sıkıntı duyulmaksızın aşılamayan bir mesafe yaratma amacını taşıdığını ifade etmiştir. Bu dışlama ve mesafe yaratma amacı, toplumdaki kaynana ataerkilliğine işaret etmektedir. Ancak

kadınlar normal ataerkillikle pazarlık yapabilirken, kaynana ataerkilliği ile mücadele ya da etmede zayıf olduklarını söylemek mümkündür.

4.7.10. Ataerkil Pazarlık

Kandiyoti (2013:15), kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yolların bir ölçüde içinde buldukları sistemin mantığıyla çelişmediğini, her egemenlik sisteminde olduğu gibi erkek egemen sisteminde hem koruyucu hem de baskıcı öğeleri olduğunu ve her sistem içinde kadınların da kendi güç ve özerklik kaynaklarının mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu ataerkil ilişkiler ağı içerisinde kadın, sadece pasif ve boyun eğen kişi olmayıp var olan toplumsal cinsiyet ideolojisi içinde belli alanda manevralar yaparak ya da manevra alanları yaratarak güçlü olmaktadır. Bu duruma “ataerkil pazarlık” denmektedir. Ataerkil pazarlık bir takım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceği varsayımına dayanmaktadır ve bu beklentilerin niteliği toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebilmektedir (Kandiyoti, 2013:15).

Katılımcılarımızdan eşi cezaevine girdikten sonra kayınbabasının evine gelip onlarla birlikte yaşamaya başlayan L Hanım ve S Hanım, eşleri olmadığı için kayınbabalarının bakması gerekliliğini (zorunluluğunu) ifade etmişler, kendilerince ataerkil pazarlık yapmışlardır. Katılımcılarımızdan F Hanım da kayınbabası olmadığı için S Hanım ve L Hanım’ın yaptıklarını evdeki diğer otoriteye, kayınvalidesine uygulamaya çalışmıştır. S, L ve F Hanım bu deneyimlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Kocam hapse gittikten sonra 4 çocukla ortada kaldım. Ekmek yok, aş yok, ev kira. Kalktım kaynanamın evine geldim. 4 çocuğun boğazını nasıl doyurim²⁶ ben. Dedesi–nenesi baksınlar. Kayınbabam bizim karnımızı doyurmak zorunda. Babamın evinden getirmedi ben bunları (çocukları göstererek). Gelin olarak almayı biliyorlar, her işlerini yaptırıyorlar, kendiler de benim boğazımı doyurmak zorundalar.” (L Hanım)

“8 çocuğum var. Günde bir ekmek alsam 8 milyon yapar. Buna bir de katık lazım. Kuru ekmekle nasıl doyurim çocukları. Ben kadın başıma karşılayamam diye kayınbabamın evine geldim. Zamanında fıstığında

²⁶ Doyurmak (yn.)

zeytininde az çalıştırmadı beni. Tarlası bostanı bitmezdi. Şimdi kocam yok, mecbur o bakacak bize. Günlük makine çalıştırırım, bunun deterjanı, suyu elektriği, nasıl karşılığım. Napım de karşılığım. Aylık doktor paramızı nerden bulim.” (S Hanım)

“Kaynanam günlük temizlik işine gider. Ben de eşim cezaevine girince kendi ailem olmadığı için mecbur 2 çocuğumla kaynanamın yanına geldim. Evim kira olmasaydı oğlumun süt parasıyla geçinir, kuru ekmek yer yine de buraya gelmezdim. Kaynanam çok zalim²⁷ bir kadın. Kaynanam günlüğü 180 liraya temizliğe gidiyor beni de götürmek istedi ama ben kabul etmedim. Çocuklarım küçük oturup onlara bakmak istedim. Ben yuvada büyüdüm çocuklarımı anıyken anasız bırakmam dedim. Hem kendi torunları değil mi, baksın. Altı üstü 2 çocuk. Umut’a devlet süt parası veriyor zaten. Onunla bezini mamasını alıyorum. Geçenlerde markete gittik, ben çocuğa bez aldım o evin erzağını kasiyere ayrı geçin dedi. Niye çalışım? Ben de evin işini yapmaya çalışıyorum. Yemek yapıyorum. Kaynanam beğenmiyor ama elimden geleni yapıyorum. Ne iş buyuruyorsa yapıyorum. Komşu gelip yapmıyor yani bunları.” (F Hanım)

Delphy (2016:93), sosyalist toplumlar da dâhil olmak üzere mevcut tüm toplumlarda çocukların yetiştirilmesi ve ev içi hizmetlerin karşılanması kadınların karşılıksız emeğine dayandığını söylemektedir. Kadınların ev içi hizmetlerinin karşılığında kadınların ellerine geçen, yaptıkları işin karşılığında herhangi bir ücret almak yerine kocalarının kendilerinin ihtiyaçlarını karşılaması olarak görülmektedir. Dolayısıyla ataerkil aile yapısında kocanın tek yükümlülüğü karısının ihtiyaçlarını karşılamak, başka bir ifadeyle onun emek gücünün bakımını sağlamaktır (Delphy, 2016:94). Ataerkil pazarlık, genellikle kadının var olan sistemi içselleştirmesiyle sonuçlanmış olarak görülse bile sunduğu perspektifin kadınların toplumsal çerçevede içinde aktif birer aktör olarak tanımlanması açısından da önemlidir. L Hanım ve S Hanım, ataerkil değerlerin kendilerine biçtiği rol karşılığında yine ataerkil değerlerin getirdiği avantajdan yararlanıp kocalarının yapmalarını gerekli gördükleri sorumlulukları kayınbabalarına yükleyerek ataerkil pazarlık yapmaya çalışmışlardır. Nitekim F Hanım da, bu pazarlığı kayınvalidesi ile yapmaya çalışmış ve kendince

²⁷ zalim

(enformel sektörle iş gücü piyasasına girmeyerek evde çocuklarının bakımını sağlayarak) başarılı olmuştur.

4.7.11. Anne Olmak

Davidoff (2012:186), kadınların her dönemde aile üyelerine hizmet etmekten, onları tozun, atıkların kirletmesinden ve düzensizlikten korumaktan, çiğ olanı pişmiş hale getirmekten ve küçük vahşileri uygar erişkinlere dönüştürmekten (çocuk yetiştirmek) esas olarak sorumlu tutulduğundan bahsetmiştir. Davidoff'un bahsettiği bu sorumluluklar çoğunlukla özel alanda gerçekleşmektedir. Ataerkil ideolojinin özel alanda kadına verdiği en büyük sorumluluk, aile kurma ve soyun devamlılığını sağlamaktır.

Kadın, soyun devamlılığını, çocuk sahibi olarak ve sahip olduğu çocuğu toplumsal normlara uygun bir şekilde yetiştirerek sağlamaktadır. Anne olan kadının kadınlığı toplumsal cinsiyet normlarına uygun olarak ataerkil ideoloji tarafından nasıl belirlenmişse, aynı şekilde kız çocuğunun kadınlığı da annesi aracılığı ile inşa edilmektedir. Katılımcılardan oğlu cezaevinde olduğu için torunlarına bakan M Hanım ve yetiştirme yurdunda büyümüş olan F Hanım bu konu hakkında şu şekilde bir yorumda bulunmuştur:

“İlk evlendiğim sıralar çok zorluk yaşadım. Kocama nasıl davranacağımı bile bilmiyordum. Sonuçta bir aile içinde büyümemiştim. Başımnda bir ana olmamıştı aş, iş nasıl yapılır, bir ev nasıl olur, evin düzeni, mutfak işi bilmiyordum. O yüzden dedim ya çocuklarımı analıyken anasız bırakmam diye. İnsanın yanında anasının olması başka bir şey. Yavaş yavaş ev düzenini öğrendim derken kızım oldu. Çok zorlandım beraber büyüdük diyebilirim. Yani nasıl desem... Hani bir evde benden küçük kardeşim doğsaydı ya da büyük kardeşlerimin çocukları olsaydı bebek hakkında bir şeyler görmüş olurum. Ne hissettiğimi bile bilmiyorum ama analığı oğlumda öğrendim diyebilirim. O yüzden değil kaynanamla temizliğe girmek, dünya yansa gidip çalışmam. Çocuklarımı kimseye bırakmam.”(F Hanım)

“Oğlum uyuşturucudan hapse girdi. Daha önceden boşanmıştı. Gelin de tekrar kocaya vardı Konya’ya gitti. Mahkeme çocukları bize verikti²⁸ önceden. Çocuklara ben bakıyorum. Ben bakmasam yuvaya gidecekler, çocuklar araya düşmesin dedik. Benim 65 aylığım²⁹ bi de herifin özürülük parası var, ev kira bunlarla da geçim olmay. Bu yaştan sonra ben bu çocuklarla ilgilenim. Oğlan okula başladı, kız daha küçük. Ben ölene kadar bunlara analık edecem mecbur. Kıza bir 2-3 yıl sonra bir kazan kaynatmayı öğretsem yeter. Oğlan kendi başını gurtarır. Artık ömrüm neye yeterse öğretirim. Bir kız ne öğrenirse anasından öğrenir yoksa gittiği kapıda avrat olamaz. Benim 7 yaşındayken anam öldüydü, 2 yıl babam okula gönderdi sonra okuma yazma öğrendin, git biraz da dikiş öğren dedi. Terzinin yanına koydu beni. 14 ümde de evlendim zaten. Biz ohuyucuk³⁰ nene derlerse de, başımın tacı, ohuturum.” (M Hanım)³¹

Ataerkil sistem içerisinde, toplumsal yeniden üretimin kültür açısından merkezi önemi yüzünden, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, çoğunlukla nesilden nesile geçecek yaşam biçimi olarak kültürlerin “öz” ünü oluşturduğunu düşünülmektedir (Yuval –Davis, 2016:90). Aile, devlet ve millet arasındaki bağlantının gündelik yaşamımızda ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır (Yücebaş, 2016:169). Devlet, çeşitli söylemlerle ve uygulamalarla aileyi kutsallaştırmakta, aile içinde ise toplumsal yeniden üretimin öznesi olan “anne” kutsallaştırılmaktadır. Kadın ataerkil sistem ile şekillendirilmiş ve sınırlandırılmış yaşamının tüm alanlarında doğurganlık özelliği ile yüceltilmekte ve bir özne olarak varlığı annelik üzerinden kurgulanmaktadır. Kız çocukları küçük yaştan evcilik oynayarak anneliğe hazırlanmakta, oyuncak olarak bebek alınarak toplumsal cinsiyet rolünü içselleştirmesi sağlanmaktadır. Kız çocukları için annelik özlemlerle beklenen bir sıfat haline dönüşmektedir. Bu düşüncelere paralel şekilde katılımcılardan C Hanım, B Hanım ve E Hanım, annelik konusundaki tecrübesini şu şekilde aktarmıştır:

²⁸ ...vermişti (yn.)

²⁹ 65 yaş üstü, yaşlılık maaşı

³⁰ ...okuyacağız (yn.)

³¹ Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik’in, birinci bölümünün, 5.maddesinin 5. bendinde yer alan “durumu uygun olan çocukların bakım tedbiri kararı alınmadan ailesi veya yakınları yanında desteklenmesi” ifadesi gereğince M Hanım, torunlarına baktığı için sosyal ve ekonomik destek hizmeti almaktadır.

“Anne olmak çok güzel bir şey, sanki o yokken eksikmişsin gibi, o doğunca tamamlanıyomuşsun gibi. Allah herkese tattırsın. Onu herkesten, her kötülükten korumak istiyosun. Yani böyle onun ayağına taş değsin istemiyosun. Ben mesela çocuğumu analı babalı büyütmek isterdim ama şimdilik babası yok. Zaten babası yok, çocuğu da yokluk içinde büyütmek istemiyorum. En azından bezini, mamasını alabilmek istiyorum, o yüzden devletin vereceği bu paraya ihtiyacım var.” (F Hanım)

“Çocuğun neye ihtiyacı var, en iyi sen bilirsin, sen analarısın. Çocukla tüm gün sen ilgileniysin. Kim evlatlarını yokluk içinde büyütmek ister, sen aç kalırsın ama evlatlarının karnını doyurursun. Ben evlatlarım için Fatma Şahin’in yanına çıktım, o vakıf senin bu vakıf benim dolanim. Kışın kar demeden yağmur yağ demeden çekim ayağıma çöpçü çizmesini, o merdiven senin bu merdiven benim hortumla merdiven yihim³². Kimin için, namerde muhtaç olmamak için. Alacam parayı da evlatlarıma harcıycam yine. Okul masraflarına, beslenmelerine vericem. Eksiği gediği benden başka bilen yok.” (E Hanım)

“Evlendikten hemen sonra çocuğum olmadı. 1 yıl sonra çocuğum oldu. Hemen 2 ay sonra kaynanamgil başladılar, kısır diye. Çok zoruma gitti, çok ağladım. Birisi yanımda çocuğunu sevse, dayanamaz ağlardım. Eltimin iki çocuğu vardı, üçüncüye hamileydi. Ondan kıymetlisi yoktu. Ona hiçbir iş yaptırmazlar her şeyi bana yaptırırlardı. Ben de çocuğum olsun çok isterdim ama kaynanamgil kendimi hep eksik hissettirdi. Kocama karşı da hep boynu bükük oldum. Ona karşı da sorumluyum sonuçta. Sonra çocuğumuz oldu ben de kadın oldum. Ama şimdi de başımızda bu dert var. Kendi başıma olsam başımın derdine bakardım ama çocuklar olunca onların eksiki gediği olsun istemiyosun. Yokluğu en çok analar hisseder ama yokluktan en çok çocuklar etkilenir.” (B Hanım)

Beauvoir (2010:122-128), kadının bir özelliği olarak inşa edilen edilgenliğin biyolojik bir veri olmayıp egemen iktidar tarafından zorla kabul ettirildiğini, kadına

³² ...yıkıyorum (yn.)

anneliğin bedensel bir yazgı olarak dayatıldığını, ancak bu şekilde kendini gerçekleştirebileceği hissini verildiğini ifade etmiştir. B Hanım'ın çocuğu olmadığı için evdeki otoritenin aşşalayıcı söylemleriyle kendini eksik hissetmesi ve “sonra çocuğumuz oldu ben de kadın oldum.” şeklindeki ifadesi, Beauvoir'ın (2010:111), gebe kadınlar için “Yeni bir varlık ortaya çıkacak ve kendi varlığını doğrulayacaktır, kadın bundan ötürü gururludur.” cümlesindeki tespitiyle örtüşmektedir.

Kadın özel alanda, analık duygusunun verdiği kutsallıkla soyun devamını sağlamaktadır. Her daim özel alanda olduğu için yoksulluğu en çok hisseden ve yoksulluğun getireceği olumsuz olgulardan çocukları için endişelenen kişi olmaktadır. Çoğu katılımcı kamusal kreş desteğine olumsuz bakmakta, tek ebevenli aile oldukları için vakitlerinin tamamını çocukları ile geçirmek istemektedirler. Bu noktada bu kadınlara Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sosyal ve ekonomik desteği sunması, kadınlar açısından düzenli gelir sahibi olmak adına önemlidir. Bu desteğin yoksulluğun olumsuz etkilerini önlemede tampon görevi işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

4.7.12.Yoksulluğun Çözümü

Sosyal yardımlar, yoksulluğu önlemede kesin bir çözüm yolu olmayıp, geçici olarak yoksulluğun derinliğini hafifletmekte, bireylere sosyal ve ekonomik yönden destek olmaktadır. Katılımcıların çoğu yoksulluğun nasıl ortadan kalkacağına dair ya da kimlerin çözüm bulacağı üzerine dair hiç düşünmemiş olmalarını söylemek mümkündür. Bu soruna katılımcılardan C Hanım, K Hanım, F Hanım ve Z Hanım, yoksulluğun çözümüyle ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. F Hanım yoksulluğun çözülemeyeceğini, yoksulluğun bir kader olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Burası Karşıyaka, burada fakirlik bitmez bence. Mesela ben öksüzdüm, öksüz büyüdüm. Hep yokluk vardı. Hiçbir şeyim tam olmadı. Aha mahalledeki herkes fakir. Kim evine torba torba erzak alabiliyo. Komşunun kızını yokluktan çıkartamıyolar³³, 1 yıldır nişanlı. Her ay oğlanın süt parası için sağlık ocağına gidiyorum, herkes yeşil kartlı. Kaynanam ben evlendim evleneli temizliğe gidiyo, hep aynı evlere gidiyo ama durumumuzda bir değişiklik yok. Onlar zengin, biz fakir. Onlar rahat, biz çileli. Kocam da çok

³³ Düğün yapamamak. (yn.)

çile çekmiş, fakirlikle büyümüş, bu fakirlik son bulsun diye kızımızın adını Çilegül koyduk, çilemiz bitmedi. Oğlanın adı da Umut. Gelecekte umutlu olalım diye koyduk. Ama böyle gelmiş böyle gider. Biz de öyleyiz fakir geldik fakir gideriz. Garibanın dostu olmaz.”

F Hanım yaşadığı toplumsal çevreye referansla yoksulluğun bir kültür olduğunu, değişmeyeceğini ifade etmiştir. Bu noktada Bourdieu'nun habitus kavramından bahsetmek anlamlı olacaktır. Bourdieu, toplumsal öğrenme ya da içselleştirme süreçleriyle farkında olmadan kişinin içinde bulunduğu toplumsal konumunun, tutumunun, davranışlarının ve eylemlerinin nasıl inşa edildiğini “habitus “ kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Toplumsallaşmış bir öznellik olan habitus (Bourdieu ve Wacquant, 2016:116), toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli pratik işlemlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemidir” (Bourdieu ve Wacquant, 2016: 110-111). F Hanım, bireysel olarak yaşadığı yoksulluğu, komşularında ya da hizmet aldığı sağlık kuruluşundaki bireylere bakıp toplumsala indirgemeye çalışarak ya da sanki onların ağzından konuşarak yoksulluğu değişmeyecek bir hayat tarzı olarak görmüştür. Habitus, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında dile getirmektedir (Bourdieu, 2015:22)

Bourdieu (2015:22), habitusun, ayrı ve ayırıştırıcı pratikler doğurduğunu belirterek habitusun sınıfla ilişkili olduğunu belirtmiştir. F Hanım'ın, kayınvalidesinin temizliğe gittiği evlerle kendi habitusu arasındaki “biz” ve “onlar” şeklindeki sınıf ayrımı yoksulluğun ve bu kültürün kendini bir sınıf olarak ötekileştirdiğini göstermektedir. F Hanım yoksulluğu sınıfa indirgerken C Hanım, K Hanım ve Z Hanım daha farklı yorumlarda bulunmuşlardır:

“Ben iş bulamadığım için sosyal yardıma başvurduğum. Önlisans muhasebe mezunuyum, benim düzenli bir işim olsaydı, annem çocuğuma bakacaktı, o şekilde hayatımı devam ettirebilirdim. Ama işim yok, bir iki yerde başladım işe kocamın olmadığını anlayınca arkadaş olmak isteyenler oldu, evime gelmek isteyenler, beni akşam yemeğine çıkarmak isteyenler oldu. Hiç birini kabul etmedim, kabul etmeyince de işten atıldım. ha iş bulunca da bitmiyor, namuslu adam lazım bu ülkeye.”(C Hanım)

“Yani bu yoksulluk nasıl biter bilmiyorum ama devletin verdiği bu parayla bitmez gibi ama hiç yoktan iyi yani bu parada. En azından evin erzağını alabilim³⁴. Yoksa elektrik ve su parası zaten 150 milyonu geçiy. Bu paradan günü döndürürsün anca. Ama beyim hapisten çıkıp bir işe girse, düzenli geliri sigortası olsa, devlet üstüne bu parayı verse. Yoksulluk kalmaz.” (Z Hanım)

“Ben isterim tabi, hiç fakara kalmasın herkesin durumu iyi olsun diye. Ben mesela şimdi evde kurdele işi yapıyorum. Bu işin karcısı çok, tuhafiyeci, bu işi bize veren kadın, fabrikadaki ustabaşı, hepsi üzerine kar yapıyor. Mesela bize bu işi devlet verse karcısı çok olmaz. O zaman yaptığımız iş başına daha çok para kazanırız, elimiz çocukların üstünde daha çok olur, evden çıkmamış oluruz.” (K Hanım)

Yoksulluğa çözüm bulunması ya da çözüm bulunacağına dair umut, sosyal yardım politikalarının geleceği ve yeniden üretimi bakımından önemli bir olgudur. Neoliberal politikalar sonucu esnek üretimin artmasıyla işsizliğin artması aynı doğrultuda gerçekleşmiştir. Tek ebeveynli ailelerin artmasıyla birlikte kadın yoksulluğu da artmıştır. Kadın yoksulluğunu önleyebilmek adına istihdamda kadın lehine kota getirilmeli çalışmak isteyen kadınlara, eğitim durumları ne olursa olsun sivil toplum kuruluşları ve İŞ-KUR aracılığıyla eğitim verilmeli ve iş gücüne katılmaları sağlanmalıdır. Katılımcıların çoğu çocuklarından ayrılmadan düzenli iş olsa çalışmaya hazır emekçi kadınlar olup bu yönüyle proleter sayılmaktadır.

Yoksulluğun azalması, refahın artması ve cinsler arası eşitsizliğin giderilmesi adına, öncelikle kadının özel alandan çıkması gerekmektedir. Kadının özel alandan çıkıp formel iş gücü piyasasına dahil olması, kadının özgürleşmesi demektir. Bu noktada kadını özel alana hapseden, kadını ikincil konuma düşüren ve kadını ötekileştiren söylemlerin son bulması, ataerkil ideolojinin kırılması önemlidir. Ataerkil ideoloji kadının feminist bilince sahip olması yoluyla kırılabilmektedir. Kadının geri kalmışlığının önlenmesi, ikincil konuma düşürülmekten kurtarılması adına toplumsal cinsiyet normlarını besleyen bütün toplumsal kurumların bakış

³⁴ ...alabiliyorum (yn.)

açılarının değişmesi, değiştirilmesi gerekmektedir. Kadın yoksulluğunu önlemek için maddi desteğin yanı sıra, güçlendirme stratejilerinin de uygulanması gerekmektedir.

SONUÇ

Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca her topluluğun önemli sorunlarından biri olmuştur. Yine her dönemde yoksulluğu önleyebilmek adına o toplumun sosyal ve ekonomik yapısına göre çeşitli politikalar üretilmeye ve sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak üretilen bu politikalarla yoksulluğa kalıcı bir çözüm bulunamamış olup yoksulluk artarak devam etmiştir.

Yoksulluk, günümüzde küresel bir boyut kazanmış, devletler küresel bazda yoksullukla mücadele edebilmek için farklı kurum ve kuruluşlar kurmuştur. Bu farklı kurum ve kuruluşlar yaptıkları araştırmalarla ve önerilerle işbirliği içinde çalışıp, devletlerin sosyal politikalarına yön vermektedirler.

Kapitalist sistemin sermaye birikimini artırmasıyla birlikte emek sömürsü artmış bu sürede yoksulluk da evrilerek farklı haller almıştır. Türkiye’de çok partili hayata geçiş, tarımda makineleşmeyi arttırmış, köyde ihtiyaç olmayan fazla iş gücü kentlere göç etmeye başlamıştır. Yıllar sürece bu göç kentte çarpık kentleşmeye, varoşların oluşmasına ve kırdan kopmuşluğun getirdiği kalifiye olmayan işgücünün hazırda beklemesine neden olmuştur. Göç sonrası fabrikalara yerleşemeyen, geçişi ve düzensiz işlerde çalışıp ayakta durmaya çalışan aynı zamanda şehre de tutunamayan bu topluluk kent yoksullarını oluşturmuştur.

Yoksulluk sadece kentte kalmamış, kapitalist sistemin tarımda da kendine yer bulmasıyla, köyde tarlalarını büyük fabrikalara satan çiftçi, mülksüzleşmiş, işçileşmiş ve yoksullaşmaya başlamıştır. Bu durum kır yoksulluğunu yaratmıştır.

1980’li yıllardan sonra kapitalizmin neo-liberal evresi çeşitli istihdam türleriyle birlikte hem kırdan hem de kentte var olan yoksulluğu derinleştirmiştir. Hem kırdan hem de kentte yaşanan bu derinleşmenin mağduru ise kadınlar olmuştur. Eğitim yetersizliği, ataerkil baskı, özel alandaki ev bakım hizmetleriyle uğraşma,

toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, meslek sahibi olamama ve yeterli kaynaklara ulaşamama gibi nedenlerle kadınlar iş piyasasında istihdam edilememiş bu durum kadın yoksulluğunu yaratmıştır.

Kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet normları ve ataerkil ideoloji ile yakından ilgili olup kadın yoksulluğunun oluşumunda bu faktörler önemli bir etkidir. Çeşitli nedenler ile eşi çalışmayan ya da eşi yanında olmayan kadınlar, bu yoksulluğun öznelere konumundadır. Kadınlar aynı zamanda yoksulluğu ifade edebilmekte ve çeşitli yardım kuruluşlarına ve vakıflara sosyal yardım talebiyle başvurabilmektedirler.

Sosyal Ekonomik Destek Hizmeti, 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken ailelerin kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar çocuklarının bakımı ve desteklenmesi amacıyla geçici bir süre verilen ekonomik destekler ile psiko-sosyal destek sistemidir. Sosyal Ekonomik Destek Hizmeti sadece kadınlara yönelik bir hizmet olmamakla beraber çalışmada kadınların yoksullukla baş edebilmeleri adına oluşturdukları mekanizmalardan bahsedilmesi sebebiyle özellikle SED hizmetinden faydalanan kadınlara yer verilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 3 Mart 2015 tarihinde çeşitli nedenlerle eşleri olmayan (boşanma ya da cezaevinde olup hane içinde olamama) kadınlara sosyal ve ekonomik destek vermek amaçlı yönetmelik yayınlamış ve bu yönetmelik çerçevesinde bu kadınlara geçici süre ekonomik destek sağlamıştır.

Çalışmada bu yönetmelik dâhilinde sosyal ve ekonomik destek alan kadınların yardıma başvuru tarihlerinden itibaren yaşadıkları süreç feminist bir bakış açısıyla gözlenmeye ve incelenmeye çalışılmıştır. Bu gözlem ve inceleme sırasında söz konusu yönetmeliğin, sosyal ve ekonomik destek hizmetinden kimlerin yararlanacağını yer aldığı, ikinci bölümünün, 6.maddesinin (b) bendine³⁵ özellikle dikkat edilmiş ve bu bend çalışmaya güzergâh oluşturmama neden olmuştur. “Ekonomik yoksunluk nedeniyle, desteklenmedikleri takdirde korunmaya muhtaç

³⁵ Ekonomik yoksunluk nedeniyle, desteklenmedikleri takdirde korunmaya muhtaç duruma düşecek olanlardan haklarında bakım tedbiri kararı alınmaksızın sosyal ve ekonomik destek hizmet desteğinden yararlandırılarak ailesi veya yakınları tarafından bakılabilecek çocuklar

duruma düşecek olanlardan haklarında bakım tedbiri kararı alınmaksızın sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlandırılarak ailesi veya yakınları tarafından bakılabilecek çocuklar” toplumsal eşitsizlik bağlamında toplumsal sınıf kavramının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu noktada çalışmada toplumsal sınıf, alt sınıf ve sosyal dışlanma konuları çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur.

Toplumsal sınıf kavramı feminist bir bakış açısıyla incelenmiş, tarihte bu kavram incelenirken de kadınların bu kavram dâhilinde ötekileştirildiği sonucuna varılmıştır.

Sosyal yardımların toplumsal kutuplaşmanın arttığı dönemlerde toplumsal patlamayı önleme noktasında tampon görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Özellikle de bu yardımın cinsi nakit para olduğu zaman, bu desteğin toplumsal dışlanmayı önlediği ve hanenin devamının sağlanması yönünde önemli katkılar sağladığı katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve hanede yapılan incelemeler sonucunda görülmüştür.

Katılımcılarla yoksulluğun farklı türleri konusunda görüşmeler yapılmış, kır ve kent bazında kadın yoksulluğunun farklı yönleri toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmiştir. Türkiye’de neo-liberal politikalar sonucu değişen emek sektörü ile istihdam şekli değişmiş, parçalara ayrılan üretim biçimi evlere kadar girmiştir. Bu noktada kadın emeği görünmeye başlamış, kadınlar evde parça başı işle enformel sektörün sömürsü haline gelmiştir. Ancak çalışma kapsamında müracaatçılara ev içinde herhangi bir işle uğraşıp uğraşmadıkları konusu üzerinde mülakat yapılırken bazı katılımcıların evde parça başı iş yaptığı ve el harçlıkları çıktığı için mutlu oldukları beyanı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların ev içinde yaptıkları ve hanenin devamını sağlayan ev işleri, kapitalist sisteminin devamının sağlanmasına katkı sunması ve emek harcanmasına rağmen ataerkil sistem tarafından görünmemekte ve tanımlanmamaktadır. Bu emek yoğun işlerin ataerkil sistem tarafından tanımlanmazlığı ve görünmezliği, kadınlar için enformel sektörü değerli kılmıştır. Bu noktada kadın yoksulluğunun arttığını ve kadınların de bu artışa katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kadın yoksulluğunu besleyen en önemli damar, ataerkil baskıdır. Yoksulluğu önleme politikalarından birisi de kadınların formel iş gücüne katılımını sağlamaktır. Katılımcıların çoğu çalışmak istediklerini ancak eşlerinin izin

vermediğini beyan etmişlerdir. Ataerkil baskının kadının kamusal alanda görünmesini engellediğini, bu engellemenin kadını özel alana kapatmak olduğunu ve bu davranışın da psikolojik şiddet kapsamında değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür. Katılımcılar, hem fiziksel, hem ekonomik, hem de psikolojik şiddete uğramakta, sosyal ve ekonomik destek amaçlı yapılan görüşmelerde bunları ifade etmektedirler. Bu bağlamda hane içi incelemeler ve yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu, anlatması zor olan şiddet olguları katılımcılar tarafından paylaşılmış ve bu şiddete uğrayanlar gerekli kurumlara yönlendirilmiştir.

Yoksulluk, toplumda istenmeyen olaylara sebep olabilmektedir. Yoksul bireyler suça meyilli birer “tehlikeli sınıf” olarak görülmekte, bakanlığın yaptığı bu sosyal ve ekonomik yardım, toplumda bu tehlikeli sınıfın oluşmasını engellemeye çalışarak, bu sınıfın her yönden (eğitim, kültürel, ekonomik ve sosyal) topluma entegre edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu, bu desteğin amacına ulaştığını söylemek mümkündür.

Yoksullara çeşitli kurumla aracılığıyla çeşitli yardımların yapılmasının onların toplumda yardımlara bağımlı hale getirilerek onların tembelleşmesine ve iş gücünden uzak durmalarına neden olduğu sık sık gündeme gelmektedir. Bu noktada yoksulluğu, özellikle de kadın yoksulluğunu önlemek için kadınlara, istedikleri alanda mesleki eğitimler verilip formel iş gücü piyasasında yer edinmelerine destek olmak yapılacak en iyi sosyal politikalardan biri olarak düşünülmektedir. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi, kamusal alanda çalışmanın önünün açılması, çeşitli kurum ve kuruluşlarda kadın çalışan sayısının kota bazında yükseltilmesi gibi tedbirlerin de kadın yoksulluğunu önleyebilecek tedbirler olduğunu söylemek mümkündür.

Kadın yoksulluğu, kadın ezilmişliği ile doğrudan ilgilidir. Bu noktada kadınların toplumda dik durabilmesi ve kendilerini ezdirmemeleri için feminist bilincin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu noktada bu kadınlara ulaşabilen bütün kurum ve kuruluşlardaki personellerin bu konuda eğitim almış ve hassas olmaları gerekmektedir.

Sözün özü, kadın varsa hayat vardır ve güçlü kadın varsa, güçlü bir hayat vardır.

KAYNAKLAR

Acar-Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin*. 3. Baskı Kanat Kitap, İstanbul.

Acar, F. Ve Altunok, G. (2015). Neo-Liberalizm ve Neo-Muhafazakarlık Ekseninde Türkiye’de Özel Alan Politikası. *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*, Dedeoğlu, S. ve Elveren, A.Y. (Der.). 1. Baskı İmge Yayınevi, Ankara, ss:23-61

Acar-Savran, G. ve Tura Demiryontan, N. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeği*. 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul

Açıkalın, N. (2011). Kent Yoksulluğu. *Kent Sosyolojisi*, Güneş, F. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2418, Eskişehir, ss. 312-346

Adaman, F. Ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma, *Sosyal İçerme Belgesi (Joint Inclusion Memorandum)*, Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi, Ankara

Akkaya, Y. (2013). Devlet ve Sınıf: Refah Toplumu, Sosyal Devlet ve Sosyal Politika. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss. 98-124

Alkan, A. (2009). Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. *Cins Cins Mekan*, Alkan, A. (Der.), Varlık Yayınları, İstanbul, ss:7-35

Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC’si*, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul

Baudrillard, J. (2016a). *Kötülüğün Şeffaflığı*. Ergüden, I. (Çev.), 6.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul Baudrillard, J. (2016b). *Tüketim toplumu*. Deliçaylı, H. ve Keskin, F. (Çev.), 8. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Beauvoir, S. (2010). *Kadın, “İkinci Cins” Evlilik Çağ.*. Onaran, B. (Çev). 8. Baskı, Payel Yayınevi, İstanbul

Beklan Çetin, O. (2011). Gecekondu ve Toplumsal İlişki Ağları. *Kent Sosyolojisi*, Güneş, F. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2418, Eskişehir, ss. 228-250

Benhabib, S. (2008). Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Benhabib, S. Butler, Cornell, D. ve Fraser N.(Der.) (çev. Feride Evren Sezer), Metis Yayınları, İstanbul

- Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ecevit, Y. ve Kalkıner, N. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2312, Eskişehir, ss. 2-23
- Berktaş, F. (2014). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. 5. Baskı. Metis Yayınları, İstanbul.
- Bora, A. (2008). Cinsiyet ve Sınıf: Kimlikten Politik Özne Çıkar mı?, *Cinsiyet Halleri; Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*, Mutluer, N. (Der.). Varlık Yayınları, İstanbul. ss.181-197
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler/Eylem Kuramı Üzerine*, Uğur Tanrıöver, H. (Çev.), 2.Baskı, Hil Yayınları, İstanbul
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*. Yılmaz, B. (Çev.), 3. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul,
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2016). *Düşünsel Biar Antropoloji İçin Cevaplar*. Ökten, N. (Çev.).8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Metis Yayıncılık, İstanbul
- Büke, A. (2013). Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Küreselleşme: Tarımsal Sınıflar 2. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss. 70-96
- Connel R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Soydemir, C. (Çev.), 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Coontz S. ve Henderson P. (2016). Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emegi, *Kadının Görünmeyen Emegi*, Acar-Savran, G. ve Tura Demiryontan N.(Der.) 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul ss. 18-29
- Cordonnier, L. (2014). Garibanlara Merhamet Yok İşsizlik Üzerine İktisadi Teoriler, Şimşek L. (Çev.). 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- Cornel, D. (2008). Feminizmin Zamanını Yeniden Düşünmek, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Benhabib, S. Butler, Cornell, D. ve Fraser N.(Der.) (çev. Feride Evren Sezer), Metis Yayınları, İstanbul ss.157-169
- Çoban, S. (2007). *Gecekondu Kadınının Yoksulluğu: Ankara-Altındağ Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Ankara
- Delphy, C. (2016). Baş Düşman. (Der.). Acar-Savran, G. ve Tuna-Demiryontan, N. *Kadının Görünmeyen Emegi*, Yordam Kitap, İstanbul. ss. 89-114.

Doğan, A. (2001). Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu. *Praksis, Kent ve Kapitalizm Özel Sayısı*, 2, ss. 97-124

Demirbaş, G. (2012). *Kadınların Mekan Algısı ve Mekanı Kullanma Biçimleri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Edirne

Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. Bora, A. - Ağduk Gevrek, M. – Sayılan, F. (Çev.), 8.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

Ecevit, Y. (1985). Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği. *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 9.Sayı ss:72-93.

Ecevit, Y. (2008). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş:Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi. KAGİDER Yayın No:001, İstanbul

Ecevit, Y. (2012) Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ecevit, Y. ve Kalkıner, N. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2307, Eskişehir, ss.2307

Engels, F. vd. (2000). Marksizm, Kadın ve Aile. Ünalın, Ö. (Çev.). 1. Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara

Ercan, F. (2013). Geç Kapitalistleşme Sürecinde Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm ve Sınıfların Oluşumu. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss. 242-280

Erkilet, A. (2011). Sınıf-Altı: Kuramsal Tartışmalar Ve İstanbul Tarihi Yarımada’ya Uygulanma İmkânları. *Öneri Dergi*, C.9.S.36. ss:137-146.

Foucault, M. (2015). *Özne ve İktidar*. Keskin, F.(Çev.) 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Güzel, C. (Yay. Haz.) 1. Baskı, Kırmızı Yayınevi, İstanbul

Göğüş Tan M. (2011). Eğitim. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ecevit, Y. ve Kalkıner, N. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2307, Eskişehir, ss.85-105

Gökgöz, G. (2016). Gaziantep: Muhafazakâr Bir Taşra Kenti ve Emekçi Kadınların Zihin Halleri, *Yerli ve Milli Gündelik Hayat*, Yücebaş, M. (Der.). 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 105-151

Gönç Şavran, T. (2014a). Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri. *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Gönç Şavran, T. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını no:2641, Eskişehir, ss:106-143

Gönç Şavran, T. (2014b). Örneklem Seçimi ve Ölçüm. *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Gönç Şavran, T. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını no:2641, Eskişehir, ss:144-180

Güllüpnar, F. (2011). Kent Kuramları. *Kent Sosyolojisi*, Güneş, F. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2418, Eskişehir, ss: 50-83

Güllüpnar, F. (2011). Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi (2): 1980 Sonrası. *Kent Sosyolojisi*, Güneş, F. (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2418, Eskişehir, ss: 252-282

Güllüpnar, F. (2013). Vatandaşlık, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss: 126-153

Gültekin, M. N. (2011). Antep İmgesinin Zaman İçindeki Dönüşümü, "Ta Ezelden Taşkıdır"... Antep, Gültekin, M. N. (Der.).1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss:29-72

Gültekin, M. N. – Kuzu, Ş. N. (2011). Yoksulluğun Öteki Yüzü: Antep Varoşlarında Kadınlar, "Ta Ezelden Taşkıdır"... Antep, Gültekin, M. N. (Der.).1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss:513-532

Güven. O.Ö. (2013). Psikopat, Sabıkalı, Umutsuz: Suçun Irksallaştırılması ve Kapkaç, *Yerli ve Milli Gündelik Hayat*, Yücebaş, M. (Der.). 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 303-348

Güzelsarı, S. (2013). Sınıf ve Gelecek: Sosyal Sınıfa Yöneltilen Eleştiriler. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss. 212-240

Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir*. Yıldırım, A. - Aydın, E - Kurt, B – Özgün, Ş. (Çev.), 3. Baskı, Bgst Yayınları, İstanbul

Hartmann, H. (2016).Marksizmle Kapitalizmin Mutsuz Evliliği, *Kadının Görünmeyen Emegi*, Acar-Savran, G. ve Tura Demiryontan N.(Der.) 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul ss. 157-256

Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz (Farklılık Kültürüne Doğru)*. Büyükdüvenci, S. ve Tural, N.(Çev.), 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara

Kalaycıoğlu, S. (2013). Toplumsal Eşitsizlikler, Sınıf ve Yoksulluk. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss:156-177

Kandiyoti, D. (2010). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Tekeli, Ş. (Yay. Haz.) 4.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss:327- 340

Kandiyoti, D. (2011). "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış." *Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, Cilt I*, Sancar, S.(Der.). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss:41-61

Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacular, Yurttaşlar; Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. 4. Baskı*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

Karadağ, M. (2011). Gaziantep’te Kentsel Mekanın ve Kültürel Coğrafyanın Değişimi. “*Ta Ezelden Taşkıdır*”... *Antep*, Gültekin, M. N. (Der.).1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss:393-412.

Kartal, F.(2016). Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), Eylül 2016, s.59-87.

Kıray, M. (2007). *Kentleşme Yazıları*, 3.Baskı, Bağlam Yayınları, Ankara

Koçancı, M. ve Ergun, C. (2018). “Kent Yoksulluğunun Kentsel Dönüşümler Üzerinden Okunması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23)1: 51-68.

Korkmaz, N. (2019). *Sağlık Dergilerinde Sağlığın Kadın Bedeni Üzerinden Yeniden İnşası: Sağlık Ve Yaşam Dergisi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kutlu, D. (2015). Türkiye’de Sosyal Yardım Rejimi Oluşumu. 1. Baskı, Nota Bene Yayınları, İstanbul

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul

Kümbetoğlu, B. (2011). Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Soruların Sorunlar. *Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Cilt 1*, Sancar, S.(Der.). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss:475-503

Lefebvre, H. (2019). “*Mekanın Üretimi.*”, Ergüden, I.(Çev). 5. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul

Marx, K. (2011) Yoksullar Yasası. *Nüfus Üzerine*, Erdost, M. İ. (Der.), 1. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.

Özbudun, S. (2007). Neoliberalizm, Kadınlar ve Yoksulluk. Küreselleşme, *Kadın ve “Yeni”-Ataerki*, Özbudun, S., Sarı, C. ve Demirel., T. (Der.) Ütopya Yayınları, Ankara ss:98-119

Öztürk, E.(2013). *2000 Sonrası Türk Sinemasında Yoksulluk*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Sinema Ve Televizyon Ana Bilim Dalı, Ankara

Özügürlü, M. (2013). Toplumsal Eşitsizlikler: Kuramsal Kapsam ve Metodolojik Yaklaşımlar. *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ecevit, M. ve Güneş, F. (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2415, Eskişehir, ss. 3-23

Postman, N. (2014). *Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. Akınhay, O. (Çev.), 5. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Rahnema, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. Ünsaldı, Ş. (Çev.), 1. Baskı, Maki Yayınları, Ankara

Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. Bayatlı, M.(Çev.) Berktaş, F.(Yay. Haz.), 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul

Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet; Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Kılıç, T. A. (Çev.), 1. Baskı. Agora Kitaplığı, İstanbul.

Smith, A. (1985). *Ulusların Zenginliği*. Yunus, A. ve Bakırcı, M. (Çev.) 1.Baskı, Alan Yayınları, İstanbul

Şahin, A. (2012). *Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıflarından Yardım Alanların İşgücüne Katılımlarının Ölçülmesi: Gebze Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yalova

Şenocak, H. (2009), “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları 56. Kitap*, 409-468.
Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

Taçyıldız, Ö. (2006). *Türkiye’de Yoksulluk ve Basına Yansıması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassiyetler Dergisi*, 3(5):163-175.

Topçu, E. (2019). Marx’ın Bir Başka Pencereden Okunması : Marksist Feminizm. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 1. Cilt 270, ss:780-803

Ünal, A. Z. (2004). Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Üste, R.B. (2015). “Hegel - Rousseau, Mill Ve Hayek’in Değerlendirmelerinde Toplumda Ötekileştirilen ‘Kadın’ın Konumu” *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, September, Sayı 24, 103-126

Yılmaz, B. (2008). “Türkiye’de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”, *Toplum ve Bilim*, Yaz, Sayı 113, 127-145

Yuval-Davis, N. (2014). *Cinsiyet ve Millet*. Bektaş, A. (Çev.), 4. Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.

Yücebaş, S. (2016). Aile, Devlet, Millet Bağının Yeni Görünümleri: Biz Yeniden Hep Büyük Bir Aileyiz Hem de Reklamlardayız, *Yerli ve Milli Gündelik Hayat*, Yücebaş, M. (Der.).1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.169-194

Wedel, H. (2001). *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekonduklarında Kadınların Siyasal Katılımı*, Kurultay, C. (Çev.). Metis Yayınları, İstanbul

EKLER

**EK. A. KATILIMCILARLA YAPILAN DERİNLEMESİNE
GÖRÜŞMELER**

EK. A. 1. GÖRÜŞMECİ LİSTESİ

1. C Hanım; 28 yaşında, önlisans muhasebe mezunu, konuşmasında şive bulunmuyor. Eşi ile 2017 yılında resmi nikahlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten 2018 doğumlu bir çocuklarının olduğunu, eşinin inşaat işçisi olduğunu, adam yaralama (kasten öldürme) suçundan yaklaşık 1 yıldır cezaevinde olduğunu, cezasının henüz belli olmadığını, kendisinin ailesi ile birlikte yaşadığını, aynı hane içerisinde annesi, babası ve 2 kız 1 erkek kardeşi birlikte yaşadıklarını, erkek kardeşinin askerde olduğunu, kız kardeşlerden birinin eşinden ayrıldığını, iki çocuğuyla birlikte kendileriyle yaşadığını, diğer kız kardeşinin lise öğrencisi olduğunu, kendisinin önlisans muhasebe bölümü mezunu olduğunu, çalışmak istediğini, ancak çocuğunun küçük olması nedeniyle çalışmadığını, şu anda kendisine babasının ve kayınbabasının destek olduğunu, ancak bu desteğin yeterli olmadığını, eve giren gelirin aileye yetmediğini, çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamada zorlandığını, kurumumuz tarafından yapılacak olan yardıma ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir.

2. H Hanım: 48 yaşında. Okuryazar değil. Teyzesinin oğlu olan eşi ile 30 yıl önce gayri resmi birlikteliğinin olduğunu, 1999 yılında resmi olarak evlendiklerini, bu evlilikten, 5 tane çocuğunun olduğunu, çocuklardan üçünün evli olduğunu, bir tanesinin askerlik vazifesini yapmak için İstanbul'a gittiğini, 2 ay sonra askerliğinin biteceğini, diğerinin ise 6. Sınıf öğrencisi olduğunu, eşinin yaklaşık 4 aydır Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Ticareti Yapma veya Sağlama suçundan cezaevinde olduğunu, kendisinin bir çocuğu ve kayınvalidesi ile kendi evinde kaldığını, kayınvalidesinin yaşlı ve rahatsız olduğunu, bakımını kendisinin karşıladığını, evli çocukların ekonomik zorluk çektiklerini, kendisine herhangi bir desteklerinin

olmadığını, eşinin cezaevine girmeden önce tarlada çalıştığını, şu anda evde çalışan bireyin bulunmadığını, oğlunun askerden gelince çalışıp kendilerine destek olabileceğini ancak şu anda zor durumda olduklarını, evin ve çocuğunun bakım ve masrafını karşılamada zorlandığını belirtmiştir.

3. S Hanım: 38 yaşında. Yapılan görüşmede eşi ile 2000 yılında gayri resmi birlikteliğinin olduğunu, 2006 yılında resmi olarak evlendiğini, bu evlilikten 8 tane çocuğunun olduğunu, çocuklardan büyük kızının okulu 7.Sınıftan bıraktığını, beş çocuğunun eğitimlerine devam ettiğini, iki çocuğunun ise henüz okul çağında olmadıklarını, eşinin kardeşinin yerine askerlik yapma suçundan yaklaşık iki ay önce cezaevine girdiğini bir yıl sekiz ay hüküm giydiğini, kendisinin 8 çocuğuyla birlikte yalnız yaşadığını, ikamet ettikleri eve kira bedeli ödediklerini, evde çalışan bireyin bulunmadığını, çocukların bakım ve masraflarını karşılayamadığını ifade etmiştir.

4. M Hanım: 66 yaşında. Oğlu cezaevinde torunları adına sosyal ve ekonomik destek alıyor. Yapılan görüşmede eşi ile 1977 yılında resmi nikâhlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten 4 çocuklarının olduğunu, çocuklarından birinin evlendiğini, bu evlilikten iki çocuklarının dünyaya geldiğini, oğlunun uyuşturucu yapma veya sağlama suçundan cezaevinde olduğunu, gelininin oğlundan boşandığını, mahkemenin müşterek çocukları oğluna verdiğini, iki çocuğun da kendisinin yanında kaldığını, gelininin başka bir adamla evlilik yaptığını, Konya'ya taşındığını, çocukların bakım ve sorumluluğunu üstlenmediğini, torunlarına kendisinin baktığını söylemiştir. Eşi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan engelli maaşı aldığını, kendisinin de yine aynı kurum aracılığı ile yaşlılık maaşı aldığını, evin geçimin bu şekilde sağladıklarını, bu gelirin kendilerine yetmediğini ifade etmiştir.

5. Y Hanım: 29 yaşında. 4 çocuğu var. Eşi kardeşleriyle birlikte adam öldürme suçundan 6 aydır cezaevinde. Cezası henüz kesinleşmemiş. Y Hanım daha önce Karataş'ta oturuyorken eşinin cezaevine girmesiyle birlikte tüm eşyalarını satıp Şehitkamil de bir köye yerleştiğini beyan etmiştir. Tek odalı bir evin içinde 4 çocuğuyla kalıyor. Tüm kayınları eşiyle birlikte cezaevinde olduğu için eşinin ailesinden destek göremiyor.

6. A Hanım: 28 yaşında. Eşi ile 2013 yılında gayri resmi birlikteliğinin olduğunu, bu birliktelikten 2 çocuğunun dünyaya geldiğini, kızlarının eşi cezaevinde iken doğduğunu, bu sebeple kendi nüfusuna kayıtlı olduğunu, Yunus Bey'in yurt dışına gitmek için formaliteden resmi bir evliliğinin olduğunu, kendisinin daha önce resmi bir evliliğinin olduğunu bu evlilikten 2 çocuğu olduğunu ifade etmiştir. Çocuklarının velayetlerinin kendisinde olduğunu ve 4 çocuğunun da bakımını kendisinin karşıladığını, eşinin cezaevinde olduğunu, 7 yıl 7 ay cezasının bulunduğunu, çocukları küçük olduğu için çalışmadığını, babasından kalma aylık 385 TL geliri olduğunu, bunun dışında eve giren herhangi bir gelirin olduğunu, ikamet ettiği evin kira olduğu ve 350 TL kira bedelinin ödediklerini, çocuklarının ve evin ihtiyacını karşılayamadığını belirtmiştir.

7. L Hanım: 30 yaşında. Okuma yazması yok. Eşi ile 2006 yılında gayri resmi birlikteliğinin olduğunu, 2009 yılında resmi olarak evlendiğini, bu evlilikten 5 çocuğunun olduğunu, çocuklardan bir tanesinin hastalanarak vefat ettiğini, 2 çocuğunun okula gittiğini, diğer iki çocuğunun henüz okul çağında olmadığını, eşinin cezaevine girmeden önce halı fabrikasında çalıştığını, adam yaralama suçundan daha önce 5 ay cezaevinde kaldığını, çıktıktan bir hafta sonra tekrar tutuklandığını, bir yıl hüküm giydiğini, çocukların bırakacak kimsesi olmadığı için çalışmadığını, ikamet ettiği eve kira bedeli ödediğini, eve giren düzenli bir gelirin bulunmadığını, çocukların bakım ve masraflarını karşılamakta zorlandığını ifade etmiştir. Kayınbabası tarafından şiddet gördüğünü belirtmiş ve ŞÖNİM'e yönlendirilmiştir.

8. G Hanım: 33 yaşında. okuryazar. Eşi ile 2006 yılında gayri resmi birlikteliğinin olduğunu, 2010 yılında resmi nikahlı olarak evlendiklerini, aralarında akrabalık bağı olmadığını, görücü usulü evlendiklerini, bu evlilikten 5 çocuk sahibi olduğunu, eşinin cezaevine girmeden önce doğalgaz şirketinde işçi olarak çalıştığını, eşinin yaklaşık 1 yıldır cezaevinde olduğunu, 3 yıl hapis cezasının bulunduğunu, eşinin cezaevine girmesiyle birlikte evde çalışan bireyin kalmadığını, evde kendi başına terlik üzerine hasır işleme işi yaptığını, ailesinin destek olmadığını, evin kira olduğunu, ekonomik yoksunluğunun devam ettiğini, çocukların ihtiyaçlarını karşılamada zorlandığını ifade etmiştir.

9. Ç Hanım: 28 yaşında. İlkokul mezunu. Eşi ile 2006 yılında gayri resim birlikteliğinin olduğunu, 2008 yılında resmi nikâhlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten 3 çocuklarının olduğunu, eşinin arkadaşını öldürdüğünü, Tasarlayarak Öldürme Suçundan 2017 yılında cezaevine girdiğini, eşinin 7 yıldır madde bağımlısı olduğunu, cezaevine girmeden önce de düzenli bir işte çalışmadığını, yaklaşık 5 aydır Sosyal Ekonomik Destek aldığını, temizlik işi olursa haftanın birkaç günü temizlik işine gittiğini, evin geçimini bu şekilde sağladığını, 2 aydır aynı adreste ikamet ettiğini ve ikamet ettiği evin kira olduğunu ifade etmiştir. Ç Hanım, babasının vefat ettiğini, annesinin hayatta olduğunu, emekli maaşı ile geçindiğini, 6 kız, 1 erkek olmak üzere 7 kardeş olduklarını, maddi desteklerinin olmadığını, eşinin anne ve babasının vefat ettiğini, 3 kız, 1 erkek olmak üzere 4 kardeş olduklarını, görüşmediklerini, kendisine destek olan kimsenin olmadığını ifade etmiştir.

10. K Hanım: 32 yaşında. İlkokul mezunu. Eşi ile 2003 yılında resmi nikahlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten 3 çocuklarının olduğunu, çocuklarının okula gittiğini, eşinin daha önce uyuşturucu suçunda cezaevine girdiğini cezaevine girdiği süreçte kurumumuz tarafından Sosyal Ekonomik Destek Hizmetinden faydalandığını, eşi cezaevinden çıktıktan sonra yardımın sonlandırıldığını, eşinin aynı suçtan tekrar cezaevine girdiğini, şu anda ev hapsinde olduğunu, cezasının belli olmadığını, kendisinin küçük çocuğu olması nedeniyle düzenli olarak çalışmadığını, iş oldukça temizlik işine gittiğini, ikamet ettiklerini evin kira olduğunu, 300 TL kira bedeli ödediklerini, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada zorlandığını, kurumumuz tarafından yapılacak olan yardıma ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. K Hanım, annesinin vefat ettiğini, babasının başka birisiyle evli olduğunu, 4 kız, 2 erkek olmak üzere 6 kardeş olduklarını, görüştiklerini, maddi desteklerinin olmadığını, eşinin babasının vefat ettiğini, annesinin hayatta olduğunu, 7 erkek kardeş olduklarını, ailesel problemlerden dolayı görüşmediklerini belirtmiştir. Evde kendi başına kurdele yapma işi ile uğraştığını ancak gelirin çok az olduğunu belirtmiştir.

11. R Hanım: 30 yaşında. Okuma yazması yok. Teyzesinin oğlu olan eşi ile 2013 yılında resmi nikahlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten 2013 doğumlu 2 çocuklarının olduğunu, çocuklarının henüz okul çağında olmadığını, eşinin inşaat işinde çalıştığını yaklaşık 3 yıl önce uyuşturucu ticareti yapma veya sağlama

suçundan cezaevine girdiğini, 14 yıl ceza aldığını, kendisinin küçük çocukları olması nedeniyle düzenli olarak çalışmadığını, iş olduğu zaman temizlik işine gittiğini, ikamet ettiği evin kira olduğunu, elde ettiği temizlik parası ile kira bedelini ödediğini, kendi ailesi ve eşinin ailesinin maddi desteğinin olmadığını, çocukların ihtiyaçlarını karşılamada zorlandığını, kurumumuz tarafından yapılacak olan yardıma ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir.

12. F Hanım: 27 yaşında. Okuryazar. Konuşmasında şive yok. 2011 yılında eşi ile gayri resmi birlikteliklerinin olduğunu, 2013 yılında resmi nikahlı olarak evlendiklerini, bu evlilikten iki çocuklarının olduğunu, çocuklardan büyük kızının eğitim hayatına devam ettiğini, oğlunun henüz okul çağında olmadığını, eşinin belirli aralıklarla cezaevine girip çıktığını, yaklaşık 6 aydır cezaevinde olduğunu, kendisinin çocuklarıyla birlikte kayınvalidesinin yanında yaşadığını, kayınvalidesinin temizlikçi olarak çalıştığını, ikamet ettikleri evin kira olduğunu, kira bedelini kayınvalidesinin ödediğini, bunun dışında maddi bir desteğinin olmadığını, kurumumuzdan oğlu adına almış oldukları yardımla geçimlerini sağladıklarını ancak bu yardımın kendilerine yetmediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda kendisinin anne ve babasının (hatta hiçbir karabaşının) olmadığını, yuvada büyüdüğünü, kayınvalidesi tarafından şiddete uğradığını belirtmiştir. Tarafımızca ŞÖNİM'e yönlendirilmiştir.

13. E Hanım: 45 yaşında. Okuryazar.4 çocuğu var. Eşiyle akraba olduğunu ve görücü usulü evlendiğini, eşinin cezaevine girmeden önce kiraathanede çalıştığını ama eve bakmadığını belirtmiştir. Kendisinin ve çocuklarının geçimini kayınbabasının sağlamaya çalıştığını ama yetmediğini, haftada 2 gün bir apartmana gidip merdiven yıkadığını, SYDV 'den kömür yardımı aldığını, kurumdan alacağı paraya çok ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.

14. B Hanım: 25 yaşında. Lise mezunu. Eşiyle 2003 yılında görücü usulü evlendiklerini, bu evlilikten 2 çocuğu olduğunu, eşinin cezaevine girmeden önce kebağda çalıştığını, evinin kira olduğunu, ev kirasını karşılayamadığı için kayınvalidesiyle birlikte oturduğunu belirtmiştir.

15. Z Hanım: 46 yaşında. Okuryazar. 1990 yılında eşi ile evlendiğini, bu evlilikten 5 çocuğunun olduğunu, çocuklardan ikisinin evli olduğunu, 3 çocuğunun okula gittiğini, meslek lisesine gittikleri için servisle gittiklerini ve servis parasını karşılayamadığını, eşinin cezaevine girmeden önce inşaatta çalıştığını, evlerinin kira olduğunu, ücretli çalışmak için birkaç yere başvurduğunu ancak işe yerleşemediğini belirtmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Esmâ ÖZDEMİR, 1991 yılında Gaziantep’te doğdu. İlk ve ortaöğretimini Gaziantep’te tamamladıktan sonra 2015 yılında Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü’nden mezun oldu. 2015 yılında Gaziantep Üniversitesi Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı’na, tezli yüksek lisans öğrencisi olarak giriş yaptı. Şu anda Gaziantep, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Şehitkamil Sosyal Hizmet Merkezi’nde sosyolog olarak çalışmaktadır.

VITAE

Esmâ ÖZDEMİR, was born in Gaziantep in 1991”. After she had completed primary and secondary education in Gaziantep, she graduated from the faculty of distance education university sociology in Anadolu University in 2015. In 2015 she joined the postgraduate program in the women studies master at Gaziantep University. It's still T.C. Ministry of Family, Labor and Social Services works in as sociologist Gaziantep Provincial Directorate of Family, Labor and Social Services Şehitkamil Social Service Center.